नं० ४८३० - च

भास्करे व्यवहारमयूखः

पत्राणि १०५

(धर्मशास्त्र) (सम्पूर्ण)

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं० ४७३०-घ (धर्मशास्त्र)
भास्करे व्यवहारमयूख: (सम्पूर्ण)
पत्राणि १०५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं०५७३०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

धर्मशास्त्र ग्रंथ

अवतारमञ्जूषः समाप्तिमगमत्॥

६

राम-चन्द्रपण्डितकस्येदं

२०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प॰
२

[illegible] नामाख्येन स्थापनम उत्क्रान्त्यन्तपरीतिं न तामास्वत्स्पृहां तु जंहस्प्राक विवरयतितिलंकंवो
[illegible] र्योदकं विष [illegible] विष्णुतिपर्घमानन्तएतं गता स्वामी धर्मकृतानानुकूलो व्यापारो व्यवहारः वादिश्नोतिवा
दिकतैकसंभवभेदो गता हि प्रमाणकौविरोधिको ऽपि च्यवस्थापता नुकूलो व्यापारो वादः संप्रतियस्तुत्त्रं तु व्यव
हारयदश्योगोभात्क इतिमरनरलौवाहवितंडादि आहर्र्ययमुक्तरस्लं अप्यनेतहं पारवत्क्यः स्वसाचा
रव्यपैतेन मार्गेणा धर्षितः यैरन्यावेदयतिपद्धतिव्यवहारपरंहितता अधर्षितस्ति स्त्रतः तस्माद्वादशभेदा
नाह मनुः तेषामाद्यमृणादानं निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः संभूयचसमुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च वेतनस्यै
व चादानं संविदश्च व्यतिक्रमः क्रयविक्रयानुशयो विवादः स्वामिपालयोः सीमाविवादधर्मश्च पारुष्ये दं
ड वाचिके स्तेयं च साहसं चैव स्त्रीसंग्रहणमेव च स्त्रीपुंधर्मो विभागश्च द्यूतमाह्वय एव च पदान्यष्टादशैता एम
१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निषव हारस्यैतावि हेति · अनपकर्मप्रदानं · अनुशायः पश्चात्तापः घूतमप्राणिकरणिका क्रीडा प्राणि
करणिकाह्वयः · अत्र मनुष्यमारणं स्तेयं परदाराभिमर्शनं पारुष्यमुभयं चेति साहसं स्याच्चतुर्विधमिति बृ
हस्पतिस्तु केशीसंग्रहणवाक्पारुष्यदंडपारुष्याख्या साहसभेदत्वेपि पृथग्, एतो गोबलीवर्दन्यायेपि न
एतेषां वावहारपदानां स्वरूपमग्रे व्याक्रिकरिष्यते ॥ ॥ अथ व्यवहारमातृकाः बृहस्पतिः उगम
धिगम्य हृदः पीतजलस्तू ह्यग्नितं पूर्वक प्रादिशि प्राङ्नुखं बलिवर्ल लक्षण्यां कल्पयेत्सभां सैव धर्माधिकर
णं धर्मशास्त्रविचारेण मालसारारोपणं पश्चाधिष्ठिपतेस्थाने स्थाने धर्माधिकरणाहृतार इतिकात्या
यनोपि · ह नन्मन्द्राराज्ञारहव्यस्त श्लाली : सह पार्थिवः मंत्रज्ञैर्मंत्रिभिश्चैव विनीतः प्रविशेत्सभां विनी
तवेषाभिके त्तपंच रक्तार्यानि स्त्रीत्तराणि पाणं लकी · व्यवहारात्नृपः पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सह धर्मशास्त्रानुसा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रेखाक्रोध्वी: [illegible] जितं [illegible] धिकं नाप: कश्चित्तन्न ह्यात्रि य एव कात्या य नासिधा ड्रिवाकः म
वा० [illegible] स्मिन्हितः स [illegible] कोरण जाम्स्वर्गैति धर्मतः अत्र ब्राह्मणो ऽनियुक्तः सम्भात्कानि
२ पुत्रा: [illegible] यावोक्तं नियुक्तो वानियुक्तो वा धर्मज्ञो वक्तु मर्हतीति माध्विवाके त्वेह् यमा हरहस्पोतिः वि
प्रमाद्र्क माया तमसा सं स्थाय पे तद्विजमिति अत्र य नद्विन महरणं विप्राभावे हृत्त्रियं तत्र योजयेत वै
श्यं वाधर्मरणस्त्रं शूद्रं यत्नेन वर्जयेत्तत्। ससभ्यो ह याज्ञवल्क्यः कातोध्यवतसे यत्राधर्मेण सत्। गारि
नः राजा समासदः कार्यालिवी मित्रव पं समाः इति एतेषां संख्यामा ह बृहस्पतिः लोकवेदज्ञधर्मज्ञाः स
प्त पञ्च त्रयोपि वा। यत्रोपाविष्टा विप्राः स्युः सा यज्ञसहशी सभेति स एव शोत्रामि धान न तत्रत्वत्रो ग रानाकुशलो एम
भुवी नानालिपिज्ञो कर्मयो एहाग रकरलेखको रम्व्यमानं अभिधानं कोशः कात्यायनः श्रोता २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रे
वा० अस्तत्र कर्तव्यान्यायदर्शितः तत्र सभापां बृहस्पतिः आकारेणस्वरेणैव कार्यार्थिप्रतिवादिनां सभ्या
२ स्तत्रवादीकर्तव्यस्तत्र समहूषः अयं च शूद्र एवं तत्पा चेव्यासः साध्यपालस्तु कर्तव्यो राज्ञा साध्यस्य सद्योधकः
आपत्तिहरश्च शूद्रः सभ्यानां च समन्तं स्थितः इति याज्ञवल्क्यः अपश्यता कार्यवशात् व्यवहारान्नृपेण तु स
ह ब्राह्मणः कर्तव्यो ब्राह्मणः सर्वधर्मवित् नृपाधिकृतादीनां कार्यमाह बृहस्पतिः वक्ताध्यक्षो नृपः शा
स्ता सभ्याः कार्यपरीक्षकाः गणकोगणयेदर्थं लिखेत् आयं च लेखकः सप्रत्यप्रर्वामुखस्तूपविशेद्राजा
नः राज्ञा सभ्याः पश्चिमामास्यस्तु लेखकोदक्षिणामुखः एवं सभ्यानां निर्णयकालमाह याज्ञवल्क्य
सप्तत्रयेणापि वा पञ्चायातकलानिव पूर्वमध्यं च गुरुत्वे पंच व्यवहारविधीनः एणां नः परागधिकेता प्राड्
शुचि नानालिपिज्ञोक ... मिकाश्यामास्थिव जातिया नोसमुहाः पूगविपरीतानामत्रैणाये एम
२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रेखाकोपा [illegible] पार्जितं [illegible] बृहस्पतिरपि यच्चारणपारणं तेषामरणे पकुर्वाणं भवेत् सेनापो सैनिकानानुसा
वा० [illegible] कालमाह कात्यायनः सम्प्रस्थानेषु हृष्टो कार्यो रणां निर्णयं नृप
२ पुत्रा [illegible] चोक्तं [illegible] रणामन्त्रं कर्षानः हिरण्यस्य स्वं भागं मुक्त्वा भागत्रयं नृपः सकालोपमहाराणां
प्र [illegible] स्मृतरीति आद्यपापस्य आद्य हृष्ट भोगएव इत्यभमाव तेना न भाचीन भागत्रयं च
रूपव [illegible] लपोवाह संवेर्त्तं चतुर्दशात्धर्मार्थशास्त्रा [illegible] पुत्रान्यो तोत्रभो अर्थशास्त्रनिति शास्त्रं धर्म
नः र शास्त्रयोर्विप्रतिपत्तावाह नारदः यत्र विप्रतिपत्तिः स्यात् धर्मशास्त्रार्थशास्त्रयोः अर्थशास्त्रो
मपर अधर्मशास्त्रोक्तमाचरेदिति धर्मशास्त्रयोर्विरोधेत्वाह याज्ञवल्क्यः स्मृत्योर्विरोधेन्यायस्तु एम
मुवी व्यवहारतः न्यायमनालोच्य पतोरोषमाह बृहस्पतिः केवलं शास्त्रमाश्रित्य न कर्तव्यो हि निर्णयः ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रोचलि । हानिर्विपर्यये तु धर्महानिः पुपतद्भक्ति हे शुभा कारणं घण्यालोचये परिसाह बृहस्पतिः हे राजन् जातिकुलानां च पधर्मोः प्रभु

र्विना : तथैव तथालेति पापकर्मा मह्यं भाते नया जनाधर्मविभ्र मेव तिवलेके को राज्यं नरपति (कुत्र्यो हाक्रियाणि मे मो

बीन : स्य मृता हि जैः मध्यहे शोक मकरे : शिले नष्ट्र गवाशिनः मत्स्यान्नाद्ध्वनर : पूर्वैर्णभिचारुताः स्त्रिय : उत्त

क : पानापे : स्यन्दः रूपान्हरणं जस्तवता : अन्नितके मेरणा ने तो मा व श्विन्नरमा है का इति पूर्वैर्भाव्या : कविन्सर्द्दूति १४

भे : ... मृ हारणाग्धाः हमोहेडः पत्स्त्र प्रायश्चित्ता हिस्मारणेन हेन घ क्रमानुपात्रे हे राप भक्ति केवित अन्नितु प्राय

स्तो : ... तिष्यान्तस्था रुगां हं उाभाव माने अन्न हेरोहेडः प्रायश्चित्तवेत्माइः व्यास वृहणाकु शिल्पिप्रभृति

सु प्यापर्द्दह हे त्या वा गराव ... ... नील हैर्येषु कारयेत् मनुः आश्रमेषु द्विजातीनां कांपीवल हतां मिपृः नवि

... ... कात्यायनः कालिका पौर्णिं नं पश्चलणतं पुरतः स्थितं किंकार्य कांचते पीडा।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मामैवीर्मूहिमानवकेनामासिकराकस्मात्स्थेहेवंसमागतं एवंपृष्टः सपुत्र्यात्तसभेप्रोम्रिये। स हविचार्यकार्यमाप्यच
४ राक्षानार्यमेते पदं मुद्रांबानिर्हिय तस्मिनूतउरूधृवांसमारिशेत नारदः वक्तव्यार्थसंघतिष्ठे तेउक्तामंतचतेभ्यः आसिधपदि
वाहार्यायावताक्कानद रोन आसिधसमा तुर्दिध्यमाहसएव स्यानसिधकात्नकृतः प्रवासात्कामेरागस्तम्या नृतुतिधः स्वारा
५ सेसत्तमाचि द्रोमत्वंधपेतु आसिद्धस्या संधानिके मेदृउमाह आसंधयागेप आसिद्धउक्तामनुदृत महेति कीवृत्ता
सेधुरवृदृङमाहसएव गस्त्विद्रिपनिरेधेनव्याहरिधु सनारिमिः आसिसेपहन्तासेधेसहृंझृ नत्वतिकमारिति होति
होसेधानिकमेदृंङाभावमाहनारदः नरासिंतारकांतीर उद्देशोपस्रवारिषु आसिधसंपरसिधुमुक्ताम नामरपुपारिति
आनासेध्यावांसेद्धईडमाह कोसायन आरिएधपंत्त्वनासेधांरात्ता शास्यरतिस्थितिरिति आनासेध्यानाह सएव दृहं राम
यवेनवारूहुरह स्यम्बरयंतोस्थिता विषमस्यामवे तसर्वेनासेध्याः कार्यसाधके आधार्नानस्याम्वेयतमातृस्तपवचमा ४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रीकातेयस्यामाह नारदः अकल्पबालस्थविरविषमस्थक्रियाकुलान् कार्यातियातिव्यसनिन्यकार्योत्सवाकुलान्
मत्तोन्मत्तप्रमत्तार्तभृत्यान्नाह्वानयेन्नृपः नहीनपक्षां युवतीं कुले जातां प्रसूतिकां सर्ववर्णोत्तमां कन्यां ता ज्ञातिप्रभुकाः स्मृ
ताः तदधीनेकुटुम्बिन्यः स्वैरिण्यो गणिकाश्च याः निष्कुलायाश्च पतितास्तासामाह्वानमिष्यते ज्ञात्वाभियोगं येपि स्यु
र्वनेप्रव्रजितादयः तानप्याह्वानयेद्राजा गुरुकार्येष्वकोपयन् कालं देशं च विज्ञाय कार्याणां च बलाबलं अकल्पादीनपि शनै
शनैराह्वानयेन्नृपः पानोन्मत्तिविस्मृतः आकृतो नागच्छेन्नरं दर्पः तस्याच हर्तृहसीति ॥ आह कात्यायनः नागच्छे
यो दर्पात् कुलान्वितः अभियोगानुरूपेण तस्य दण्डं प्रकल्पयेत् अभियोगमेहेन हृं अर्थमाह कोज्ञायते ः हीनेकर्म
णि यचा ... मध्यमे ... कार्ये हरं ज्ञः स्यान्निस्तं वैचणनावरद्ररिति आह तस्यागमतिपत्का येतताह पितामह
समायाः ... सर्वरपर्तास्थिता विषमस्थिति तत्क्रियासहा ये कात्यायनः अभियोगमनुपश्रमिथ्यं तस्त्वनं तयो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रेतयोरंतं तेस्तु [illegible] वैकया [illegible] तोर्षेषिप्रतर्षिणो यहा वादीवर्णोनुरूपेणगात्व: पिंडाम रेहवा स्त्र

वा० ५ स्त्रमल्मजेडोन्म [illegible] दोत्र रवहेच्च पुनिपुक्तोन्नोपधातर नाएह अर्षिणा तेनियुक्तो वा प्रसार्वि[illegible] रि

तांपिवा याव सा दे विवहते तयो जयपाजयो पन्नुकात्सायन: यो न भ्राता न च पिता न पुत्रो न नियोगकृत् । पणपिवा

हीतंडा: नतु व्यवहारे बुविब्रुवन्ति तितहनियुक्तपरं हवित्मतिनिधभावम्नि नैवोक्त: ब्रह्म ते त्वासुरापानितेपमुर्व गनागमे

मनुष्यमारणे स्त पेयएहाणेमिमशाने अमहरोगेचैवकस्याहएषह यत्र पादुख्या कूटकरणेनपद्वाहितहितयोभवप्रति

वाहीनहाप्य: सात्कर्मानुविवदेत्स्वयमिति आडंतिक भति निधिनिषेधार्थेव नेस्यपन्नहहणं प्रसर्पिनिरस्याप्रिति

र्षिन: कार्यमाह याज्ञवल्क्य: प्रसर्पिनोप्नतोले खंपहयोगेहितमर्पिना समामासतहंस्त्रा हनीम जात्ता द्विविन्कृते सरह एम०

नरे अयवद्धमेसेव रूपारपूर्णीमनाकुलंसाध्यवद्वाचकेपहं प्रकृतार्थानुबंधिव प्रसिद्धमविरुद्धंवनिश्चितं साधनहमस ५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यप्रतिपत्तिः स्याद्वा उत्तरं स्याच्चतुर्विधमिति मिथ्योत्तरं स्वलक्षणपतिस्स एवा अभियुक्तोभियोगस्य परिहारकोऽयं एवं मिथ्यातन्तु
विजानीयादुत्तरं व्यवहारतः इति तच्चतुर्विधमित्याह सएवमिथ्यैतन्नाभिजानामितदामेऽत्र इत्यसंनिधिः अत्रज्ञान
स्वालिखितत्कालत्वइति मिथ्याचतुर्विधमिति संप्रतिपत्त्युत्तरं तत्कस्मिंस्तरे साध्यस्य सत्यवचनं प्रतिपत्तिरुदाहृतेति यत्तवत्तक इत्युक्त
रलक्षणेति नाह अर्थिना लिखितो योर्थः प्रत्यर्थी यदि तं तथा प्रपद्यकारणं ब्रूयात् प्रत्यवस्कन्दनं स्मृतमिति प्राड्‌ न्यायोत्तरं
लक्षणं कात्यायनः आचारेणावसन्नोपि पुनर्लेखयते यदि सोभिधेयो जितः पूर्वमाड् न्यायपक्षः स उच्यत इति एवं
मुत्तरलक्षणं स्थितेन रहितानामुत्तराभासत्वम् अर्थसिद्धमपि पक्षं कृतं स्मृत्यंतरे संदिग्धमन्यत्प्रकृतादत्यल्प
मतिभूरि च पक्षैकदेशव्यापि प्रत्यापि नोत्तरं भवेत यच्च स्यात्पदं मव्यापि निगूढार्थं तथाकुलं व्याख्या
गम्यमसारं च मतेऽत्र कपरं परमिनाकुली कात्यायनेन पदे कदेशे पत्त एकदेशे वकारणं मिथ्यैवैकदेशे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प० ६

...नचैकस्मिन्दिवाहेतुक्रियास्याच्छाह्निनोर्द्वयो नचाप्यस्ति
...भयोर्न चैकवाक्रियापा... ...मत्रापमध्येः मिथ्याकारणान्तरयोः संकरद्वयोर्दिवाह्निनाः क्रियामा
...क्रियापूर्वाह्निकारणेपति वारि नीतिनास्तीकेः तदुभयमेकस्मिन्वाक्ये विरुद्धं तथाकारणान्त
...यसंकरानुपपत्तिर्नस्वक्रियं माड्ः न्यायकारणो क्रोतुमत्स्यौ निर्दिशेत्क्रियामिति यासोते: अन्नव माड्ः न्या
येजयवन्तरेण दिवाकारि मित्तयेतिव्यासो नेयोवप्राड्ः न्यायेजपत्रेणाम्रा ड्ः न्यायपदार्थे मिर्वाभावयितव्या कारणान्तरेतु
साहि लेखादि मिरिसत्रयपिविरोधः एवं त्रिवत् संकोपि दृष्टव्यो एषोवानुसारतयोगपद्येन क्रमेणान्तरे भव
क मध्या... त्प्रसार्थे सम्यक्चणा भवति तथाच हारीतः मिथ्यान्तरं कारणं च स्यात् ... सर्वं चोपि सह
न्यनतत्र... किमुत्तरे पत्स मूनार्थोविषये ... स्यात्क्रियाफलं उक्तं भवतत्तद्वेपन्नासकीर्णमतो मध्या संकीर्णे भ स्म० ६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हिमनिखिलापेचहिशकालाविरोधिचवर्षेतुमासपत्याहीवेलाहिशमहेशावत् स्यान्नावसप्तासाध्यास्याजासाकारवयोक्तं सा
धपुमारार्गं स्वाचरात्मप्रसार्ध्यनामवत् परात्मप्र वेत्तानेकराऊ न्मनामभिरं किंतं हमासिंगात्मपीडावत्कव्यिताहतं हापकं
यशाचेहपततात्रेतमहाषितमिधीपतइति अत्रोक्तवर्षाधीशानां आध्याहिषूपयोगोवक्ष्यते हेशाहीनांचक्ष्ण विडुपयोगउक्तः स्य
तंतरे हेशस्वैवतष्यास्यांनंसं निवेशस्तयेवच जातिः संस्याधिवासस्वप्रमाणान्हे नृनामर्वापर्ये तामहं चैवपूर्वंएजायुकार्थे नं
स्याणे भुविकाहिषुहशेता। निमेवं शयेतइति कासायनः एवंपहस्वभावोक्तं माद्विमाको भिलेखयेत यांड्लेनाक लकैततः पत्रे खे ५
वीशोधित शोधनस्यावधिमाह नारदः शोधयेत्स्वेवेकाहंतुयावन्नोत्तरस्थरौनं अत्रवक्ष्वस्यान्योरणानिहत्त्रशोधनंभवेत् भाषा।
याउत्तरं यावत्तावस्थीनतीशयेत् अर्थाल्लग्नेरवपेनावधावधस्तक विवहीतमिति एवंयहुत्तन्तरु गोस्थितेनविनुद्धातः यत्ना
आभा अत्र पर्यसिना [illegible] दैनिराबाधनिरर्ध्यनिः मणोजने अत्राव्यवाविनु ध्यापहाभासंविवर्जयेदिति
उत्तस्यार्थमिथ्याकोवादिनांते

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अप्रसिद्धं स्वगुणं जनमात्र न मिति ... दोषप्रकाशी नायं व्यवहारतीति निरूपके न्पूर्वपक्षमाह तिमितिनिः अपो जनं मला
म॰ तिवे शिकः सुस्वर मधीतइति अप्रसिद्धे ... गृह स्थितेनिकेत्या हि विरुद्ध मूकेना हसमइति परस्पा दिविरुद्ध तथाचस्म
६ येते सत्यातवजितोपक्ता पश्चपौरविरोधके तु एतस्य समस्तस्य प्रकृतिनां नपेवच अन्यतायेवरस्मा ममहाजनाविरोधकाः अ
नाहे यास्क ते सर्वे व्यवहाराः प्रकीर्तिताइति नचानेक प्रतिरत्वमपिद्धा भासत्वमिति वङ्गप्रतिं स्पत्ता र्थव्यवहारे स्युनि
श्चितं कामंतदपि गर्हितमाङ्गाजात त्वमुत्सपति का साधनी येन विरोधापत्तेः यत्वनेकपदस्सं कीर्णः पूर्वपक्षो न सिध्यतीतित
युगपन्न सिध्यति क्रमेणानुसिध्यतीति व्याख्येयं एवं पूर्वपक्षे लिखिते यत्कार्यं तदाह याज्ञवल्क्यः श्रुतार्थस्योत्तरं लेख्यं
पूर्वावेदक सन्निधाविति उत्तरलक्षणमाह नारदः यतिनारदः पक्षस्य व्यापकं सारं समस्तं ... मनाकुलं व्याख्या एम॰
गम्यमिसित उत्तरं तद्विदो विदुरिति अस्यवानुर्वध्यमाह कात्यायनः मिथ्या संप्रतिपत्तो वा प्रत्यवस्कं दनेन वा प्राङ्न्या ६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वतितिरोषः अस्यार्थः सुवर्णो वस्त्राभियोगे सुवर्णो न गृहीतं तत् वस्त्रं तु गृहीतं प्रतिदत्तं चेत् स आसीत् सुवर्णविष
ये व्यवहारस्य पश्चाद्वस्त्रविषये व्यवहारे प्राप्ते एवं मिथ्याप्राङ्. न्याययोः कारणप्राङ्न्याययोश्च संकरे दोषः तथा
तत्रैवाभियोगे सुवर्णं गृहीतं वस्त्रं तु न गृहीतं प्रतिदत्तमिति वा वस्त्रविषये पूर्वं निर्जितो वा इति तत्र वस्त्रवि
ष[illegible] व्यवहारे प्राप्ते न सुवर्णविषये पूर्वं विषयत्वे क्रियाभावात् यत्रोत्तरं गौर्मदीया अमुकस्मिन्काले
न[illegible]गृहे हस्ते समभियोगमिथ्यैतत् हेतुतत्प्रदर्शितकालात्पूर्वमेवास्मद्गृहे स्थितमिति मिथ्याकारणयो
ः [illegible] व्याप्तिस्तत्र नानुत्तरत्वं सकारणं मिथ्योत्तरमिदं अत्र च व्यवहारे अर्थिनः एव क्रिया नार्थिनोऽपि मि
थ्याकारणयोर्व्याप्तिरना[illegible]उत्तरमिति हारीतोक्तः एवं मिथ्याप्राङ्न्याययोः कारणप्राङ्न्याययोश्च

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रेष्ठ तत्पदृव्यापितैवमति नातु तरत्वं ... मेनोमि ... मतस्यिन एव क्रियेति न काप्यकस्मिन् व्यवहारे बुधैः क्रिया तत्र
६ तुल्यत्वेन नोत्तरं साधनो नामैव माह याज्ञवल्क्यः ततोर्थी लेखयेत्सद्यः प्रतिज्ञातार्थसाधनं तत्सिद्धौ सिद्धि
मात्मोति विपरीतमतयोन्यथेति इहैवचमिथ्योत्तरवत्व यं तु तत्त्वे तरेतु प्रतयर्थितएव साधनोपन्यासः यथाह हारीत
: माह स्वापकारण मौतु सर्वी ति हिंस्रे क्रिया मिथ्योक्तौ पूर्ववादी तु प्रतिपत्तौ न साभवेदिति एवं व्यवहारस्य चतु
7 ष्पात्वमाह याज्ञवल्क्यः चतुष्पाद्व्यवहारोयं विवादेषूपदर्शितः इति याज्ञवल्क्यं तु व्यक्तोह नमस्संतरे भावो मे
रक्रियासाध्यसिद्धिः मि॰ आक्षिप्तवस्तुरेशाल चतुष्पाद्विधीयतां इति इह वस्त्प्रति यमानिरकोत्तरविषये सं
प्रतिपत्तेर्विद्धियात्वात् यथाह बृहस्पतिः मिथ्योत्तरे चतुष्पात्स्यात्प्रत्यवस्कन्दने तथा व्यवहारस्य विद्रवोद्वि राम
पात्स्यं प्रतिपत्तिविधिति याज्ञवल्क्यः अभियोगमनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत् अभियुक्तं च नान्येन नोक्तो विं ६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रकृतिं नयेत् । कुर्यात् समभियोगं वक्कल हेस्वेषु च नारद । पूर्ववादं परित्यज्य योन्यमालंबते पुनः । वादसंक्रमणात्
ज्ञेयो हीनवादी स वै नरः । हीनवादी हरेद् दीप्तं भवनमकसहृष्ट्या द्वीपनद्रूपर्थः । एतच्च पूर्वव्यवहारेष्वेव यथाह
एव सर्वेषु प्यविवादेषु वा कूटच्छलेनावसीदति यत्त्वाभियोगे प्रमाणाह्वाने प्रशास्यो पर्यायात् हीयते इति याज्ञवल्क्य
साक्षिषूभयतः सत्सु साक्षिणः पूर्ववादिनः । पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवंत्युत्तरवादिनः पूर्ववादिनः प्रतिज्ञावादिन
पूर्वपक्ष प्रतिज्ञा अधरीभूते कारणेन प्राङ्न्यायेन प्रत्यवस्कन्दनेन वा साक्षिग्रहणं प्रमाणान्तरस्या
प्युक्तं ... उभयोः प्रतिभूर्ग्राह्यः समर्थः कार्यनिर्णये निर्णयस्य कार्यं कार्यनिर्णय इति प्रतिभू
ना नानाहरकाम्यया न च वा ... नाधिकृतस्तथा निरूढो हृदि तेष्वेव ... पस्थानवच्छे वितने
वा कुर्यान्नारकेणेह न चैवान्यगास्ति ... न्यपेत प्रव्रजितानाम् । नाशक्तो धनिनामार्तो हं ... चतन्त्रं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नातिद्रोतो गृहीतम् प्रतिभूः [illegible] ते ददौ [illegible] उदाहरिष्यद्भिः सहायस्यो[illegible] मनोरिति [illegible] त्रयो व्याहृत्यस्त
हस्तात्[illegible] [illegible]त्वाहिस्कृतः याज्ञवल्क्यः भ्रातॄणामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव
हि। प्रातिभाव्यमृणं साक्ष्यमविभक्ते न तु स्मृतम् [illegible] कात्यायनः अथ चेत्प्रतिभूर्नास्ति कार्यो
[illegible]वादिनः सर्वहि तो हि नस्यांति हृ धाभू[illegible]तनमिति सर्व द्विजातिः प्रतिभूर्हीनोरक्ष्यः साक्षात्य
वादिभिः भू[illegible]तीन प्रतिभूर्हीनां [illegible] तु [illegible]यति याज्ञवल्क्यः [illegible] प्रांतरपाति
सु हि[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] परिभुक्तं [illegible]
[illegible]तेवा [illegible] चकु:[illegible]पातिनो तयो [illegible] भावा [illegible] [illegible] कापकर्मभिः अ राम
पियोग [illegible] [illegible] अथ प्रेमार्णं याज्ञवल्क्यः प्रमा ८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णां लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितं ॥ एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते कात्यायनोपि यद्येकं मानुषा क्रिया
द्‌स्तोऽन्य पानुदैविकां मानुसी तत्र ग च्छ्री या न तु दैवीं क्रियान्नृपः यद्येकदेशव्याप्तापि क्रिया विद्येत मानुषी सा ग्राह्या
न तु पूर्णापि दैविकीं वदन्ति नान्तरणां क्रियान्नरै दिक्की लोका विद्यमाने षु साक्षिषु लेखि च सति वा दैवं न स्यात् हिधांनसा हि
णां हत्वा हत्वा हर्नेति पाहतेस्वामिनो निर्णयेसति विक्रयाहानसंवंधे क्रीत्वा धन मनिच्छति यदि समाकर्षे वैवविता
द्विसमुपस्थिते साक्षिणः सधनं मोक्ष नहिष्वं न चल्ले रवाफ दण्डमोगं क्रियाभ्यां गत्वा हाहि केन तथा भुक्ति रेवतु गुर्वी
स्यान्न लेख्यं न च साक्षिणः हत्वा हस्तोदन्न मिति मतिं मनुसानयिते तथा हस्ते हत्वा पुनरणच्छिद्यु ग हीते स्वामिनां
निर्णये सति एवं स्वामिकं मे तो हिति निर्णये सति ॥ ॥ दैविहिब्यप्रमाण लक्षमाह हरहस्माते: मणि मुक्ता
नाराकानां कृ - कन्या सन्धा र के ... तो मत्तानासेवो पदीध्या: प्रयन्ते: स्ता महोपायाभिये षु विधमात्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८ बुसाहित्रिषु हिवामन्तं नतेवाहीनपष्ठे अत्रसाहित्गादृतिव्यासः नमयेतत्कृतं लेखे तुभ्यं कृष्णेतिन कारितं अप्रवरीह
गात्रेयमन्त्रमर्पे हिवेन निर्लेपः आरोप विजनेराज्ञावेत तवैश्मनि साहसे न्यासलापहृत्य वर्तते चेद्गरिव्यासंभवतिकि
या हहस्पतिः लिखितेसाहि वाहिवसाहिष्वंप अनोपतं अनुमानेचसंप्रतितत्रेहिष्यांविप्रो धनं हुविन्ला
९ त्हिहिदपोविकल्पमाहमएव प्रक्रांतसाहसेवाहंयाहषांहंडवाचिके अलोद्भूते पुकार्येपुसाहित्गोहिव्य
मवच करोलिखंसाहित्रांबापुत्रिलेशादपापिवा देववकीवाक्रियापाराका प्रजानांहितकाम्ययाति
पुक्रिलेशोपुत्रेयकदेशः वाचिकेपारुष्यत्र्यहासीस्तेनमाधाकोपात्मकं दूषयः पनुकोपापनः वा
कयाहृष्यवमू मोचाहिव्यं नपारिके लापेहोत तदलेववाकृयाहृष्यपरं भूमिग्रहणं स्थावरमात्रोपल राम
त्तरणं यथाहपितामहः स्थावरेषु विवादेषु स्थ्यापनिपीवर्जयेद्दिति साक्षारिसत्वं यंहितनिषेधः त ८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

याचसएवः साक्षिमिल्लिखितेनाप्यमुक्तयावैतामसाधयेद्धिति पितामहः लोख्यपत्रेनावदितनभुक्तिर्नेवसा
क्षिणः तत्रलिखितावतारोऽस्तिप्रमाणान्तरंयथार्थिनः लिखितं तु येनशक्यास्युर्वादाः सर्वे ह्यपिधर्मिणः तेषांन्यवः
प्रमाणंस्यात्सर्वस्यप्रभुपेतः अथलेख्यं तत्रबृहस्पतिः राजलेख्यंस्थानकृतंस्वहस्तलिखितंतथा
लेख्यंतुत्रिविधंप्रोक्तं भिन्नंतद्बहुधापुनरिति पन्तुवसिष्ठेन लौकिकंराजकीयंचलेख्यं विद्याद्विलक्षणमि
ह त्रिविधमुक्तं तत्रस्थानकृतंस्वहस्तलिखितयोर्भेदमाश्रित्य लौकिकंजानपदमितिपर्यायौ
राजकीयंजानपदंलिखितंद्विविधंस्मृतमिति संग्रहीतके॥ बृहस्पतिः भागदानक्रियाधानंसंविदासकृ
त्यादिभिः सप्तधालौकिकंलेख्यंत्रिविधंराजशासनं भान्तरः संविभक्तायेस्वरूप्यातुपरस्परं विभा
गपत्रंकुर्वन्तिभागलेख्यंतदुच्यते भूमिंदत्वातुयत्पत्रंकुर्याच्चंद्रार्ककालिकं अनाछेद्यमनाहार्यंदानलेख्यंतुत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विद्भिः ॥ गृहक्षेत्रादिकं क्रीत्वा तुल्यमूल्याक्षरान्वितं । पत्रं कारयते यत्तु क्रयपत्रं तदुच्यते ॥ जंगमं स्थावरं बंधं कृत्वा
१० लेख्यं करोति यत् । गोप्यभोग्यक्रियायुक्तं आधिलेख्यं तदुच्यते ॥ ग्रामो देशश्च यत्कुर्यात् मतं लेख्यं परस्परं । राजावि
रोधिधर्मार्थं संवित्पत्रं वदंति तत् ॥ वस्त्रान्नहीनः कांतारे लिखितं कुरुते तु यत् । कर्माणि ते करिष्यामि दासपत्रं तदु
च्यते ॥ धनं वृध्या गृहीत्वा तु स्वयं कुर्याच्च कारयेत् । उधारपत्रं कुद्रेयं तेभ्यः साक्षिसमर्पितं उत्तमर्णमस्तेषु च्चभिश्रा
10 पेसमागते सैमानुवादे लेख्यं पत्रं तु ज्ञेयं संधिपत्रकं ॥ सीमाविवादे निर्णीते सीमापत्रं विधीयते इति ॥ अथाधिपत्रमाह
प्रजापतिः ॥ धनी धनेन तेनैव परमाधिं नयेद्यदि । कृत्वा तदाधिलिखितं तेन पूर्वं चास्य समर्पयेत् ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ भोगिपि इत्वागर्हा यादे
हे लेख्यं कुर्वीत वान्येन कारयेत् ॥ पूर्वोक्तक्रियाः स्वहस्तकृतमन्यकृतं तयोर्विशेषमाह नारदः ॥ लेख्यं तु द्विविधं प्रोक्तं स्वहस्तान्यकृतं राम
तथा । असाक्षिमत्साक्षिमच्च सिद्धिर्देशस्थितेस्तयोः इति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितं तु यत्तत् १०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तत्प्रमाणं स्मृतं लेख्यं लोपधिकृतादृते बलं बलात्कारः उपधिर्लोभादिः विशेषमाह स एव : यः कश्चिदर्थो निष्णातः स्वरु-
च्या तु परस्परं लेख्यं तु साक्षिमत्कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकं समामासतदर्धाहर्नामजातिस्वगोत्रकैः सब्रह्मचारिकात्मी-
यपितृनामादिचिह्नितमिति ब्रह्मचारिकं कौशिकशाखा नाम पुत्रो युतानाम वह्वृचः कठ इत्यादि स एव : समाप्तेऽर्थे ऋणी
नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् मतं मेऽमुकपुत्रस्य यदत्रोपरि लेखितं साक्षिणश्च स्वहस्तेन पितृनामकपूर्वकं अत्राहममुकः
साक्षी लिखेयुरिति ते समाः उभयाभ्यर्थितेनैतन्मया ह्यमुकसूनुना लिखितं ह्यमुकेनेति लेखकोऽथान्ततो लिखेत् समा
: संख्या नो गुणा तत्र कथितः समा इत्याकारप्रश्लेषः नारदः अलिपिज्ञ ऋणी यः स्यात्स मतं तु स लेखयेत् साक्षी वा साक्षि-
णान्येन सर्वसाक्षिसमीपतः त्रिविधं राजशासनमित्युक्तं तद्रूपं यतो याज्ञवल्क्य बृहस्पती दत्त्वा भूमिं निबन्धं वा कृत्वा
लेख्यं तु कारयेत् आगामिभद्रनृपतिपरिज्ञानाय पार्थिवः पटे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रोपरिचिह्नितं अभिलेख्या-
त्मनो वंश्यानात्मानं च महीपतिः प्रतिग्रहपरीमाणं दानच्छेदोपवर्णनं स्वहस्तकालसंपन्नं शासनं कारयेत् स्थिरं निबन्धः आ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ध० ११

कार्य्येहीराज्ञा हिरण्यं निपतत् पंक्ति त्वेतपत्रमति गन्ने हाभूम्यादि: न स्यपरिमाणमिपत्रा शीर्षत्तिपत्रे द्वानं गृहादितस्य
हेमहेमर्गः दातस्या तु उपवर्णनेकनं तथादि शासिकं पस्यए ज्ञा लिखितेजप्रप छ तिसिकाश्रोपीहि नातुष: प्रसाद्दलिखितं तु
तत् पूर्वोत्तरक्रियावादरनिर्णयाति प्रशान्त्यः प्रदघाज्जपि नेलिख्यं जपत्रेत उच्यते इति एष्टोनुकेल्पमा हव्यास: एत्रातुखपमा
विषसंधिविग्रहलेखकः ताम्रपत्तेय रेवापिपलिखद्राजशासने स्त्रे त्वचरा शास्त्रमतं लेखामि ताहसएव संतिशं प्रमाणांच
स्वहस्तेनलिखितंस्वयं मतंमे मुकुपुत्रस्य त्रनुकस्यमहीपते: संतिवेवशंप्रमाणांचेतिभवेवाक्येनान्यथ: वसिष्ठस्तुराज
लेख्यस्यचातुर्विध्यमाह शासनं प्रथमं ज्ञेयजयपत्रं तथापरं आज्ञाप्रज्ञापनापत्रे राजकीयं चतुर्विधं सामंतेष्वथम
ज्ञेषुराष्ट्रपालादिकेषुच कार्यमादिश्यतेयेतत्त दाज्ञापत्रमुच्यते ऋत्विक् पुरोहिताचार्यमान्येष्वभ्यर्हितेषु च का
र्यंनिवेद्यतेनपत्रंप्रज्ञापनापत्रं तत् शासनं पत्रेमाष्युक्ते याज्ञवल्क्यः देशांतरस्थेदुर्लेख्येनष्टोन्मृष्टे तथा हृते याद्धृते राम ११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भिन्नहस्ते तथा छिन्ने लेख्यमन्यत्तु कारयेत् ॥ नारदः ॥ लेख्ये देशान्तरन्यस्ते शीर्णे दुर्लिखिते हृते ॥ सतस्तत्कालकरणमसतो द्र
ष्टृदर्शनं ॥ स्मार्तः साक्षिणः ॥ तदभावे दिव्यं ॥ अलेख्यसाक्षिके दैवी व्यवहारे विनिर्दिशेदिति कात्या ॥ अभिभवेत ॥ न तत्र कृपमया
कृतं कमात्मि प्रकृ पनोक्तेः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ असंदिग्धे लेख्यशुद्धिः स्यात्स्वहस्तलिखितादिभिः ॥ युक्तिप्राप्तिक्रियाचिह्न
संबंधागमहेतुभिः ॥ युक्तिरर्थापत्तिः ॥ प्राप्तिर्द्वयोरेकत्रावस्थानं ॥ चिह्नं मुद्रादि ॥ क्रियापाताक्ष्यादि संबंधो नागतः ॥ आग
मा ५ मस्सौवितः ॥ प्राप्त्युपायः ॥ हेतुरनुमानं प्रजायति ॥ कार्ये फले नष्टे बलात्कारकृतं लेख्यं न सिध्यति ॥ भावित प्राप्त्युपायः ॥ हे
महता निर्णयो राजशासने ॥ स्वहस्तेन मुद्रालेख्यकारकदर्शनात् ॥ उपलेख्यामात्र बृहस्पतिः ॥ मुमूर्षुस्त्रीभीतानेरली
नत्ते व्यसनातुरे ॥ निशायां धिक्कबलात्कारकृतं लेख्यं न सिध्यति ॥ दूषितं गर्हितं साक्षिपत्रे कोविनिवेशितं ॥ कूटलेख्यं तु तत्
प्रोक्तं लेख्यको वापि तद्विधं ॥ इति ॥ अथ भुक्तिः ॥ नारदः ॥ आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणतां ॥ अविशुद्धागमो भोगः प्रामा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गपि नैवगच्छति सागमत्वबद्धिस्रो[illegible]तरत्वे शिस्यमथाह आस: सागमोऽतीतकालत्वात् बुद्धिर्हेयरवो नि तः मसार्थिसंविधान
११ श्वापुंचांगो भोगङ्ख्यते भुक्तिमात्रेण साध्यास्ति द्धिमाह नाप्त: संभोगं कं वलं पक्तकीर्त ये त्वागमं केचित भोगकल्पय देशो
१२ नविद्रेय: स तु तस्कर इति इहस्वागमस्मरणयोग्यकालेष्वेवं तदयोग्ये तु भुक्तिमात्रमपि प्रमाणमित्याह स एव स्या
१३ त्कालेक्रियाभू: मे: सागमाभुक्ति रिष्यते अस्मार्त्ते नुगमाभावात् ॥ १४ ॥

12/12/14

एम
१२

वाङ्क्रमात्त्रिपुरुषागतेति ॥ अनुगमाभावात् पौरुषानुपलब्ध्या आगमाभावनिश्चयस्यासंभवात् ॥ अ
स्मार्त्तेष्वागमाभावं स्मारयन्तीत्याह स एव ॥ अनागमं तु यो भुंक्ते बहून्यब्दशतान्यपि ॥ चौरदंडेन तं पापं दंडये
त्पृथिवीपतिरिति ॥ पठन् स एव ॥ अन्यायेनापि यद्भुक्तं पित्रा पूर्वतरैस्त्रिभिः ॥ न तच्छक्यमपाहर्तुं क्रमा
त्त्रिपुरुषागतमिति तदागमं विनाप्यन्यायेनापि यत्पित्रा सह पूर्वतरैस्त्रिभिर्भुक्तं तदपाहर्तुं न शक्
यं । किं पुनरागमाभावनिश्चयासंभवादिति योज्यं । यद पिहारीतीयं । यद्विनागममत्यंतं भुक्तं पूर्वैः
स्त्रिभिर्भवेत् । न तच्छक्यमपाकर्तुं क्रमात्त्रिपुरुषागतमिति । तदसंतोपलभ्यमानागमं विने
ति मात्स्येयं ॥ न चागमस्वरूपं विनेति ॥ यत्तु न याज्ञवल्कीयं ॥ आगमस्तु कृतो येन सोऽभियुक्त
स्तमुद्धरेत् ॥ न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसीति तदागमकर्तुरेवागमानुद्धारे दंडो न

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य.म. १५ तद्भुक्तवारीनामित्येवंपरं॥ न लक्षासिमिति॥ यथाह हारीतः॥ आगमस्तु कृतो येन स दंड्यस्तमनुद्धरन॥
न तत्सुतस्तत्सुतो वा भोगहानिस्तयोरपीति॥ याज्ञवल्क्यः॥ योभियुक्तः परेतः स्यात्तस्य रिक्थी तमुद्धरेत॥
न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विना कृता॥ रिक्थी अंशभागी पुत्रादिः॥ तमागमं॥ न तु दीर्घकालोभोगो
प्रमाणमिति विरुद्धं॥ यतः स्वल्पकालोपभोगे नापि अभियोक्तुर्हानिः प्रतीयते॥ यथाह स एव॥ पश्यतोब्रुव
तो भूमेर्हानिर्विंशतिवार्षिकी॥ परेण भुज्यमानाया धनस्य दशवार्षिकीति॥ उच्यते॥ एतत्पश्यतोप्रतिबंधं
तस्तावत्कालीनतद्भूम्यादिजन्यफलहानिर्भवतीत्येवंपरं॥ न तु तद्भूम्यादिवस्तुहानिरपीति॥ अ
नागमं तूपभुंजानस्य दोषश्रवणविरोधात॥ कात्यायनः॥ नोपभोगे बलं कार्यमाहर्त्रा तत्सुतेन वा॥ राम
पशुस्त्रीपुरुषादीनामितिधर्मो व्यवस्थितः॥ नारदः॥ आधिः सीमा बालधनं निक्षेपोपनिधिः स्त्रि १५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यः॥ राजस्वं श्रोत्रियस्वं च नोपभोगेन नश्यति॥ मनुः॥ संप्रीत्या भुज्यमानानि न नश्यन्ति कदाचन॥ धेनु
रुष्ट्रो वहन्नश्वो यश्च दम्यः प्रयुज्यते॥ दम्यः प्रयुज्यते दमनार्थं यः समर्प्यते॥ अथ साक्षिणः॥ तत्र नारद
नारदः॥ संदिग्धेषु तु कार्येषु द्वयोर्विवदमानयोः॥ दृष्टश्रुतानुभूतत्वात्साक्षिभ्यो व्यक्तदर्शनं॥ तद्भेदाना
ह बृहस्पतिः॥ लिखितो लेखितो गूढः स्मारितः कुल्यदूतकौ॥ यादृच्छिकश्चोत्तरश्च कार्यमध्यगतोऽपरः॥
नृपोऽध्यक्षस्तथा ग्रामः साक्षी द्वादशधा स्मृतः॥ पत्रे निवेशितो लिखितः प्रत्यर्थिनार्थिप्रेरणया
निवेशितो लेखितः कुड्यादिव्यवधाने न स्थितः॥ मध्ये पर्युपरिभाव या ऽन्तर्हितो गूढः॥ पुनः
पुनः कार्यं स्मार्यमाणः स्मारितः॥ यदृच्छयैवागतः साक्षी क्रियमाणो यादृच्छिकः॥ श्रवणाच्छ्रावणा
द्वा साक्ष्यध्यक्षः प्राड्विवाकः॥ र दं च सभ्यादीनामुपलक्षणं॥ लेखकः प्राड्विवाकश्च सभ्याश्चैवानुपू

स्थिता मध्ये पर्युपरिभाष माणोऽन्तर ४]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र०म० वंशार इति कात्यायनवचनात्। स एव। नव सप्त पंच वा स्युस्तावरस्त्वपएव वा॥ उभौ वा श्रोत्रियौ ग्राह्यौ नैकं पृच्छे
१६ दिग्वचनात्। लिखितो हौ तथा गूढौ त्रिचाङः पंचलेखिताः। यदृच्छासमागताः कुल्यास्तथा चोत्तरसाक्षिणः॥
दूतकः स्वयमुक्तिका ग्राह्या कार्यमध्यगतास्तथा। एक एव प्रमाणं स्यान्नृपोध्यक्षस्तथैव च। लिखितादीना
16 मुभयानुमतत्वे एकस्यापि ग्रहणमाह याज्ञवल्क्यः। उभयानुमतः साक्षी भवेदेकोपि धर्मवित्। व्या
सः। शुचिक्रियश्च धर्मज्ञः साक्षी यस्त्वनुभूतवाक्। प्रमाणमेको भवेत् तस्मात्सेषु विशेषतः। अनुभू
तवाक्यार्थो दृष्टमात्र एव चः। निक्षेपादिषु नाममप्येकमाह कात्यायनः। अभ्यंतरस्य निक्षेपे साक्ष्यमे
कोपि वाच्यते। अर्थिना प्रहितः साक्षी भवेदेकोपि याचिते। या वित्तं विवाहाद्यर्थं नीतमाभरणादिकं कुंड राम
लादि पाणि विवादेप्येकमाहस्म एव॥ संस्कृतं येन यत्पण्यं तत्तेनैव विभावयेत्॥ एक एव प्रमाणं स वि १६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वादेनात्र कीर्त्तिताः। तेषां च स्वरूपमाह व्यासः॥ धर्मज्ञाः पुत्रिणो मौलाः कुलीनाः सत्यवादिनः। श्रौतस्मार्त्तक्रिया
युक्ता विगतद्वेषमत्सराः। श्रोत्रिया न पराधीनाः सूरयश्चाप्रवासिनः। युवानः साक्षिणः कार्या ऋणादि
षु विजानता। नारदः। श्रेणिषु श्रेणिपुरुषाः स्वेषु वर्गेषु वर्गिणः॥ बहिर्वासिषु बाह्याः स्युः स्त्रियः स्त्रीषु
च साक्षिणः। वर्गिणश्चाह कात्यायनः। लिङ्गिनः श्रेणिपूगाश्च वणिग्जातास्तथापरे। समूहस्थाश्च ये चा
न्ये वर्गास्तानब्रवीद्भृगुः॥ दासचारणमल्लानां हस्त्यश्वरथवाजिनां। प्रत्येकैकसमूहानां नायका
वर्गिणः स्मृताः॥ विजातीयानप्याह याज्ञवल्क्यः॥ अवराः साक्षिणो ज्ञेयाः श्रौतस्मार्त्तक्रियापराः॥ यथाजा
ति यथावर्णं सर्वे सर्वेषु वा स्मृताः। वर्ज्यानप्याह स एव। स्त्रीबालवृद्धकितवमत्तोन्मत्ताभिशस्तकाः॥ रङ्गाव
तारिपाखण्डिकूटकृद्विकलेन्द्रियाः। पतिताप्तार्थसंबन्धिसहायरिपुतस्कराः॥ साहसी दृष्टदोषश्च

ध्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य॰म॰ निर्द्धनाद्यास्तु साक्षिणः। निर्द्धनः स्वजनैः सह॥ आदिशब्देन दासाद्याः। बृहस्पतिः। मातुः पिता पितृव्यश्च भार्याया
१७ भ्रातृमातुलौ॥ भ्राता सखा च जामाता मातामः सर्ववादेष साक्षिणः। नारदः॥ अनिर्दिष्टस्तु साक्षित्वे स्वयमेवैत्य यो वदे
त्॥ सूच्यमुक्तिः स शास्त्रेषु न स साक्षित्वमर्हति॥ कात्यायनः। साक्षिणां लिखितानां च निर्दिष्टानां च वादिना।
तेषामेकोऽन्यथावादी भवेत्सर्वे न साक्षिणः। एतेषामपि कश्चित्साक्षित्वमाह नारदः॥ असाक्षिणो ये निर्दिष्टा
दासनैकृतिकादयः॥ कार्यगौरवमासाद्य भवेयुस्तेपि साक्षिणः॥ असंभवे मनुः। स्त्रियाप्यसंभवे कार्यं बा
लेन स्थाविरेण वा। शिष्येण बंधुना वापि दासेन भृतकेन वा॥ याज्ञवल्क्यः। सर्वे साक्षी संग्रहणे चौर्यपारुष्य
साहसे॥ अत्र स्त्रीसंग्रहणादीनां साहसत्वेपि पृथगुपादानं गुरुतया क्रियमाणस्त्रीसंग्रहपरं॥ उशना। दासोंधो राम
वधिरः कुष्ठी स्त्रीबालस्थविरादयः॥ एतेप्यनभिसंबद्धाः साहसे साक्षिणो मताः॥ अनभिसंबद्धाः अपक्ष १७

17

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यात्रिनः॥ बृहस्पतिः॥ साक्षिणो येसमुद्दिष्टान्सम्यक् दोषैस्तु दूषयेत्॥ अज्ञानाद्दूषयन्वादी तत्समं दंडमर्हति॥
वा यत्र प्रत्यर्थी तत्समं विवादविषयीभूतद्रव्यसमं॥ व्यासः॥ साक्षिदोषाः प्रयोक्तव्याः संसदि प्रतिवादिना॥ पत्रे
भिलिखितान्सर्वान्वाच्याः प्रकृतत्तरलूते॥ पत्रे लिखितान्साक्षिदोषान्प्रतिलन्दीकृत्य पत्तद्विषयं परिहारं ते
साक्षिणः सभ्यैर्वाचनीयाः प्रत्यर्थी॥ स एव प्रतिपत्तौ न साक्षित्वमर्हति रूकपं च न॥ अतोन्यथाभावनीयाः क्रि
यया प्रतिवादिना॥ अभावयन्दमं दाप्यः प्रत्यर्थी साक्षिणः स्फुटं॥ भाविताः साक्षिणो वर्ज्याः साक्षिधर्म
निराकृताः॥ अतोन्यथास्वसंप्रतिपत्तौ॥ भावनायाः अंगीकारयितव्याः॥ क्रियया प्रमाणेन॥ स्फुटं यथास्या
त्तथाभावयन्नित्यन्वयः॥ यत्तु सदां दूषणं पत्रोक्तं सिद्धमप्यापि वा॥ साक्षिणां दूषणं ग्राह्यं न साध्यं दोषव
र्जनादिति॥ तत्पत्रोक्तावधारितात्तासाक्षिविषयं॥ प्रतिवादिना दोषाज्ञाने स एव॥ प्रमाणस्य रिपेदोसा

भा स

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य॰म वक्तव्यास्ते विवादिना ॥ गूढाश्च प्रकटाः सम्यैः काले शास्त्रप्रदर्शनात् ॥ गूढाः शास्त्रप्रदर्शने न साक्षिवादा
१८ स्मृर्त्वकाले वक्तव्या इत्यर्थः ॥ अनन्तरं तु न वक्तव्या इत्याह बृहस्पतिः ॥ लेख्यदोषास्तु ये केचित्साक्षिणां चैव ये
स्मृताः । वादकाले तु वक्तव्याः पश्चादुक्तान्न दूषयेत् ॥ उक्तानुक्तवचनाः ॥ अत्र दण्डमाह कात्यायनः ॥ उक्तेऽर्थे सा
क्षिणो यस्तु दूषयेत्प्रागदूषितान् ॥ न च तत्कारणं ब्रूयात्प्राप्नुयात्पूर्वसाहसं ॥ साक्षिणां स्वदूषणाप
18 रिहाराशक्तावर्धितं कुर्यादित्याह ॥ बृहस्पतिः ॥ लेख्यं वा साक्षिणो वापि विवादे यस्य दूषिताः । तस्य कार्यं
न सिध्येत्तु यावत्तन्न विशोधयेत् । तच्छेख्यादिकं । कूटसाक्षिकर्तृदण्डमाह कात्यायनः ॥ येन कार्यं स्व
लोभेन निर्दिष्टाः कूटसाक्षिणः । गृहीता तस्य सर्वस्वं कुर्यान्निर्विषयं ततः ॥ निर्विषयं विवादविषयीभूता राम
र्थरहितं । दुष्टसाक्षिणां निग्रहोपायमाह नारदः ॥ पश्चात्मदोषदुष्टता दस्य स्पष्टवलन्स्पतेः । स्थाना १८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तस्यानां तरंगच्छेदे कैकं वाक्षावति ॥ कास्तत्य कस्माद्ब्रह्मशंत्र्यमीन्स्पां निश्वसत्यपि । विलिखत्यवनिं पद्भ्यां
बाहुघासश्वधूनयेत ॥ भिद्यते मुखव ॥ॐ॥ स्यललाटं स्विद्यते तथा ॥ शोषमागच्छत श्वोष्ठौ ऊर्ध्वं तिर्यक्च वीक्ष
ते ॥ त्वरमाणश्वावद्द मप्यशोबकुभाषते ॥ कूटसाक्षीस विज्ञेयस्तं पापं विनयेद्दृपः ॥ साक्षिणां प्रश्न
प्रकारमाहकात्यायनः ॥ देवब्राह्मणसांनिध्ये साक्ष्यं पृच्छेदृतं द्विजान् ॥ उदङ्मुखान्प्राङ्मुखान्वा
पूर्वाह्णे च शुचिः शुचीन् ॥ समंततः साक्षिणः सर्वान् र्थिप्रत्यर्थिसंनिधौ । प्राड्विवाको नियुंजीत वि
धिनानेन सांत्वयन् ॥ यद्द्वयोरनयोर्वेत्थ कार्येस्मिन्चेष्टितं मिथः ॥ तद्ब्रूत सर्वं सत्येन युष्माकं ह्यत्र
साक्षिता । गवाश्वादि विवादेषु विप्रतिपन्नार्थसांनिध्यमथापरः स एव ॥ अर्थिप्रत्यर्थिसांनिध्ये सा
ध्यार्थस्य च संनिधौ ॥ प्रत्यक्षं चोदयेत्साक्षिनपरोक्षं कथंचन ॥ अर्थिस्योपरिकर्त्तव्यं तयोर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य·म· पि विनाप्यवित॥ चतुष्पादेष्वधर्मोयं द्विपदस्थावरेषु च॥ तौल्यगणिममेयानामभावे पि हि वादपेत॥ क्रिया
१९ कारेषु सर्वेषु सान्तिलंनवतोन्यथेति॥ तयोरपि विनाप्यवित॥ तयोर्वादिनोर्विनापि स्वर्णसंन्निधाने प्रावि
ड्वादेशदादिष्टित्यर्थः॥ तौल्यं तौलनयोग्यं स्वर्णादिगणिमं॥ गणनीयं॥ नाणकादि मेयं मानयोग्यं व्री
हियोधूमादि॥ अभावे पि साध्यार्थसंन्निधानाभावे पि॥ क्रियाकारेषु व्यवहारेषु॥ वधरूपे विवादपदे
सान्तिभाषणं शिवसंन्निधाविस्तारसएव॥ वधे चेत्प्राणिनां साल्पं वादपेच्छिवसंनिधौ॥ तदभावे तु
चिह्नस्य नान्यथैव प्रवादपेत॥ तस्मान्तिभाषणा वधविह्नस्याभावे कार्यं॥ अन्यथा वधविह्नसद्भा राम
वे। सएव। नकालहरणं कार्यं राज्ञा सान्तिप्रभाषणे॥ महादोषो भवेत्कालाद्धर्मव्याहत्तिलक्षणः। नार १९
दः॥ स्वाहृपसान्तिणः पृष्ठे त्रिपमच्छपथं धर्मं॥ समस्तान्विदिताचारान्विज्ञातार्थान्पृथक्पृथक्॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वसिष्ठः॥ समवेतैस्तु यत्प्रोक्तं वक्तव्यं तत्तथैव तत्। विभिन्नैर्नैव तत्कार्यं वक्तव्यं तु कथंचन। भिन्नकाले
तु यत्कार्यं विज्ञातं यत्र सान्तिभिः। एकैकं वादयेत्तत्र विधिरेष प्रकीर्तितः॥ मनुः॥ सत्येन शापयेद्विप्रं क्षत्रियं वा
हनायुधैः। गोबीजकांचनैर्वैश्यं शूद्रं सर्वैस्तु पातकैः॥ गोरक्षकान्वाणिजकांस्तथा कारुकुशील
वान्॥ प्रेष्यान्वार्धुषिकांश्चैव विप्रान्शूद्रवदाचरेत्॥ येप्यपेताः स्वकर्मभ्यः परपिंडोपजीविनः॥ द्विज
त्वमभिवांछंति तांश्शूद्रवदाचरेदिति॥ अन्यपापाद्भवतः। सत्यं तेन शपतीत्येवमादिप्रकारेणोत्पर्वाः॥
शान्तिवचनपरान्ता माह॥ देशकालवयोद्रव्यसंज्ञाजातिप्रमाणतः॥ अन्यूनं चेत्रिगदिनं सिद्धसा
ध्यं विनिर्दिशेत्॥ सान्तिणां विप्रतिपत्तौ निर्णयमाह यात्तवल्क्यः॥ द्वैधे बहूनां वचनं समेषु गुणिनां त
था। गुणिद्वैधे तु वचनं ग्राह्यं ये गुणवत्तमाः॥ सान्तीमं गोहत्यानभिधानेदं उमाह स एव॥ अब्रुव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य ...राहेनरः सा संक्रा... दशाबंधकं॥ सत्वासर्वं प्रदाप्यः स्यात्ववृद्धतारिं शाके हनि॥ सर्वांबद्धिसहितं॥ सदश
२० बंधकं॥ दशमांसम्हितं॥ दशमांशो राजा ग्राह्यः॥ सवृद्धिकमृणं म्डत्त मर्णान ग्राह्यमिति मितान्तरायां
जानतः सास्यानंगीकारे दंडमाहसएव॥ यः मान्ध्य आवितो न्यभ्यो निह्नुते मतमोहितः॥ सदाप्यो वृद्धगुणं
दंडं ब्राह्मणंड विवासयेत्॥ विवादपराजये यो दंडस्तं दंडमष्टगुणं दाप्यः दंडदानासमर्थश्चेद्ब्राह्मणो नि
र्वस्यः क्षत्रियादिः स्वोचितं कर्म कारयितव्य इति मितान्तरायां॥ मनुः॥ यस्य दृश्येत सप्ताहादुक्तवा
20 क्यस्य साक्षिणः॥ रोगोग्निर्ज्ञातिमरणमृणं दाप्यो दमं च सः॥ याज्ञवल्क्यः॥ उक्तेपि साक्षिभिः साक्ष्ये राम
पद्यन्येत्तत्सगुणावत्तराः॥ द्विगुणा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः॥ नारदः॥ निर्णीते व्यवहारे २०
डप्रमाणमफलं भवेत्॥ लिखितं साक्षिणो वापि पूर्वमावेदितं न चेत्॥ कश्चित्साक्षिणो न्तत्त वचना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तुलां प्रायश्चित्तं चाह॥ याज्ञवल्क्यः॥ वर्णिनो हि वध्यो यत्र तत्र साक्ष्यं तु तं वदेत॥
तत्पावनाय [illegible] पतितो [illegible] अरुः सारस्वतो द्विजैः॥ अरुरुस्य प्रायश्चित्तमाह॥ विष्णुः॥ अरु
रुषो काहिकं गोदशाकं [illegible] दद्यादिति॥ एकाहिकं एकस्मिन्नहनि नश्य
यितं तं [illegible]॥ इति सा [illegible] नि [illegible]॥ अथ दिव्यानि तत्र मानुषप्रमाणानि निर्णी
तार्थ निर्णीयकं [illegible] तत्कालं [illegible] कोकेतर निर्णीय [illegible] तया द्विव्यानि तच्चाष्टप्रभेदानाह॥ घ
टोग्निरुदकं चैव विषं कोशश्च पंचमः॥ षष्ठं च तंडुलाः प्रोक्ते सप्तमं तप्तमाषकः॥ अष्ट
मं फलमित्युक्तं नवमं धर्मजं स्मृतं॥ तथा [illegible] योगाय एवेत्याह॥ याज्ञ
वल्क्यः॥ तुलाग्न्यापो विषं कोशो दिव्यानीह [illegible] ये॥ [illegible] योग्येतानि शी
र्षकस्थे भियोक्तृ [illegible] पितामहः॥ सावष्टंभा पु
[illegible] निर्दिशन्॥ तंडुलं [illegible] कोशं [illegible] कालेतानि योजयेदिति॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०म. तैन च तो शो दुःमेषां [illegible] यो च भवति ॥ कातिकापुराणे परदाराभिशापेन च चौर्यमभ्यागमेषु
च [illegible] ऽः सो च स्यादि व्यं प्रत्ताह्स ॥ विप्रतिपत्तो विवादे वर्ले स्यरथाप
२१ नेति ॥ तच्चैव स्याप येद्दिव्यां शिरः पूर्वं महीपतिः ॥ परदाराभिशापे च चौ [redacted]
हृदये पत्रे वा [illegible] नः ॥ शिरोहीनं भवेद्दिव्यं आत्मनः [illegible] कारणात् ॥ अ जोम्यापर
दारविना: सोप्यारत्ता चेश्याद्याः ॥ शरलो [illegible] ताहसं बलादन्यादयः ॥ अव
तो [illegible] हा ॥ चरऽप विशेषतां नवि वशितं [illegible] पस्यानुबाध्यलातरूलवं वहव
[illegible] लेवाद्य भावे दि सर्वो लिशा वेदिव्य भवति । अग्नि कारणादि निहे
ताले दृश्यो प्यवस्संगतऽते [illegible] नापि शीर्षके कुर्यात्त्र पञ्चे हे प्यपातके इति सामा
[illegible] नाश्च नारदः [illegible] ऽः [illegible] कतानां च निर्दिष्टानां वदस्युभिः ॥ आत्मन्युद्दिप
रालां च दद्याद्दिव्यं शिरो विनाति ॥ कालांतरे विर्णायक दिव्यं शपथः ॥ तदेवदानां
हृ नारदः ॥ श्रीः ॥ २२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सत्यवाहनशस्त्राणि गोबीजकनकानि च । देवतापितृपादांश्च दत्तानि सुकृतानि च स्पृशेच्छिरांसि
पुत्राणां दाराणां सुहृदां तथा ॥ अभियोगेषु सर्वेषु कोशपानमथापि वा ॥ इत्येते शपथाः प्रोक्ता मनुना स्वल्प
कारणात् ॥ कोशस्त्रीबालानां निर्णीयते [illegible] विमहत् । अभियोगविषये तत्पादेषु पादः पादस्त्वल्पः स्याच्चा
ल्पान्तरः कुर्यादितरेषां च त्रयोच्छिरः ॥ अयं च विकल्प्याभियोक्तृच्छयामेव ॥ तदनिच्छायां तु अभियोज्य
स्यैव दिव्यं ॥ न च [illegible] दभियोक्तारं दिव्येषु विनियोजयेत् ॥ अभियुक्ताय दातव्यं दिव्यं दिव्यविशारदैः
रिति दिव्यनियमकालनिर्णयः ॥ अथ विकारिव्यवस्था पात्रव्यवस्था ॥ तुलास्त्रीबालवृद्धान्धपङ्गुब्राह्मणरो
गिणां ॥ अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवाः सप्तविषस्य वा ॥ स्त्रीजातिवयोवस्थाविशेषाभावादरे षोडशाब्द
वधिको बालः ॥ सर्वजातीयोऽपि अशीतिवर्षापेक्षो वृद्धः ॥ अत्र ब्राह्मणस्य
[illegible] धारणकाले तु तैव नियता ॥ अग्न्यादिकाले तु नान्ये विभवन्ति ॥
[illegible] ॥ सर्वेषामेव वर्णानां कोशशुद्धिर्विधीयते ॥ सर्वा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स॰म॰
२२॥ देव[illegible]निशा[illegible]न्यास्य विधिं विना ॥ कालिकाप्रयतो ॥ वर्ताश्च स्वस
हदेयं मावकेनं मृते मज्जं [illegible]दः ॥ स्त्रीवाऽनन्तरासल हीनानपरितश्चा
दितोतरानवालवृद्धातुरां स्त्रीश्च परिक्षीणव्याटसंदः ॥ स्त्रीणां तु न विषं प्रो
क्तं न चापि सलिलेऽस्य तं ॥ चंद्रकोशादि [illegible] सा[illegible] स्नानं विचारयेत् ॥
मानां नीलोपश्रुद्धिः स्यान्न विषं पिबेत् [illegible] ॥ श्रीचं पंचकुने रथादीनां
22 निकर्मविधीयते ॥ न मज्जनीयाः स्त्रीवा [illegible] मर्शनस्य विचक्षणैः ॥ रोगि
णो [illegible] वृद्धास्तु: पुंसो [illegible] वेलाः ॥ निरूलाहानव्याधिन्नी [illegible] नोनां
स्नाय निमज्जयेत् [illegible] तेमज्जंतः स्वल्पप्राणा हि ते स्मृताः ॥ साह
स्पर्शा [illegible] नैव ता नैव ना येनि मज्जयेत् ॥ न चापि हारयेद् [illegible] न विशेषणं
निशाध्यायेत् ॥ विरूपं ॥ नस्त्रोपिकानां व्याधितानां भीरूणां श्वासका २२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऽग्यासकासिनां ॥ कात्यायनः ॥ नलोहशिल्पिनामग्निःसलिलं नांबुसेविनां ॥ मंत्रयोगविदां श्चैव विषंद
घातुनक्कचिर ॥ तंडुलैनं निर्युंजीतव्रतिनं स्थूरवरोगिणां ॥ व्रतीपयोव्रतादिमान ॥ पितामहः ॥ मघपस्त्रीव्यसनिनां कि
तवानां तपैव च ॥ कोषः प्रहीनं दातव्योयेचनासिकवत्सयः ॥ नारदः ॥ महापराधे निर्धर्मे कृतघ्ने क्लीबकुत्सिते ॥
नास्तिके दस्युदासे च कोशदानं वि वर्जयेत् ॥ कात्यायनः ॥ अस्पृश्याधमदासानां म्लेच्छानां पापकारिणां ॥
प्रातिलोम्यप्रसूतानां निश्चयो न तु राजनि ॥ तत्प्रसिद्धानि दिव्यानि समपेतेषु निर्दिशेत ॥ तत्र सिद्धा विषस
र्पादीनि ॥ दिव्यकारिणः ॥ शक्तौ प्रतिनिधिमाह दिव्यतत्त्वे स एव ॥ देशकालाविरोधे तु यथायुक्तं प्रकल्पयेत ॥ २४
अन्येन हारयेद्दिव्यं विधिरेष विपर्यये ॥ अन्येन हारयेत् प्रतिनिधिना कारयेत ॥ विपर्यये दिव्यकारिणोऽसा
मर्थ्ये पर्वपि नादि[illegible] महापापं वा ज्ञातमिति निश्चये कालांतरे चापीतरसंदेहे ॥ प्रतिनिधिं हारयेव

घ.म.
२२

गा नं

समाह॥ सरं॥ मातापितृद्विजगुरुस्त्रीबालघातिनां॥ महापातककृत्तानां नास्तिकानां विशेषतः॥ लिं
प्रमदानां च मंत्रयोगक्रियाविदां। वर्णसंकरजातानां पापाभ्यासप्रवर्तिनां। एतैश्चैवाभियोगेषु निंद्यैर्धर्मप्रयत्न
तः। दिव्यं प्रकल्पयेन्नैव राजा धर्मपरायणः॥ एतैरेव नियुक्तानां साधूनां दिव्यमर्हति॥ न संति साध्यवो यत्र शोध्याः
स्वकैर्नरैः। स्वकैराप्तैः॥ अथ कालः॥ पितामहः॥ चैत्रो मार्गशिरश्चैव वैशाखश्च तथैव च॥ एते साधारणा मासा
दिव्यानाम विरोधिनः। घटः सर्वर्तुकः प्रोक्तो वाति वाते विवर्जयेत्॥ अग्निः शिशिरहेमंते वर्षासु परिकीर्तितः॥
शरद्ग्रीष्मे तु सलिलं हेमंते शिशिरे विषं॥ विषं हेमंतशिशिरयोरेवोपादानं कालांतरस्याप्युपलक्षतां॥ व
र्षेच तुर्थवामात्रे त्याघ्ये गेवन्तूपमाणबात्॥ नारदः। कोशं तु सर्वदादेयं तुलास्यात्सार्वकालिकी। पितामहः॥
पूर्वाह्णे त्निपरीक्षास्यात्पूर्वाह्णे च घटो भवेत्॥ मध्याह्ने तु जलं देयं धर्मतत्त्वमभीप्सता॥ दिवसस्य तु

23

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२३
के को शा द्विर्विंशायते । रात्रौ ऽप ऽग्नि मे पामे विंवंदे पं स्कु शीतलमिति ॥ एतानि न्यां दिव्यान्यादि सचारे कार्याणि
ति शिष्टाः ॥ अपादे शः ॥ पितामहः ॥ प्राङ्मुखो निश्चलः कार्यः शुचौ देशे घटः सदा ॥ इंद्रस्थाने सभायां वा राजद्वारे चतु
ष्पथे ॥ नारदः ॥ सभा राजकुलद्वारे देवायतनचत्वरे ॥ कात्यायनः ॥ इंद्रस्थाने भिशस्तानां महापातकिनां नृणां ॥ नृ
पद्रोहप्रवृत्तानां राजद्वारे प्रयोजयेत् ॥ प्रातिलोम्यप्रसूतानां दिव्यं देयं चतुष्पथे ॥ अतोन्येषु तु कार्येषु सभामध्ये वि
दुर्बुधा इति ॥ नारदः ॥ अदेशकालदत्तानि बहिर्वादिकृतानि च ॥ व्यभिचारं सदार्थेषु कुर्वंती ह न संशय इति ॥
एष सर्व दिव्य साधारणो विधिः ॥ पितामहः ॥ ततस्त्वावाहयेद्देवान विधिनानेन धर्मवित् ॥ प्राड्विवाकः प्रांजलि
र्भूत्वा प्राड्विवाकस्ततो वदेत् ॥ एह्येहि भगवन्धर्म अस्मिन्दिव्ये समाविश ॥ सहितो लोकपालैश्च वसुभिरादित्यम
रुद्गणैः ॥ आवाह्य तु घटे धर्मं पश्चादंगानि विन्यसेत् ॥ स एव ॥ इंद्रं पूर्वे तु संस्थाप्य प्रेतेशं दक्षिणे तथा ॥ वरु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रामः पश्चिमे भागे कौबेरं चोत्तरे तथा । अग्न्यादि लोकपालांश्च कोणभागे तु विन्यसेत् ॥ इन्द्रः पीतोपमः श्यामो वरु-
२८ णः स्फटिकप्रभः । कुबेरस्तु स्वर्णाभः प्राग्निश्चापि स्वर्णाभः ॥ तथैव निर्ऋतिः श्यामो वायुर्धूम्रः प्रशस्यते ॥ ई-
शानस्तु भवेच्छ्वेत एवं ध्यायेत्क्रमादिमान् ॥ इन्द्रस्य दक्षिणे पार्श्वे वस्तूनावाहयेद्बुधः ॥ धरो ध्रुवस्तथा
सोमश्चापश्चैवानिलोऽनलः । प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः । देवेशेशानयोर्मध्ये आदित्या-
नातपायनं ॥ धाता र्यमा च मित्रश्च वरुणोंशो भगस्तथा ॥ इन्द्रो विवस्वान्पूषा च पर्जन्यो दशमस्तथा ॥ तत-
स्त्वष्टा ततो विष्णुरजघन्योऽजनः । इत्येते द्वादशादित्या नामभिः परिकीर्तिताः ॥ अग्नेः पश्चिमभागे तु रुद्राणामय-
नं विदुः ॥ वीरभद्रश्च शंभुश्च गिरिशश्च महायशाः ॥ अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी चापराजितः ॥ भुवना- रामः
धीश्वरश्चैव कपाली च विशांपतिः । स्थाणुर्भगश्च भगवान्रुद्रास्त्वेकादश स्मृताः । प्रेतेशरन्तोमध्ये च मा २८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वैष्णवी मार्हेन्द्री चामुण्डा गणतास्संयुता

तत्स्थाने प्रकल्पयेत्॥ ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा। वाराही च तथेन्द्राणी चा-

मुण्डाः सप्तमातरः॥ नैर्ऋते रक्तरेखाग्नौ नग्नोऽशायन नेत्रुं विदुः॥ वरुणस्योत्तरे भागे मरुतं

तत्स्थाने प्रकल्पयेत्। गगनस्पर्शनो वायुरनिलो मारुतस्तथा॥ प्राणः प्राणो शब्दवोच मरुतः॥

स्थाने सु-व्यये। गगन स्पर्श नोवायुरनिलो सारुत स्तथा॥ प्राणः ... कुबेरमावाहयेद्बुधः॥ एतासां देवतानां तु स्वनाम्ना

सम्प्रकीर्तिताः॥ ... यक्षाधिपेश्वराश्च ... कल्पयेत्॥ चतुर्दिक्षु तेशाहो

... कल्पयेत्॥ ... सावित्र्याः प्रणवे

... ॥ ... सन्निध्यां संप्रतिपन्ने देवता

नाथस्या ... मेव नरमः ... वैदिव्यन्तत्से गोऽश्विमांसकः॥ तत्र आ

कलाकलि ... ॥ ... चन्द्रान्ति कावयं ... ददाति ... वा दृष्टिचिह्न दि है

है ... चनीति ... पञ्च ... वर्णिकं ... सत्वा दृष्ट्वा दीहे

वैजो ... ता ... नार यन्तिहविरवन्तं चैवातदानध्यामं दृसाश्चलायनादि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ स्नानस्तु च: सति [illegible] सामर्थ्यान्न स्नास्येति विनिसाधनत्वात्तत्र नानुपपत्तिः ॥ स्नानाय होमयोस्तु जुहु एनसोध
न सति ॥ यु क्तात् तत्र तेति स एवायम धर्मे पितृ तस्यालिखित्वा तं तु पत्रके मं त्रे णाने नसहितं तत्कार्यं च शिरोगतं मे
मध्य ॥ आदित्यं च शावमिलोतलस्यधोर्ध्वं मिरा पोहदं यं यमस्व ॥ अह स्वराति स्वउमे चसंध्येधर्मस्यज्ञानात्तिन.
रस्य वृ द्वि विति नारदः ॥ प्राप्ति वा रस्तु ताशिप्रो वेदवे दागपारगः ॥ स्तु न्वच नोयसंपन शीत विजो निमसरः ॥ संस से
घः नृ गि देश: सर्वप्राति हि नरत: ॥ उपोषित श्राद्धा सा व न दं तानु धारनः सर्वासादेव तानो च प्रजा वृत्वा यथा
विधीति याज्ञवल्क्यः ॥ स चैल स्नानमा हयस्य र्पोद यं उ पो षितं ॥ कार येन्नसर्वे दिव्या निनपत्रां मनतमंत्रिधौ ॥ पितामा
हो पितृ ए रो [illegible] त्रो पो बिनायवत्रिरात्रो पो षि नाय वानितं दवाहि दि व्या नि मु च ये चांद्रवा सस्तु ति ॥ स ए व स दिं: सति
व नो तो सा मु द्रि मे नां प्रश्नयेत् ॥ त्र त्रिक पूरारि ता वार्यान्न दक्षिणा निस्तु तोषयेत् एवं कार पिता राजामुक्त्वा मोमा
मनार मानो ॥ महतो रीतिमो प्राति तस्य म पो पकल्पते ॥ अथ घर विधिः ॥ पितामह रि शालाप्रु छि तां मुस्रां घ
र शालां नु कारयेन्न ॥ य त्र स्था नो पर नातन भि वाडालनायसे: ॥ कपाट वी जस युक्तां परि वारन्नर क्षितां पानी
यादि समायुक्तां मनस्या [illegible] कारयेन्नरप: ॥ नारदः ॥ स्वादिं रं कार येन्तत्र निर्वातां मुक्ता नर्जितं ॥ मुकुस्वा दि र
व सिते ति सिद्धर्थे: ॥ स्नाशायं तदमानेवा शालं वा कौरवे विना ॥ अंजन तिदु की सारं स्त निशोर न्न च दनः माधवे २५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ता॥ अर्जुन त्रिलकोशोक निशोर कः चंदन इति पाठः॥ एवं विद्यानि काष्ठानि च
दानि परि कल्पयेत् ॥ एवं विध्यानी लादीनि अन्यान्यपि यज्ञियान्यौदुंबरादीनि॥
इतिम [illegible] अनेन एवापि ता मह:॥ छिन्ना तु यज्ञिर्यवृक्षेयूप वमंत्र पूर्वकं॥ प्रा
प्य लोकपालि [illegible] लाकार्यामिनी [illegible]:॥ मंत्र: सोमवान स्याय वेदने जपा एव
सायूपवं दा [illegible] स्वेन [illegible] मंत्र [illegible]॥ सोम्यवान स्यत्य योजपमे
चलेनोदक पार्थला हस्तं मृच्छाय: सोम्या: [illegible] द्रो: वानस्पत्य सोवन स्पते शत वल
शो विरोह [illegible] स्यां [illegible] प वदिष [illegible] वानुवाद:॥ पितामह:
चतुर्हस्तात् [illegible] कार्या पादोनकार्यौ तथाविध्यौ॥ अन्तरं तु यो [illegible] सोम वेदस्यार्द्ध
प्रवच॥ व्यास:॥ हस्त [illegible] निर्णयं तु पादवो [illegible] इविवाहते पितामह:॥
चतु:रस्यातु [illegible] र्यौव दारु [illegible] स्यात थैव च॥ [illegible] निर्दह [illegible] निवेष्टु स्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य॰मं॰
२६

नेषु यत्नतः ॥ सरव ॥ शिक्यद्वयं समासस्य पार्श्वयोरुभयोरपि ॥ प्राग्भागे न कर्तव्ये
दर्भांच्छिक्ये यो रुभयो रपि ॥ पार्श्वे मे तौ लये कर्तं, नान्यस्मिन्मृत्तिकां श्रु
भां ॥ इष्टका भस्मपाषाण कपाला स्थिवर्जितौ ॥ नारदः ॥ शिक्य द्वयं सम
स्वयं घाट कर्कटयोर्द्वंद्वं ॥ एक च शि. क्ये पुरुषं मं त्यन्तुलये च्छितां ॥ ध्या
रयद्दत्तरे पार्श्वे पुरुषं दक्षिणे ॥ शिला [illegible] पूरयेत्तस्मिन्नष्टका
र्यो स्तु लोह के ॥ परीक्षा प्रकारं माह [illegible] कात्यायनः ॥ परीक्षके निश्चयमवले
व समो घटः ॥ उदकं च प्रदातव्यं घटस्योपरि पंडितैः ॥ यस्मिन्न[illegible]व
तेतोयं स विज्ञेयः समो घटः ॥ साम्यार्थमथवा तं वा बाहु पितामहः ॥ सत्त्वा ॥
[illegible] २६
[illegible]
स्योपरि [illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यं

तोररोत्च तथा कार्यं पार्श्वयोस्मयोरपि॥ चरं दं च रे स्यातं नि सं दश
भिरेगु [illegible]॥ [illegible] वलनौ च कर्णयौ नो रता॥ यां अध्योमुखौ॥ मन्मयौ
जंच संबद्रो चरमस्त कुचे दनौ॥ पितामहः॥ तोल चिबानर प्रवंत
स्यातमवतार्य कु॥ चं टे तु कारयेत्॥ नीलपताकाध्वजशोभितं॥ ततः
स्यात मवतार्य [illegible] विधिनानेन मंत्रवित्॥ वादित्यै तूर्यनिर्घोषै
आवाहयेद्देवान् विधि [illegible] नारदः॥ रक्तैर्गंधैश्च माल्यैश्च दध्यंबु अ
ध्यमाल्यानुलेपनैः॥ चटं प्रवंततः शिरसि प्रजपयेत्॥ यान्नव
क्षताभिभिः॥ अर्च्चयेत्तु चटं प्रवं ततः रघि फल तरक्तलौ अर्चितः॥ प्रतिमानस
[illegible] गा विद्वादि [illegible]॥ तंतले सत्यधामासि पुरादेवै वि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व॰ म॰
२८

नो [illegible] तो संशयान्मां विमोचये ॥ यद्यस्मिन्न पापकृन्मा
तस्मात्ते मांसमेध्योनये ॥ शुद्र वेद्रुमयोर्धर्मं तुला चित्यमि मन्त्रयेत ॥
नारदः ॥ समयैः परिगृह्याथ पुनराराहयेन्नरं ॥ निर्वाति वशिष्ठ रहि
तशिरस्यारोप्य पत्रकं ॥ समयैः परिगृह्यांशपथैर्निर्विषस्य तानाह विष्णुः ॥
ब्रह्मघ्नादेः स्मृता लोका ये लोकाः कूटसाक्षिणः ॥ तुलाधारस्य ते लोका
स्तुलां धारयतो मृषेति ॥ पुनरारोहतां कालो [illegible] मिमंत्रता यास्सह ॥ नारदः ॥
नं वेत्ति [illegible] तानां पापानि च सुतानि च ॥ त्वमेव देव जानीषे न विदुर्यानि मानवाः ॥
व्यवहाराभि [illegible] स्तोयं मानवस्तोल्यते त्वयि ॥ न देनं संशयास्त्वं धर्मतस्त्रातुमर्हसि ॥ देव
स्तुर मनुष्यो [illegible] सत्ये त्व मातो हि च्यते ॥ सत्यसंध्योसि भगवन् [illegible] मा [illegible] विभावने
आदित्यचन्द्रावनिलोनलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च ॥ अहश्च रात्रिश्च उभे च
संध्ये धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तमिति पितामहः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पितामह[illegible]स्वोतिर्विप्रास्तणाः श्रेघः कुर्यात्कालपरीक्षणं ॥ विनाड्यः पंच विज्ञेयाः परीक्षाकालकोविदैः ॥ सान्नि
णौ ब्राह्म[illegible]श्रेष्ठाय पादस्पर्शं वादिनः । तानि तन्यश्च योलुब्धानि योक्तव्यानि पेणाड । शंसंति सान्निणाः सर्वेषु
ह्यणु [illegible] न्यपेतदा । विनाड्यः पलानि दश गुर्वक्षरः प्राणाः षट् प्राणास्याद्विनाडिकेति स्मृतेः । नारदः । तुलि
तोय दिव्यदैत विष्णुरुद्रः मात्र संशयः । समो वा हीयमानो वा न विशुद्धो भवेन्नरः ॥ वृद्धिरूर्ध्वंगतिः ॥ हानिरधोग
तिः । पितामहः ॥ स्वल्पपापः समो ज्ञेयो बहुपापस्तु हीयते ॥ स्वल्पं त्वसकृद्मति क्रियते तेन ॥ यत्र तु शिरः स्पर्शापिव
चने नैव सकृदमति क्रियते तत्र निश्चयः पापमात्रे च विप्रतिपत्त्यादिव्ये क्रियते समता तत्र दोषाल्पत्वासंभवा
त्पुनः करणमत एव वृहस्पतिः । तत्सम स्फुरूपुनस्तोल्यो वृद्धिगो विजयी भवेदिति । पुनः [illegible]कर[illegible]
णौ बारणान्नरमा रुकात्पायनः ॥ शिक्यछेदे तुलाभंगे तत्पात्यात्रिगुणास्य वा ॥ ऋद्धस्त्र संशये चैवं नंप

[illegible] रस्वां कंसी व[illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य·म·
१८
28

रीन्द्रेण तथा पुनर्नरं ॥ व्यासः ॥ कन्तच्छेदे तु लाभं गेध दक्कर्कटयोस्तथा ॥ रज्जुच्छेदेन्द्र भंगे वा दघात्कुछिं पुनर्नृपः ॥ मूढं तु
दृष्ट्वा कारणात्कुभंगपरं ॥ आकस्मिकभंगादौ तदुक्तमेव ॥ कन्तच्छेदे तु लाभं गेध टकर्कटयोस्तथा ॥ रज्जुच्छेदे
न्न भंगे वा तत्पूर्वाङ्कुछिमादिशो दिशि स्मृतं सं तयात ॥ कन्तशिखुपतलं ॥ अन्तस्तंभोपरि स्थापितकुलाधारः ॥
आवृत्तिस्तोलनमात्रस्य न सांगप्रयोगस्येति प्राच्याः एवं तु वैगुण्यापरिहारात्सांगः प्रयोगश्चावर्तनीयः
तिमदनः ॥ अथ प्रयोगः ॥ कर्ता कृतनैत्यकर्मा हेमपूर्वं तिकान्यत महत्तसमीपे गत्वा श्रीघधेनाय स्थैन मिति मंत्रेणावृ
त्तं क्रियात्सोमो धेनुं गोतमः सोमस्त्रिष्टुप् जपे विनियोगः ॥ सोमो धेनुं० । वनस्पते गापिनो विश्वामित्रो वनस्प
तिस्त्रिष्टुप् जपे विनि० वनस्पते शतवल्शो० इति जप्त्वा इंद्रादिलोकपालान्प्रत्येकं नवाचं तुइंस्तांदीर्घांच राम
तुरं कुलस्थूलांच तुरस्त्रां मध्ये तयो व्रतं ढरं गुलहृतां मध्ये उपरि भागे तयोश्चाधोभागे च त्रिभिः कर्कटैः कट २८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कैर्वास्तृतां तुलां कुर्यीत॥ ततः सप्तहस्तां पंचहस्तां वा चतुरंगुलोन्नतां वेदिं च कुर्यादिति केचित्। ततस्तस्यां कुच्चिदे
शांतरे वा चतुरस्रं षड्हस्तं षड्हस्ताधिकां शक्तनचतुः स्तंभद्वयं हस्तद्वयं भूमौ निखेयं॥ भूमेरुपरि हस्तचतुष्पंचकुं
शाखाधिकः स्तंभांतरं तु हस्तद्वयं सार्द्धहस्तं वा। तयोश्च योर्मध्ये भागे लोह कर्कटक कट कवड्डिघाकार तुलावलंब
नयुतकाष्ठं निवेश्यं। तस्मिन्स्तुलाखोपरितन कर्कटवड्डि शृंखलादिनावलंबि नीयापात्रयोरूर्ध्व फलकद्वयं त्रिस्थभि
स्तिस्रभीरज्जुभिर्बंधनीयं। तुलायाः प्राच्यां हस्तद्वयांतरालं दक्षिणोत्तरयोः स्तंभद्वयं निखाय तयोरुपर्युत्तरंग
काष्ठं दद्यात। तदेतत्तोरणं॥ तच्चोर्ध्व दशांगुलोच्चं। एतादृशं पश्चिमायामपि कार्यं। तोरणाभ्यामधोलंबमानौ
मृन्मयौ सूत्रसंबद्धौ गोलकरूपाववलंबौ तुलाप्रांतस्पर्शौ कार्यौ साम्यज्ञानाय। फलकयोरूर्ध्वप्रागग्रान्कु
शान्स्तरणीयान्॥ ततः कृतैकोपवासं शक्तौ मत्तुमि योगे वा कृतोपवासं तत्र पूर्वदिवारे स्त्रपीदं पोत्तरस्यै

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्व·भ· लस्नानं शोधयेत् कृते कोपवासः प्राड्विवाकः पश्चिमे शिक्यस्यारोप्य पूर्वे शिक्ये पाषाणोपि कामदायारोप्य समं तो
२९ लयेत् ॥ ततः शान्ताम्बुदकम् दत्त्वा पादिनासस्ववादिनो विप्रा हेमकाराश्च वकुर्युः ॥ ततस्तोलनकाले येन संनिवेशेनोप
विष्टः ततसंनिवेशं ज्ञात्वा नायतादशीरेखां कृत्वा तं अवतारयेत ॥ ततः शोध्यो देशकालौ संकीर्त्य तमर्थं द्विजापना
पामुकदिव्यं करिष्ये इति संकल्प्य प्राड्विवाकमेकं च तद्धेतोत्त्रिविजश्च वस्त्रादिना वृणुयात ॥ स्वस्तिवाचनाद्य
२९ पि कार्यमिति स्मार्तभट्टाचार्याः ॥ प्राड्विवाकश्च प्राञ्जलिः सन्तर्पनादं ऐहि धर्म भगवन्नस्मिन् दिव्ये समा
विश ॥ सहितो लोकपालैश्च वस्वादित्यमरुद्गणैः ॥ इति ॥ एवं घटे धर्ममावाह्य पश्चादंगदेवतान्यावाहयेत ॥
इन्द्रं विश्वमा धनुष्कृदसन्दौ न्द्रष्टुप ॥ इन्द्रावाहने विनियोगः ॥ एवं सर्वत्र विनियोगः ॥ ॐ इन्द्रं विश्वा ० इन्द्र राम
हागच्छ इह तिष्ठेति पर्व इन्द्रमावाह्य पीतं ध्यायेत ॥ यमाय सोमं यमोन्नुष्टुप ॥ ॐ यमाय सोमं ॥ यम इहागच्छ २९

इहस्तिष्टेति दक्षिणोपमं आवाहस्य श्यामं ध्यायेत्॥ वंनो वामदेवो वरुण स्त्रि ष्टु पृ॥ ओं वंनो अग्नि वरुणस्य न रूपेषु ता गच्छेत्तिइहस्तिष्ठेति पश्चिमे वरुणं आवाह्य स्फटिकाभं ध्यायेत्॥ राजाधिराजेति यजुषा कुबेरं इहागच्छ इहस्तिष्ठेति उत्तरे कुबेरं आवाह्य॥ स्वर्णाभं ध्यायेत्॥ अग्निं मीडे इति पिरग्नि र्गायत्री अग्निं दूतं॥ अग्ने इहागच्छ इह स्तिष्ठेति आग्नेये अग्निमावाह्य॥ सुवर्णवर्णं ध्यायेत्॥ मोषुणो घोरः काण्वो निर्ऋ ति र्गायत्री ओं मोषुणः॥ इहेत्यादि वायव्यां धूम्रवर्णं ध्यायेत्॥ तव वायो व्यश्वो वायु र्गाय त्री तव वाय॥ इहस्तिष्ठेति पूर्ववत्॥ धूम्रं ध्यायेत्॥ तमीशानं गोतम ईशानो जगती ओं तमीशानं॥ इहेत्याद्यावाह्य रक्तं ध्यायेत्॥ इन्द्रो दक्षिणातः स्योना पृथिवी इत्यावाह्य॥ स्योना पृथिवी स्वरूपा॥ ओं स्योना पृथिवी भव॥ इहागच्छेह स्तिष्ठेति तेषां पूर्वोक्तवर्ण रूपेण ध्यात्वा पश्चात् सोम आप्यायस्वेति अनिलानलौ॥ प्रत्येकं प्रभावशवोमबोध प्रकीर्तिताः इति मन्त्र॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अ.म. इन्द्रेशानेमध्ये त्यान्नुसाम्प्रदो द्वादशादित्यांगायत्रीयानुष्टुब्त्रियान् इत्यादि द्वादशा
३० दित्या नावाह्य॥ धातार्यमा च मित्रश्च वरुणोंऽशो भगस्तथा॥ इन्द्रो विवस्वान्
पूषा च पर्जन्यो दशमस्तथा॥ ततस्त्वष्टा ततो विष्णुरजघन्यजः॥ इत्येते
द्वादशादित्यानामभिः परिकीर्तिताः॥ अग्नेः पश्चिमे आरुद्रासः शावा
ध्यश्चैकादशरुद्रा जगती ॐ आरुद्रासः इति रुद्रानावाह्य वीरभद्रश्च
शम्भुश्च गिरिशश्च महायशाः॥ अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी चापराजि
तः॥ भुवनाधीश्वरश्चैव कपाली च विशांपतिः॥ स्थाणुर्भगश्च भग
वान् रुद्रा एकादश स्मृताः॥ यम्यां निर्ऋति मध्ये ब्रह्मजज्ञानं गौत
मो वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप्॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं॥ इत्यादि ब्रह्माणं आ
वाह्य यम्यां निर्ऋति मध्ये गौरी मिमाय दीर्घतमा जगती गौरीर्मिमाय॰

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मातरइहागच्छइहतिष्ठ॥ मातृमावाहयामि॥ ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी त
था॥ वाराही चेन्द्राणी चामुण्डाः सप्त मातरः॥ निर्ऋते रुत्तरतः॥ गणानांत्वा
[illegible]हामंदोगणाः॥ विघ्नप निर्ऋतीं गनी ॐ गणानांत्वा ग० इत्यादि गणेशं॥ वरुणा
दुत्तरे मरुतो यस्य राकुंभ राणामं मरुतो [illegible] गनी॥ ॐ मरुतो यस्य हि० इत्यादि मरु
तः गगनस्पर्शनो वायुरनिलो मारुतस्तथा॥ प्राणः प्राणेश जीवौ च मरुतोऽष्टौ प्र
कीर्तिताः॥ [illegible] जातवेदसे [illegible] पूः॥ ॐ जातवेदसे० इ
[illegible]दुर्गां॥ एवमेता देवता आवाह्य पूजयेत॥ ॐ [illegible] मर्यादाथं
[illegible] इत्यादि प्रयोगेण पाद्यं पाद्याचमनीय मधुपर्कमाचमनी
यं [illegible] यज्ञोपवीतमाचमनीयं च मुकुट कटकादि अपांते [illegible]
य [illegible] यज्ञोपवीतं [illegible] नमोऽन्ते चन्दनादि अपणांते पदा
इन्द्रादीनां प्रत्येकं स्वस्वनाम [illegible] पदीपनैवेद्यादि दद्यात॥ पुष्पाञ्जलिं
दत्वा नृत्य गीत वाद्येन इत्यादि मर्गं [illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ध०म० लिंदला इन्द्रादीनां गन्धादीनि पूर्ववद् दत्वा ॥ गन्धपुष्पादीनि च घटे धर्मपूजायां च रक्तानि का-
र्पासानि इन्द्रादीनां यथालाभं । एतदेतं प्राड्विवाकः कुर्यात् ॥ ततः स्तुतिर्भि-र्भविगिमश्च तस्य
३१ दिक्षु लौकिकाग्निस्थापनादि पूर्वं होमः कार्यः तत्र सप्रणवां गायत्रीमुच्चार्य पुनः
स्वाहाकारान्तं प्रत्येकमुच्चार्य आज्यचरुसमिद्भिः प्रत्येकमष्टोत्तरशतं सत्रे जुहुयुः ॥
ततोऽभियुक्तमर्थं पत्रे लिखेद् अभियुक्तः ॥ आदित्यचन्द्रावनिलोनलश्च द्यौर्भूमिरा-
पो हृदयं यमश्च ॥ अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तमिति
मंत्रं च लिखेत् ॥ तत्र तं च संशोध्याभियुक्तशिरोगतं कुर्यात् ॥ इदं च धर्मावाहनादि
31 शिरः पत्रदानांतं सर्वं दिव्यसाधारणं ॥ ततः प्राड्विवाको घटमभिमंत्रयेत् ॥ त्वं घट
ब्रह्मणा सृष्टः परीक्षार्थं दुरात्मनां ॥ धकारो धर्ममूर्तिस्तु टकारः कुटिलं नरं ॥ धृतो
तृ भावयसे यस्माद् घटस्तेनाभिधीयसे ॥ त्वं वेत्सि सर्वभूतानां पापानि सुकृतानि च ॥ त्वमेव
सर्वं जानीषे न विदुर्यानि मानवाः ॥ व्यवहाराभिशस्तोयं मानुषः शुद्धिमिच्छति ॥ तदेनं संशया-
द् अस्माद् धर्मतस्त्रातुमर्हसि ॥ इति मंत्रेण ॥ ततोऽभियुक्तः त्वं तुले सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता ॥
तत्सत्यं वद कल्याणि संशयान् मां विमोचय ॥ यद्यहं पापकृन्मातस्ततो मां त्वमधो नय ॥
शुद्धश्चेद् गमयोर्ध्वं मां इति तुलामभिमन्त्रयेत् ॥ ततः प्राड्विवाकः ॥ शिरोगतपत्रकं अभियु-
क्तं यथास्थानं यच्छेत् ॥ ३१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ण्यासं निवेशं च घटमारोप्य पंचपल्लवं तत्रैव तत्र स्थापयेत ॥ तस्मिंश्च काले ष्टु चाष्टु द्वीपरीन्द्रपष्ठ चिमि ब्रा
ह्मणौ रात्रे सम्येष्वस्त्र निवेदनीये ॥ ततस्ततो वतीर्य प्राड्विवाक ब्रह्माविजो यथा विभवं दक्षिणाभिस्तोषयेत ॥
॥ तस्मिंश्च काले ष्टु स्वष्टु द्वीपरीन्द्रष्टु चिमि ब्राह्मणौ ततो देवतानां ऊर्जि ब्रह्मणस्पते ॥ यां तु देवगणाद्भिर्निवि
ष्टत्य सर्वं प्राड्विवाकाय समर्पयेत ॥ अथाग्नि विधिः ॥ पितामहः ॥ अग्ने विधिं प्रवक्ष्यामि यथावच्छास्त्रचो
दितं ॥ कारयेन्मंडलान्यष्टौ पुरस्तान्नव मंत्रया ॥ आग्नेयमंडलं चाद्यं द्वितीयं वारुणं तथा ॥ तृतीयं वायु
दैवत्यं चतुर्थं यमदैवतं ॥ पंचमं त्विंद्रदैवत्यं षष्ठं कौबेरमुच्यते ॥ सप्तमं सोमदैवत्यं सावित्रं त्वष्टम
तथा ॥ नवमं सर्वदैवत्यमिति वेदविदो विदुः ॥ मदनरत्ने ॥ अष्टमं सर्वदैवत्यं ॥ पुरस्तान्नवमं पद्मं तन्म
ध्यात्पार्थिवं विदुः ॥ गोमयेन कृतानि स्युरद्भिः पर्युक्षितानि च ॥ तिपपाठ ॥ मंडलानां परिमाणमाह स

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्र·म· ३२

32

एव॥ द्वात्रिंशदंगुलं प्राकुमंडलांतरं॥ अत्रापि मंडलैरेव मंगुलानां शतद्वयं॥ षट्पंचाशत्समधिकं भ्रमेस्तु प
रिकल्पना॥ मंडलान् मंडलादेः। मंडलभुवोंतरालभुवश्च मिलिता द्वात्रिंशदंगुलानीत्यर्थः॥ तत्र षोड
शांगुलाधिकं तदंतरालं षोडशमंडलं मंडलयोरंतरालं च तावदेव॥ षोडशांगुलकं चेयं मंडलं तावदं
तरमिति यावत्तव लक्षणैः। यदि शोध्यापदं षोडशांगुलाधिकं तदंतरालं षोडशांगुलन्यूनमेव भवति
। यदि शोध्यपदं षोडशांगुलादल्पं तदा षोडशांगुलमंडलमध्ये पदपरिमाणमेवांतरमंडलंका
र्यं। यत्तु नारद एव शतद्वयमित्यस्यार्थे। चत्वारिंशत्समधिकं भ्रमे रंगुलमानं तदिति पपाठ। तदह
मनवमंडलांतरालभूभागं विहाय योज्यं। तस्यागमनानर्हत्वात्॥ एवं चतुर्विंशतिसंख्यातान्भ्रमे राम
स्तु परिकल्पने निकल्पतरुकोपि पाठेप्यात्मवस्थिति मंडलं विहायांगुलपरिमाणं योज्यं। मंडले ३२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मंडले देयाः कुशाः शास्त्रप्रचोदिताः। विन्यसेत्तु पदं तेषु कर्णानित्यमिव निस्पितिः। मितान्नरायां मदनरत्ने
च ॥ शांत्यर्थं जुहुयादग्नौ घृतमष्टोत्तरं शतं। अयं च होमो ऽग्नये पावकाय स्वाहेति मंत्रेण कार्य इति वि
ज्ञानेश्वरः ॥ नारदः। जात्यैव लोहकारो यः कुशलश्चाग्निकर्मणि। दृष्टप्रयोगश्चान्यत्र तेनायोग्नौ
प्रतापयेत्। अग्निवर्णमयःपिंडं सस्फुलिंगं सुरञ्जितं। पितामहः। अखिन्नेन समंकृत्वा अष्टां
गुलमयोमयं ॥ पिंडं तु तापयेदग्नौ पंचाशत्पलिकं समं ॥ कालिकापुराणे ॥ शतार्द्धपलिकं वृत्तं द्वा
दशांगुलमायतं ॥ लोहमग्निमयं ध्यात्वा देयं सत्याभिशापिने ॥ शंखलिखितौ। पिंडस्य षोडशप
लं समाहृतः ॥ अथवा स्नात्वा ऽक्षपात्रांतःस्थितं षोडशपलमग्निवर्णं पिंडमंजलिना दायेत्यादि। एतत्
च्चाग्नौ। तृतीयतापे तप्तं तमिति नारदोक्तेः। विचारं पिंडः संतप्तः। तत्र संतप्तजले निक्षिप्य पुनः सं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र·म·
३३
33

नापराजतेन्द्रिद्यस्वापुनस्तात्प्यमानेप्राड्विवाकोधर्मो वाङ्नादिशिरःपत्रारोपणंतंकुर्यात॥तत्र वह्निरजायां
विशेषमाह पितामहः॥तत्रपूजांकृत्वाशास्यकारयेन्मनुजाधिपः॥रक्तचंदनधूपाभ्यांरक्तपुष्पैस्तथैवच॥
सारात्तः॥प्राङ्मुखस्तततस्तिष्ठेत प्रसारितकरांगुलिः॥प्राड्विवाससाःशुचिश्चैवशिरस्यारोप्यपत्रकं॥
शोध्यस्तु विशेषः॥नारदः॥हस्तान्तनेषु सर्वेषु कुर्यात्संसपदानि तु॥तान्येव पुनरालभ्येद्धस्तौ बिंदु
विचित्रितौ॥याज्ञवल्क्यः॥करौविमृदितव्रीहिरंकपितानततोन्यसेत॥सप्ताश्वत्थस्यपत्राणितावत्सूत्रेण
वेष्टयेत॥तावदितिक्रियाविशेषणं॥तेनसप्तवारंवेष्टयेदितिविज्ञानेश्वरः॥तावतांसूत्राणांसमाहार
स्तावत्सूत्रंतेनतावत्सूत्रेणसप्तसंख्यासहकहेदृषपेदितपर्थइतिमदनः॥पितामहः॥सप्तपिप्पलपत्राणिअ राम
स्ततान्स्तु मनोदधि॥हस्तयोर्निक्षिपेत्तत्रसूत्रेणावेष्टनं तथा॥प्रत्रप्राड्विवाकस्य पिंडस्याग्न्यभिमंत्रण ३३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मंत्राः॥ प्रयोगे वन्द्यं ते। यातवल्क्यः॥ त्वमग्ने सर्वभूतानामंतश्चरसि पावक॥ साक्षिवत्पुण्यपापेभ्यो ब्रू-
हि सत्यं कवे मम॥ तस्येत्युक्तवतो लोहं पंचाशत्पलिकं समं॥ अग्निवर्णं न्यसेत्पिंडं हस्तयोरुभयोरपि॥ पिता-
महः॥ ततस्तं सप्तपादाय राजधर्मपरायणः॥ संदंशेन निष्कृत्ता वा हस्तयोस्तस्य निक्षिपेत॥ नारदः॥ हस्ता-
भ्यां तं समादाय प्राड्विवाकसमीरितः॥ स्थित्वैकस्मिंस्ततो म्यानि व्रजेत्सप्त जिह्मगः॥ पितामहः॥ तर माणि
न गच्छेन्नरुखस्थो गच्छेच्छनैः शनैः॥ न मंडलमतिक्रामेन्नांतरा स्थापयेत्पदं॥ प्रस्थ मंमंडलं गत्वा नवमे नि-
क्षिपेद्बुधः॥ इति॥ पिंडस्थस्तत्त्वे नवमं मंडले निक्षेप्यः॥ मंडलानि तथा सप्त षोडशांगुलमानतः॥ ना-
वदंतरस्तोगच्छेत्तावान वर्त्मान्निक्षिपेत्तरति कालिकापुराणात्। पितामहः॥ ततस्तु हस्तयोः प्राश्य व्रीहीन्वाय-
द्विवापवान॥ निर्विशंके न तेषां तु हस्ताभ्यां मर्दने कृते॥ निर्विकारे दिनस्यांते शुद्धिं तस्य विनिर्दिशेत॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य·म· क्षात्पायनः॥ अस्यवस्त्वन्तमभियुक्तोऽतस्थानाद् [illegible] च दह्यते॥ न तदग्वं विदुर्देवास्तस्य भयो पिदापयेत्॥ यावन्तवजयः
३४ अन्तरापतिते पिंडे संदेहे वा हुनहरेत्॥ अथ प्रयोगः॥ पूर्वे घुर्नेमुद्धिविधायपरे घुनंव मंडलानि कार्याणि॥ त
त्राद्यं षोडशांगुलं विधायाग्रे द्वात्रिंशदंगुलमभागं द्विधा विभज्य द्वितीयभागे [illegible] पदप्रमाणं द्वितीयं मं
डलं कार्यं। अवशिष्टमन्तरालं भवति। एवमेव तृतीयाद्यन्तिमपर्यन्तमन्तरालसहितं निर्वर्त्याग्रे षोडशांगु
लमन्तरालं मुक्त्वा नवममपरिमितांगुलप्रमाणं कार्यं॥ तथा चाष्टानां मंडलानामन्तरालं च मि
लितांगुलानां षट्पंचाशदधिकं शतद्वयं संपद्यते। तिर्यग्पत्रोदरा एपष्टोडध्वी वीहयवत्रयः॥ प्रमा
णमंगुलस्योक्तं वितस्तिर्द्वादशांगुलः॥ हस्तो वितस्ति द्वितयं दंडो हस्तचतुष्टयं॥ तत्सहस्रद्वयं क्रोशो राम
योजनं तच्चतुष्टयं। वितस्त्याष्टकैरश्वो पयोज्यते॥ ततः पश्चिमादिषु नवसु मंडलेषु षिदेवताः क्रमेण॥ ४०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ग्निं वरुणं वायुं यममिंद्रं कुबेरं सोमं सवितारं सर्वदेवताश्च संपूज्य मंडलमध्यगाद्दक्षिणप्रदेशे लौकि
कमग्निमुपसमाधायाग्नये पावकाय स्वाहेत्याज्येनाष्टोत्तरशतं जुहुयात् आह्निवाकः शांतरूपी॥ ततस्तस्मिन्नग्ना
वश्विरष्टि तद्वत्तज्ज्वालामध्ये प्रगलायां मे पंचाशत्पलसमितमयः पिंडं प्रक्षिप्य तस्मिंस्तप्यमाने धर्मावा
दृनादिरुद्रवनांतं घट् विधूतकर्मा मण्डुषानकांडकृत्वातातीयेतापेवर्तमाने ऽयः पिंडस्थमग्निमभिमंत्रयेदेभि
र्मंत्रैः प्राड्विवाकः॥ त्वमग्ने वेदाश्चत्वारस्त्वं च यज्ञेषु हूयसे॥ त्वं मुखं सर्वदेवानां त्वं मुखं ब्रह्मवादिनां॥ जठ
रस्थोऽसि भूतानां ततो वेत्सि शुभाशुभं। पापं पुनासि वै यस्मात्तस्मात्पावक उच्यते। पापेषु दर्शयात्मानं
अर्चिष्मान् भव पावक अथवा शुद्धभावेषु शुद्धो भव हुताशन॥ त्वमग्ने सर्वभूतानामंतश्चरसि
साक्षिवत्॥ त्वमेव देव जानीषे न विदुर्यानि मानवाः॥ व्यवहाराभिशस्तोऽयं मानुषः शुद्धिमिच्छति॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य·म·
३५ तदेनं संशयादस्मान्मतस्त्रातु महसीति [illegible] पं स्तु॥ ततो हि पिंडमुदके निक्षिप्य पुनः संताप्योदके निक्षि
प्य पुनः संतापनं तृतीयस्तापः। एवमभिमंत्रितं स्नात ममग्निवर्णमयःपिंडं संदंशेन गृहीत्वा प्राड्विवाक उपोषि
तस्य स्नातस्यार्द्रवाससः शिरोबद्धपत्रिकापत्रस्य पश्चिमे मंडले तिष्ठतो दिव्यकर्तुः पुरतस्थानीय त्वम
ग्ने सर्वभूतानामंतश्चरसि पावक॥ साक्षिवत्पुण्यपापेभ्यो ब्रूहि सत्यं कवे मम॥ इति दिव्यकर्त्राभिमंत्रि
तं तस्य कृतसंस्कारयोर्हस्तयोर्निक्षिपेत्॥ कृतसंस्कारयोर्व्रीहीन्मर्दयित्वा जलौ कृतयोस्तिलकालव्रण
किणादिस्थाने घलक्षक [illegible] दीनां कयित्वास समसमान्यश्वत्थस्य पत्राणि अलाभे र्कपत्राणि समशा
मीपत्राणि सरूर्वापत्राणि अन्यतान्दध्यक्षतान्सप्ताणि च विन्यस्य सप्तभिः शुक्लसूत्रैः समहस्त राम
तावेष्टितयोः॥ ततो दिव्यकर्त्ता द्वितीयादीन्यष्टमांतानि मंडले षो [illegible] शुद्धो भवति॥ इत्यग्निदिव्यविधिः॥ ३५

वपदं निक्षिपन् ~~[illegible]~~ शतपदानि शनैर्गत्वा अग्निस्यमयः पिंडं नवमे निक्षिपेत ततः पुनः कराभ्यां व्रीहीन्संम
र्द्य ह्यहस्तश्चेत।
द

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अथ जलविधिः ॥ पितामहः ॥ नोपस्थातः प्रवक्ष्यामि विधिं धर्मं सनातनं ॥ मंडलं धूपदीपाभ्यां कारयेत्तु विच
क्षणः ॥ शरान्संपूजयेत्सम्यग्वैणवं च धनुस्तथा ॥ मंगलैः पुष्पधूपैश्च ततः कर्म समाचरेत ॥ धूपदीपाभ्यां
शरान्संपूजयेद्दिग्पन्वपः ॥ पूजां च मंडले कार्या ॥ धनुः परिमाणं घाहु नारदः ॥ क्रूरं धनुः सप्तशतं मध्य
मं षट्शतं स्मृतं ॥ मंदं पंचशतं ज्ञेयमेष वै योधनु विधिः ॥ मध्यमेन तु चापेन प्रक्षिपेद्वश
स्त्रयं ॥ हस्तानां तु शते सार्द्धे लक्ष्यं कलाविचक्षणः ॥ सप्तशतं सप्ताधिकशतानां गुलं ॥ एवं षट्शतं
पंचशतं च ॥ कात्यायनः ॥ शरांश्चानापसायां प्रक्षिप्य कुर्वीत विज्ञरूपे ॥ वेणुकांडमयाश्चैव नेत्तुम्भा
ड स्वर्द्धैव लिपयेत ॥ नारदः ॥ गत्वा तु जलस्थानं तटे ॥ तोरणमंडिते ॥ कुर्वीत कर्णमात्रं तु भूमि
भागे समे शुचौ ॥ गंधमाल्यैः सुरभिभिर्गुग्गुलीरसहितादिभिः ॥ सतोरणं ॥ पक्कुर्वीत पूजामादौ समाहि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र·म·
३६

मः। ब्राह्मणः सत्रियो वैश्यो रागद्वेषविवर्जितः॥ नाभि[illegible]त्रे जले स्नाप्यः पुरुषः स्याप्रकवघली॥ पितामह

हः॥ स्थापयेत्स्वयमंतोये स्तंभवत्पुरुषं नृपः॥ आगतं प्राङ्मुखं कृत्वा तोयमध्ये तु कारिणं॥ ततस्तावा

हयेद्देवान्सलिलं चानुमंत्रयेत॥ देवानधर्मोदान। धर्मावाहनादि शिरः पत्रारोपणांतं कुर्यात्तदुमादि

न्यनुमंत्रणामंत्राश्च योगेश्वरव्याः। व्यासः॥ सत्येन मा भिरक्षस्त्वं वरुणेत्यभिशाप्यकं॥ नाभिदघ्नोदक

36

स्यस्यगृह्णीतोरू जले विशेत॥ कम्ठुरकमभिशाप्याभिमंत्र्यापयेः॥ बृहस्पतिः॥ अवरुणप्रवेशपुरुष

प्रक्षिप्तेत्साय कत्रयं। पितामहः॥ स्नेहमात्तु चत्रियः कार्यस्तद्वत्रिर्ब्राह्मणोपि वा। अक्रूरहृदयः शांतः

सोपवासस्तथा शुचिः॥ कात्यायनः॥ द्विहेतु मज्जनं कार्यं गमनं समकालिकं॥ मज्जनसमकालिक राम

मिष्यते॥ नारदपितामहौ॥ शरप्रक्षेपणस्थानाद्धवाञ्जवसमन्वितः॥ गच्छेत्परमयाशक्त्या यत्रा २६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सो मध्यमः शरः ॥ मध्यमं शरमादाय पुरुषोऽन्यस्तथाविधः ॥ प्रस्थाग च्छेद्द्रुवेगेन यतः स पुरुषो गतः ॥ आगतस्तु
शरग्राही न पश्येत्तितथाजले ॥ अन्तर्जलगतं सम्यक्तदा शुद्धं विनिर्दिशेत् ॥ अन्यथा न विशुद्धः स्यादेकांग
स्यापि दर्शनात् ॥ स्थानाद्वान्यत्र गमनाद्यस्मिन्पूर्वं निवेशितः ॥ एकांगस्येति कर्णपरं ॥ तथा च कात्यायनः ॥ शिरो
मात्रं तु दृश्येत न कर्णौ नापि नासिका ॥ अप्सु प्रवेशने यस्य शुद्धं तमपि निर्दिशेत् ॥ पितामहः ॥ शरस्य पतनं
ग्राह्यं सर्पणं परिवर्जयेत् ॥ नारदः ॥ पंचाशतो धावकानां यौ स्यातां मधिकौ जवे ॥ तौ च तत्र नियोक्तव्यौ
शरानयनकारणात् ॥ अथ प्रयोगः ॥ जलस्थानं नदीसागरकूपदेवखातस[?]स्तडागादि स्थिरतोयं
योज्यं ॥ अल्पसमाहार्यतृणशैवालोर्मिपंकग्राहजलूकमत्स्यादिदुष्टं शीघ्रवेगमित्यादि वर्ज्यं ॥ तत्र नाभिद
घ्नजले पश्चात्पूर्वाभिमुखोऽस्याधः स्थूणा कार्या ॥ तत्सन्निधौ पश्चिमतीरदेशे शोध्यकर्णे क्षितं तोरणं कार्यं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र०प्र० तत्समीपे चतुरस्रं गंडलं वैणवं धनुरानीय साग्नौ वैणवालसूयः शराश्च स्थाप्याः। तोरणात्सार्द्धशत हस्तमिते
३७ स्थंडिले तु लक्ष्यं स्थाप्यं।। ततः सशरं धनुः श्वेतगंधमाल्यादिभिः संपूज्य जलाशये वरुणमावाह्य पूजयित्वा त
तीरे स्वर्भावारुणादिरुवनां तं पूर्वोक्तं निर्वर्त्य शोध्य शिरसि क्षिप तिलापत्र मस्वध्यप्रा श्विवाकोजलमभिमंत्रयेदे
वं।। तोयसंप्राणिनां प्राणाः सृष्टेरा घातु निर्मितं।। शुद्धेश्च कारणं प्रोक्तं द्रव्याणां देहिनां तथा।। त्वात्सत्वं दर्शया
त्मानं ऋतुमाऋतुमपरीक्षण इति।। ततः शोध्यो पि सत्येन माभिरन्तं वरुणेनाभिमंत्रयेत।। ततो वत्सवधमेस्य
णस्य प्राङ्मुखस्य नाभिदघ्नोदकावस्थितस्य बलीयसः पुरुषस्य समीपं गच्छेच्छोध्यः।। ततो धनुःस्थाना
न्तस्थितपुरुषस्तद्धृति ब्राह्मणो वा नापसायान्हीन शरानलन्यप्राप्तिस्थदं दृढं निक्षिपेत।। तत एकस्मिन्शरे विनिपु राम
रुषे मध्यमं [illegible] शरं गृहीत्वा तस्य प्रसर्पणस्थानं विज्ञाय पतनस्थाने स्थिते न्येन जविना शरमोन्तस्थाने तोर ३७

37

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णामूले स्थातव्यं । जवीच पंचाशतो धावकानां मध्येन बाधिकः । ततस्तोरणामूलस्थितेन प्राड्विवाकेन कर
तालिकात्रये दत्ते तृतीयकरतालिकासमकालमेव शोध्यतोरणामूलस्थजविष्यां मज्जनं कुर्यात् तरगमने कार्यं
। मज्जनं वा वह्न्वधःसस्पृणास्पोतृगृहीतां कार्यं । ततस्तस्मिन्मध्यमशरपातस्थानं गते तत्र स्थितः श
रगृहीद्रुततरं तोरणांगतारजलांतर्गतं शोध्यं पदापश्यति दासोऽशुद्धः ॥ शिरोमात्रदर्शने पि अशुद्धो नक
णोधंगांतरदर्शने निमज्जनस्थानादन्यत्र गतेवा ॥ इत्युदकविधिः ॥ अथ विषदिव्यविधिः ॥ तत्र नारदः ॥ द
घाद्वितं सोपवासो देवब्राह्मणसंनिधौ । धूपोपहारमंत्रैश्च पूजयित्वा महेश्वरं । हिमानां स निधावेव दक्षि
णाभिमुखं स्थितं । उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा दद्याद्विप्रः समाहितः । ततपरिमाणमाहसएव । वर्षे च रुयवा
मात्रा ग्रीष्मे पंच यवास्मृता ॥ हेमंते सास सप्त वा शरद्यल्पा नतोविधिः ॥ अल्पा त्रियवा ॥ हेमंतः शिशिरस्तथा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वी

ध॰म॰ प्रभुत्तलत्सक ... गो॰ प्रमाससङ्क्रते॥ वसंतत्तस्सर्वं दिव्यसारोपम प्राप्त एव॥ तत्रा विसस्तपवा मात्रे निविला नेष्वरः॥
३८ विषंवनिशं ... तैपीतस्ते देहो विष दे पंडदेहिनं॥ यत्ते नयो जितं सम्यक्पिबंति
शक्षुणान्विता ... वेषामिमंत्रणमाह याज्ञवल्क्यः विषस्य ब्रह्मणः पुत्रः सम्यक्सर्वे व्य
वस्थिताः॥ त्रायस्वास्मा ... रमेन भव मे ऽमृतं॥ नारदः॥ छायानिवेशितोरन्ध्यादिनशेषममो
जनः॥ विषवेगक्रमातीतः कुर्यात्सौमन्त्ररब्रवीत॥ विषपरिमाणबाकुलेतवधंतरमाहसएव॥
पंचतालशतं कालं निर्विकारो भवेयदा॥ तदा भवति संक्रुद्धस्ततः कुर्याच्चिकित्सितमिति॥ विषवेगाश्च
विषतंत्रे॥ वेगौरोमांचमाद्यो स्वचपति विषजःस्वेदवक्त्रोपशोषौ तस्योर्ध्वं सत्परौ द्वौ वपुषि जनयतो वर्ण रा॰म
भेदप्रवेपौ॥ यो वेगः पंचमोसौ नयनविवशतां कंठभंगं च हिक्कां षष्ठो निःश्वासमोहौ वितरति च मृ ३८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तिं सप्तमोभक्तस्य। अत्र सोपवासेन प्राड्विवाकेन महादेवाग्रे विधिं संस्थापितं भक्षयेदिति॥ अथ कोश

विधिः॥ पितामहः॥ भक्तो पीयेय स्य देवस्य पाययेत्तस्य तज्जलं॥ समभावेतु देवानां आदित्यस्य तु पाययेत्तडुगायाः

यायये थ्वोरान पेवशास्त्रोपजीविनः॥ भास्करस्य तु पत्तो पंवास्त्राणां तत्न पाययेत्॥ बृहस्पतिः। पञ्चकः सोभि

पुत्रः स्यात्त देवाग्रुध मंडलं॥ पन्धाल्यपाययेत्तस्माज्जलात्तु प्रस्ततित्रयं॥ नारदः॥ तमाहूयाभिशस्तं तु मंड

लाभ्यंतरे स्थितं॥ आदित्य[illegible]स्वं कृत्वा पाययेत्प्रस्तित्रयं॥ पूर्वोक्तेन विधानेन स्नानमार्द्रांबरं शु

चिं॥ नारदः॥ अर्क[illegible] तस्मात्तस्य विभाग [illegible]नाल्पसलिले नतु॥ पुनश्च श्रावपितास्तु पाययेत्प्रसृतित्रयं। अत्र

सोपवासः प्रा[illegible]भ्यर्च्य तत्स्थानादकं ग. हीत्वा धर्मावाहनादिशिरः पत्रमोपणांतं कृत्वा

जलादिबोनै[illegible]न मन्त्रयत॥ शोध्यो पितुडुनै नैवाभिमंत्र्य भक्षयेदिति॥ बृहस्पतिः॥ सप्ताहाद्वादिसप्ताहा

न

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य॰म॰ घरस्यार्शिर्न प्रदृश्यते ॥ उत्तरदारधनानां च सङ्कटः स्यान्न संशयः ॥ अथ तंडुलविधिः ॥ तत्र पितामहः ॥ तंडुलानां प्रवक्ष्या
३९ मि विधिं लक्षणबोधितं ॥ चौर्ये तु कृते तंडुला देयाना मत्रेति विनिश्चयः ॥ तंडुलान्कारयेच्छुक्लान् शालेर्नान्यस्य कस्य
चित् ॥ मृन्मये भाजने कृत्वा आदित्यस्याग्रतः शुचिः ॥ स्नानोदकेन संमिश्रान्रात्रौ तत्रैव वासयेत् ॥ आवाहनादि
39 पूर्वं तु कृत्वा रात्रौ विधानतः ॥ कात्यायनोपि ॥ देवतास्नानपानीयदिग्धतंडुलभक्षणे ॥ शुद्धनिष्ठीवनाच्छुद्धो
नियम्यो शुचिरन्यथा ॥ पितामहः ॥ शोणितं दृश्यते यस्य हनुस्तालु च शीर्यति ॥ गात्रं च कंपते यस्य तमशुद्धं
विनिर्दिशेत् ॥ अथ तप्तमाषविधिः ॥ पितामहः ॥ तप्तमाषस्य वक्ष्यामि विधिमुद्धारणे शुभं ॥ कारयेदायसं पात्रं
ताम्रं वा षोडशांगुलं । चतुरंगुलखातं तु मृन्मयं वापि मंडलं ॥ पूरयेद्घृततैलाभ्यां विंशत्या च पलैस्तु तत् ॥ राम
सुवर्णमाषकं तस्मिन्सुतप्ते निक्षिपेत्ततः ॥ अंगुष्ठांगुलियोगेन तप्तमाषकमुद्धरेत् ॥ करागं यो न ३९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्ठुल्या द्विस्फोटो वा न जायते ॥ शुद्धो भवति धर्मेण निर्विकारकरांगुलिः ॥ प्रकारांतरमाह स एव ॥ सौवर्णे
राजते ताम्रे वायसे मृन्मये पिवा ॥ गव्यं घृतमुपादाय तदग्नौ तापयेच्छुचिः ॥ सौवर्णीं राजतीं ताम्रीं वायसीं वा
सुशोभितां ॥ सलिलेन सकृद्धौतां प्रक्षिपेत्तत्र मुद्रिकां ॥ भ्रमद्वीचितरंगाढ्ये ह्यनखस्पर्शगोचरे ॥ परीक्षेता
र्द्रपर्णेन चुरुकारं सुघोषकं ॥ ततश्चानेन मंत्रेण सकृत्तदभिमंत्रयेत् ॥ परं पवि[illegible]मृतं घृत त्वं यज्ञकर्मणि ॥
दह पावक पापं त्वं हिमशीतं शुचौ भव ॥ उपोषितं ततः स्नातमार्द्रवाससमागतं ॥ [illegible]येन्मुद्रिकां तां तु घृतमध्य
गतां तथा ॥ प्रदेशिनी च तस्या पपरीक्षे च परीक्षकाः ॥ यस्य विस्फोटका न स्युः शुद्धोऽसावन्यथाऽशुचिः ॥ अथ फा
लविधिः ॥ बृहस्पतिः ॥ आयसं द्वादशपलं घटितं फालमुच्यते ॥ अष्टांगुलं भवेद्दीर्घं चतुरंगुलविस्तृतं ॥ अग्नि
वर्णं तु तच्चौरो जिह्वया लेलिहेत्सकृत् ॥ न दग्धश्चेच्छुद्धिमियादन्यथा तु स हीयते ॥ अथ धर्मज विधिः ॥ पिताम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गोपलिप्यपिंड ... स्तुनिधी ३

व्य·म· रुः॥ अथातु नासंप्रवक्ष्यामि धर्माधर्मपरीक्षणं॥ हंतृणां पापचमानानां पापक्षिप्तार्पितानां नृणां॥ राजा तं कारयेद्धर्ममधर्मं
४० सीसकताम्रसं॥ लिखेद्भूर्जे पटे वापि धर्माधर्मौ सितासितौ॥ अभ्युक्ष्य पंचगव्येन गंधमाल्यैः समर्चयेत्॥ सितपुष्पस्तु
धर्मः स्यादधर्मोऽसितपुष्पकः॥ एवं विधाप्ययेत्॥ गोमयेन मृदा वापि पिंडौ कार्यौ समं ततः॥ मृद्भांडकेन्तुपहते स्था
प्यौ चानुपलक्षितौ॥ उपलिप्तशुचौ देशे देवब्राह्मणसन्निधौ॥ आवाहयेत्ततो देवान् लोकपालांश्च पूर्ववत्॥
धर्मावाहनपूर्वं तु धृति त्वापत्रकं लिखेत्॥ यदि पापविमुक्तोऽहं धर्मस्त्वायातु मे करे॥ अभियुक्तस्ततश्चैकं
प्रगृह्णीताविलंबितं॥ धर्मे गृहीते शुद्धः स्यादधर्मे तु स हीयते॥ एवं समासतः प्रोक्तं धर्माधर्मपरीक्षणं॥
बृहस्पतिः॥ पत्रद्वये लेखनीयौ धर्माधर्मौ सितासितौ॥ जीवदानादिकैर्मंत्रैर्गायत्र्याद्यैश्च सामभिः॥ आ राम
मंत्र्य पूजयेद्गंधैः कुसुमैश्च सितासितैः॥ अभ्युक्ष्य पंचगव्येन मृत्पिंडांतरितौ ततः॥ समौ कृत्वा कुंभे ४०

40

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्थाप्यौ चान्नपलान्वितौ ॥ ततः कुंभात्पिंडमर्कं ग्टहीत विलंवितः ॥ धर्मे ग्टहीतिष्णु दुःस्यात्सं पूज्यश्च परीक्षकैः ॥
श्वपप्रयोगः ॥ पत्र हृपेष्कु लंधर्मं कृत्वा मध्यमं पुत्तलकरूपं विधाय आंह्रींक्रौं हंयंरंलंवंशंषंसंहोंसोंधर्मस्य प्राणा
इह प्राणाः पुनरपीमं मंत्रं पठित्वा धर्मस्पर्श । वद्ढ हस्तेषु पुनरपितमेव पठित्वा धर्मस्य सर्वेंद्रियाणि वाङ्मनो
नेत्रश्रोत्रघ्राणप्राणा इहागत्य स्वस्त्यं सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा । हृदयेन न जीवदानं धर्मे प्रतिमायाः कृत्वा गायत्र्या
दिसामज्ञानेनेनैव नोच्चैस्तत्र्या हृतिप्रणवगायत्री पठित्वा आवाहनादि कृत्वा पचाक्रमं कुलं कृत्वा पुष्पाभ्यां
धर्मो धर्मौ सं पूज्य प्रणवेन पंचगव्यमादाय मृत्स्पष्कु कृत्वा पुष्पपुत्तंधर्मं कृत्वा पुष्पपुत्तं श्वधर्मं मटसिंपिंउद
पेकुत्वा नवे कुंभे स्थाप्य ... यपेत्र प्राड्विवाकः ॥ ततो धर्मो वाहनादि स्ववनांतं कर्म कृत्वा समंत्रकं प्रतिज्ञापत्रं संशोध्य
शिरसि बध्नीयात ॥ शोध्यस्य यदि पापं विद्यते हं धर्मं स्वतः पादमेकं रमित्स्फुद्धा पंकुभात्तयोरे कंग्टह्णीयात ॥ धर्मे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ग्र.म. गृहीतेषु द्रव्यं तितो दस्निरणांदद्यात॥ अथशपथाः॥ मनुः॥ सत्येनशापयेद्विप्रंक्षत्रियंवाहनायुधैः॥ गोबीजकां
४१ चनैर्वैश्यंशूद्रंसर्वैस्तुपातकैः॥ बृहस्पतिः॥ सत्यंवाहनशस्त्राणिगोबीजकनकानिच॥ देवब्राह्मणपादांश्च
पुत्रदारशिरांसिच॥ एतेचशपथाःप्रोक्ताःस्वल्पेर्थेसुकराःसदा॥ साहसेष्वभिशापेषुदिव्यान्याहुर्विशोधनं॥
याज्ञवल्क्यः॥ प्रवीकचतुर्दशाद्वीयस्यनोराजदैविकं॥ व्यसनंजायतेघोरंसशुद्धःस्यान्नसंशयः॥ घो
41 रंमहत्॥ स्वल्पस्यदक्षिणामपरिहार्यत्वादितिमिताक्षरायां॥ कात्यायनोपि॥ प्राक्चतुर्दशकाद्वस्योयस्यनोरा
जदैविकं। व्यसनंजायतेघोरंसज्ञेयःशपथैःशुचिः॥ व्यसनमापत्॥ घोरमतिपीडाकरं॥ स्वल्पस्यशरीरधर्म
त्वादितिवाचस्पतिमिश्रस्मार्तभट्टाचार्यौ॥ पुनःकात्यायनः॥ अथदैवविसंवादेत्रिसप्ताहाद्दापयेत्॥ अभि राम
युक्तंप्रयत्नेनतमर्थंदण्डमेवच॥ तस्यैकस्यनसर्वस्यजनस्ययदितद्भवेत्॥ रोगोग्निर्ज्ञातिमरणंऋणं ४१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दाप्योदमंच सप्त ज्वरातीसारविस्फोटगृहस्थिपरिपीडनं। नेत्ररुग्गलरोगस्फुटयोन्मादः प्रजापते। शिरोरुग
भुजभंगश्च दैविकाद्याधयोनराः॥ दैवविसंवादेन्नातिमरणाद्दौतस्यैकस्येति॥ तेन देशव्याप्य एकमार्गादिव्याहृतिः॥
अत्र तस्यैव नेनयस्वीकाभियुक्तोपरामर्शादभियुक्तस्यज्वररोगादिर्भंगलिंगं॥ नतूजनस्फुटत्वादेः॥ सोपिच महानल्पस्वल्पर
तिप्रागेवोक्तं॥ एतदभिप्रायेणैवाभियुक्तस्यासाधारणरोगादिर्भंगलिंगमित्यर्थ इति वाचस्पतिमिश्राः। अत्र
एवज्ञातिमरणमित्येवोक्तं न तज्ज्ञातिरोगादिरिति॥१८॥ अथ पदायादिनिर्णयोपयोगिस्वत्वं॥ तच्च क्रयप्रति
ग्रहादिजन्यः शक्तिविशेषः। तत्कारणमातृकपादीनां लोकव्यवहारादेवगम्यते॥ न शास्त्रात॥ तदनभि
ज्ञानामपि तद्दर्शनात॥ शास्त्रकल्पनायां गौरवाच्च॥ न यविवेकेभवनायोप्येवं॥ यतु गौतमः॥ स्वामी रिक्थ
क्रयसंविभागपरिग्रहाधिगमेषु ब्राह्मणस्याधिकंलब्धं विजितं क्षत्रियस्य। निर्विष्टं वैश्यशूद्रयोरिति॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य·म· तद्धनेऽप्रसिद्धकारणानुवादकं॥ स्वामिस्वत्वध्वंसमात्रेणापत्यस्य भवतीति तस्मिन् रिक्थमिति प्रयुंजते लोकाः॥
८२ क्रयप्रतिग्रहादिवारयितुं मात्रपदं॥ अत्र तादृशध्वंस एव रिक्थपदशक्यतांऽक्रयादिस्वत्वोपायसमभिव्याहारात्॥
नागृहीतविशेषणान्यायाच्च॥ पितरि जीवति तद्द्रव्ये पुत्रादीनां पूर्वमनुत्पन्नमेव स्वत्वं स विभागेन जन्यते॥
इति धारेश्वराचार्याः॥ स्मृतिसंग्रहकारश्चात्र॥ उत्पत्त्यैवार्थस्वामित्वं लभंत इत्येवमादिवचनेन पुत्रोत्प
त्तेरेव पितृधने पुत्रनिरूपितस्वत्वोत्पादकत्वबोधनात्॥ अपि पितामहोपात्ता निबंधो द्रव्यमेव वा॥ त
त्रस्यात्सदृशं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोरिति वचनाच्च॥ न चेदं पितामरणस्यैव स्वत्वोत्पत्तिहेतुत्वं गमय
ति न पुत्रोत्पत्तेः। मरणकालेऽनुत्पन्नपौत्रे तदभावप्रसंगात्। वस्कतास्क॥ पितामहपदमविवक्षितं अन्यथा प्रपिता राम
महाद्युपात्ते सदृशस्वाम्याभावप्रसक्तेः। अन्यथा च विशेषणवाच्यः पञ्चदेवलः॥ पितर्युपरते पुत्रा विभजे ८२

मह

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पुर्दत्तं पितुः ॥ अस्वाम्यं हि भवेदेषां निर्दोषे पितरि स्थित इति तत्र पूर्वार्द्धं तावद्विभागकालविषायकं वि
धिप्रत्ययश्रवणात ॥ उत्तरार्द्धं तु तस्यैव स्वत्वस्य पारतंत्र्याख्यानतं अपरं । न तु स्वत्वाभावपरं । एतेन न जीवति पित
रि पुत्राः रिक्थं समेरन् न पर्यापि स्यात्पश्चादधिगतं तैरनर्हा एव पुत्रा अर्थधर्मपरे स्वातंत्र्यादिति शंखवचो
पि व्याख्यातं पूर्वं निषेधार्थवादार्थानं तरा स्वातंत्र्योक्तिरिति पर्यापितैः पश्चादधिगतमित्यन्वयः ॥ तैः पुत्रैः ।
पश्चादुत्पन्नैः । अधिगतं प्रतिग्रहादिना प्राप्तं । पुत्रादिभिः प्रतिगृहीते स्वत्वाविवादात्तत्रापि स्वातंत्र्यं किमु
त पित्र्यर्जित इति तात्पर्यार्थः । इदं चास्वातंत्र्यं विभागकाम्यधर्मव्यवसायादिविषयं । अत एव हारीतः ॥ जी
वति पितरि पुत्राणामर्थादानविसर्गविभागाक्षेपेष्वस्वातंत्र्यमिति । आदानविसर्गपदेन व्यवसायोक्तस्सन्ते ॥
आक्षेपो दासस्यादिभर्त्सनमिति मदनः ॥ यत्तु मणिमुक्ताप्रवालानां सर्वस्यैव पिता प्रभुः ॥ स्थावरस्य तु स

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सु·म· तस्य पितृत्वात् पिता न पितामहस्य तत्र कुंडलांगुलीयकधारणादावेव पितृस्वत्वात् समात्रार्थं न तु दानादौ न वा पुत्रोत्पत्तेः स्वत्वका
४२ रणत्वनिवृत्त्यर्थः। भोगानाश्रयमपण्युपादानादष्वेवष एव स्वत्वर्थः प्रतीयते। अत एव स्थावरं द्विपदं चैव यद्यपि
43 स्वयमर्जितं। असंभूय सुतान् सर्वान् न दानं न च विक्रय इति दानविक्रयादीनामेव निषेधो न भोगस्य। अतः
पूर्वमनेकभ्रात्रादीनामपरिच्छिन्नस्वत्वं संविभागेन व्यवस्थाप्यते॥ तत्र समुदितद्रव्यगतपूर्वस्वत्वनाशेन
तदेकदेशे विलक्षणं तदुत्पद्यत इति केचित्॥ पुरुषं तु पूर्वनाशस्वत्वांतरोत्पत्तिकल्पने गौरवात्सू
र्वमेकदेशस्थितमेवोत्पन्नं विभागेन पदार्थविशेषनिष्ठतयाप्यवस्थाप्यते। प्रकृतमुच्यते। ब्राह्मणस्याधि
कं लब्धमिति। प्रतिग्रहलब्धं विप्रस्याधिकं फलजनकमिति केचित्। रिक्थस्याद्यपेक्षया विप्रस्यैवायमधि राम
कउपाय एवं क्षत्रियादेर्जयादिरिति। उक्तं जये पि जितस्य यत्र गृह्णते च द्रव्यादौ स्वत्वमासीत्तत्र नैव जेतुर ४२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रकृत्य घटते जितस्य करग्राहितायां तु जेतुरपि सैव न स्वत्वं। अत एव सार्वभौमेन संपूर्णापि पृथ्वीमाण्डलिकेन च
मण्डलं न देयमित्युक्तं षष्ठे॥ संपूर्णापि पृथ्वीमण्डलस्य तत्र ग्रामक्षेत्रादौ स्वत्वं तु तत्तद्भौमिकादीनामेव॥
राज्ञां तु करग्रहमात्रं॥ अत एव इदानींतनपारिभाषिकक्षेत्रदानादौ न भूदानसिद्धिः॥ किंतु वृत्तिकल्पनमा
त्रमेव। भौमिकस्य तु क्षेत्रे तु गृहक्षेत्रादौ स्वत्वमप्यस्त्येव। तेन तत्र भूदानस्यापि फलं भवति॥ निर्विष्टं कुसी
दकृषिवाणिज्यपशुपालनलब्धं॥ सेवालब्धं च। निर्वेशो भृतिभोगयोरित्यभिधानात्॥ भृतिः। सेवा भोगः कु
सीदादिः। तत्राद्यं वैश्यस्य। द्वितीयं शूद्रस्य। अतो लोकसिद्धैव क्रयादीनां कारणता। एवं च स्वीयगवा
दिज्ञानवत्तादौ स्वत्वव्यवहारः संगच्छते॥ उपायानां शास्त्रगम्यत्वे तु न स्यात्। स्वीयगवादिज्ञाने न रूपा
द्युपायस्य शास्त्रैकबोधनात्॥ न च स्वीयगवादिज्ञाने नैव स्वभार्यायां मृतपत्न्याः कन्यापुत्रादावपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्म.
४४

स्वत्वं स्यात्। इत्यपास्तं। विरुद्धं [illegible] मिसर्वं स्वं दत्त्वा [illegible] सर्वस्वदाने कन्यापुत्रादिदानापत्तौ कन्यापु
त्रादिन देयमिति धर्मसिद्धांतविरोध इति चेन्न। गवाद्यादिवं भार्यायां स्वत्वाभावेन तस्यास्तु स्वत्वे पत्ये पित्र्यभावा
त्। लोके च स्वत्वास्पदाभ्युपगंतव्यमेव स्वत्वकारणं [illegible] भार्यायामपि प्रतिग्रहेण स्वत्वं स्यादेवेति चेन्न।
न्त्रत्रियादीनां प्रतिग्रहाभावेन तस्यां भार्यायास्तु स्वत्वाभावात्तदपत्येष्वपित्र्यभावः॥ तेन सजातीयेषु एव पौत्रो
त्तनदेष्वमयापि विधिरिति सजातीयस्यैव दत्तकस्य ग्राह्यत्वात् न्त्रत्रियादीन् प्रति तावद्दत्तकप्रतिग्रहो गौ
णएवचत्वं न विप्रान्प्रति सर्वत्र संभवति। द्विजो पुत्रत्वेन पविरोधात्। न च पुत्रप्रतिग्रहविधिर्वि
प्राधिकारिक एव न क्षत्रियाद्यधिकारिक इति वाच्यं॥ दौहित्रो भागिनेयश्च शूद्रस्यापि च दापते दत्ता राम ४४
दिशौनकादिवचोभिस्तदधिकारिकत्वस्यापि स्मरणात्॥ एवं ब्राह्मणविधिना क्षत्रियादिकर्म

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यासहविप्रस्योद्वाहे दानप्रतिग्रहयोर्गौणत्वमंगीकार्यं अन्यत्र मुख्यत्वमिति वृत्तिद्वयविरोधः । सत्रि-
पान्यप्रतिग्रहापत्त्यादि विवाहप्रवृत्तिस्तु सर्वेषामविप्रतिपन्नैव । अत एव पुत्रादीनां दानं गौणमिति तत्र रत्नि-
मिश्राः । न च स्वा भार्या पुत्रः कन्या इति शब्दव्यवहारात्स्वत्वकल्पना । तस्य स्वः पिता स्वा मातेत्यादावपि वक्त्रा-
तिवाच्यकत्वेनाप्युपपत्तेः । अस्ति च नानाविधस्वशब्दस्य शक्तिः । स्वो ज्ञातावात्मनि स्वं त्रिष्वात्मीये स्वोऽस्त्रि-
यां धन इति कोशात् । पत्न्यपक्षे गर्भदासदानमुक्तं तच्चिन्त्यं । तस्मात् रिक्थमुख्यदानप्रतिग्रहक्रयविक्र-
याद्यभावेन स्वत्वाभावे तत्कुत्रचिद्गर्भदासेऽकृतसंतत्यद्योगात्तत्पत्नीत्वं प्रासंगिकं ॥ अथ दायः ॥ असं-
सृष्टं विभजनीयं धनं दायः । लाभादिसर्वसंसृष्टधनव्यावृत्तये असंसृष्टमिति वा । निरूढीकृत्य विभ-
ज्यमाने दायभागशब्दप्रयोगात् ॥ एवं च न्यासमात्रगामिभाविकसंसर्गवतोऽपि निवृत्तिः । अत एव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य॰म॰ स्यतिसंग्रहे ॥ पितृद्वारागतं द्रव्यं मातृद्वारागतं च यत् ॥ कथितं दायशब्देन तद्विभागोऽधुनोच्यत इति ॥ निरूढो
४५ च ॥ विभक्तव्यं पितृद्रव्यं दायमाहुर्मनीषिण इति ॥ पितृपुत्रसंबंधिमात्रोपलक्षणं ॥ अयं च दायो द्विधा सप्रतिबंधो
ऽप्रतिबंधश्च ॥ यत्र धनस्वामिनस्तत्पुत्राद्यभावजातं न प्रतिबंधकं स सप्रतिबंधः ॥ यथा पितृव्यादिधनं ॥
यत्तु स्वामिसंबंधादेव पुत्रादेर्धनं जायते नोपाध्यंतरनिरपेक्षतया स्वत्वं भवति सोऽप्रतिबंधो यथा पितृधनं ॥ इति
45 दायस्वरूपं ॥ अथ तद्विभागः ॥ तमाह नारदः ॥ विभागोऽर्थस्य पित्र्यस्य पुत्रैर्यत्र प्रकल्प्यते ॥ दायभाग इ
ति प्रोक्तं तद्विवादपदं बुधैः ॥ पुत्रैरिति पौत्रादीनामप्युपलक्षणं ॥ पित्र्यस्येति पितामहादीनां ॥ मदन
रत्ने पित्र्यादेरित्येव पपाठ ॥ इदं च दायभागस्वरूपमुक्तं ॥ द्रव्यसामान्याभावे पितृतोऽहं विभक्त इति व्यवस्था राम
मात्रेणापि भवत्येव विभागः ॥ बुद्धिविशेषमात्रमेव हि विभागः ॥ तस्य वाभिव्यंजिकेयं व्यवस्था ॥ अथ विभाग ४५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कालः॥ मनुः॥ ऊर्ध्वं पितुश्च मातुश्च समेत्य भ्रातरः समं। भजेरन्पैतृकं रिक्थं अनीशास्ते हि जीवतोः॥ च श
ब्दोपादाने पि मरणसमुच्चयो न विवक्षितः॥ अत एव मदनरत्ने स्मृतिसंग्रहे॥ पितृद्रव्यविभागः स्याज्जीवं
त्यामपि मातरि। न स्वतंत्रता यास्तास्वाम्यं यस्मान्मातुः पतिं विना॥ मातृद्रव्यविभागो पितर्यपि पितरि जीवति॥
मतस्य पतेर्युष्य यस्मान्नस्त्रीधनस्य पतिः पतिः॥ एतदपवदति बृहस्पतिः॥ पित्रोरभावे भ्रातॄणां विभागः संप्र
दर्शितः॥ मातुर्निवृत्ते रजसि जीवतोरपि शस्यते॥ नारदः॥ अत ऊर्ध्वं पितुः पुत्रा विभजेयुर्धनं समं॥ मा
तुर्निवृत्ते रजसि प्रत्तासु भगिनीषु च। निवृत्ते चापि रमणे पितर्युपरतस्पृहे॥ रमणः कामः। उपरतस्पृ
हो विरक्तः। प्रत्तास्वभगिनीषु चेति कान्विवदजीर मण निवत्सौ विशेषणं॥ गौतमः॥ ऊर्ध्वं पितुः पुत्रा रि
क्थं विभजेरन् निवृत्ते रजसि मातुर्जीवति पितरि चेच्छति। रक्षतीस्पने नरे जो विवृत्ति विना पि पितुरिच्छ

का

CC Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य॰म॰ ४६

46

या विभाग उक्तः॥ क्वचित्तदिच्छां विनापि विभागमाह बृहस्पतिः॥ क्रमागते गृहक्षेत्रे पिता पुत्राः समांशिनः॥ पैतृके
न विभागार्हाः सुताः पितुरनिच्छया॥ स्वार्जिते पैतामहाद्यर्जिते तदनिच्छयापि विभागार्हा इत्यर्थः॥ पैतामहे
पि क्वचित्पितुरिच्छयैव विभागमाह मनुर्विष्णुश्च। पैतृकं तु पिता द्रव्यमनवाप्तं यदाप्नुयात्॥ न तत्
पुत्रैर्भजेत्सार्धमकामः स्वयमर्जितं॥ बृहस्पतिः॥ पैतामहं हृतं पित्रा स्वशक्त्या यदुपार्जितं॥ विद्याशौर्यादिना
वाप्तं तत्र स्वाम्यं पितुः स्मृतं। प्रदानं स्वेच्छया कुर्याद्भोगं चैव ततो धनात्॥ नारदः॥ व्याधितः कुपितश्चैव वि
षयासक्तमानसः॥ अन्यथा शास्त्रकारी च न विभागे पिता प्रभुः। हारीतः॥ अकामे पितरि रिक्थभागो वृद्धे
विपरीतचेतसि दीर्घरोगिणि चेति॥ अकामे विभागेच्छारहिते इति मदनरत्ने॥ विपरीतचेतसि अधर्मवर्ति राम
नी॥ पितुरनिच्छायामपि विभागो भवतीति भावः॥ पितर्यसमर्थे ज्येष्ठपुत्रानुमत्या विभागमाह हारीतः॥ कामं ४६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दीने प्रोषिते स्वार्त्तिं गते वा ज्येष्ठोऽर्थांश्चिन्तयेदिति ॥ शंखलिखितौ ॥ पितर्यशक्ते कुटुंबस्य व्यवहारं ज्येष्ठः कुर्यात्त
दनंतरो वा कार्यज्ञस्तदनुमतेनेति ॥ अनंतरोऽनुजः ॥ कुटुंबभरणादिसमर्थेक्षया विभागः ॥ सर्वेषां तेषां वेतनि
यम इति निष्कर्षः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ विभागं चेत्पिता कुर्यादिच्छया विभजेत्सुतान् ॥ ज्येष्ठं वा श्रेष्ठभागेन सर्वे वा
स्युः समांशिनः ॥ ऐच्छिकविभाग एव विहितस्तत्र रागेण इच्छायाः संभवति तत्र पक्षपातावलंबनं वैस्यात्तं न्यायो
गात् ॥ वाक्यभेदापत्तेः ॥ एकस्मै लभ्यं कस्मैचिदल्पं अदकमन्यस्मै न किमपीत्यव्यवस्थापत्तेश्च ॥ ज्येष्ठस्य विभागे
विशेषमाह मनुः ॥ ज्येष्ठस्य विंश उद्धारः सर्वद्रव्याच्च यद्वरं ॥ ततोऽर्द्धं मध्यमस्य स्यात्तदर्द्धं तु कनीयसः ॥ उद्धारे
ऽनुद्धृते त्वेषामियं स्यादंशकल्पना । एकाधिकं हरेज्ज्येष्ठः पुत्रोऽध्यर्धं ततोऽपरः ॥ अंशमंशं यवीयांस इति धर्मो
व्यवस्थितः ॥ यमलयोर्मध्ये प्रथमप्रसूतस्य ज्यैष्ठ्यं मनुराह ॥ जन्मज्येष्ठेन चाह्वानं सुब्रह्मण्यास्वपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य॰म॰ स्मृतं॥ पूर्वमयोर्ज्येष्ठ एव संतानस्तज्जन्मतो ज्येष्ठता मता॥ यस्य पूर्वं तस्य पूर्वमयोः प्रथमं ति प्रथमं मुख्यं॥ संतानः पितरज्येष्ठ एव तत्
४७ प्रि॰न्‌रे॰ष्ठं प्रतिष्ठित॰॰ति। पञ्चपिंडसिद्ध्यादि॰॰॰कगर्भेष्वनंतरप्रसूतस्य ज्येष्ठ्यमुक्तं तदनेन कार्यापेक्षाब
ध्यते॰॰॰श्रुतिमूलत्वात्। मासेन पुत्र इमद्युतोतिवत्॥ यत्तु द्वौ तत्र गर्भौ संनिवेशविपर्ययादित्यादि
47 नाभागवचने पञ्चाजातस्य ज्येष्ठ्यमुक्तं तदपनेन बाध्यते॥ पुराणेष्वस्मृति विरुद्धाचाराणां वकुशोदर्शना
त्। देशाचारतो व्यवस्थाज्ञेयेति केचित्। पुनर्भूत्पूर्वोक्तमेव कलिवर्ज्येषु पंचोद्धारविभागः कलौ निषि द्र॰
कलिवर्ज्येषु पाठात्॥ निर्णीतं चेदं समयमयूखेस्माभिः। पितुरंशाद्दपमाहनारदः॥ द्वावंशौ प्रतिपद्येत वि
भजन्नात्मनः पिता॥ इदं वैकपुत्रपरं॥ सपद्येकपुत्रः स्याद्द्वौ भागावात्मनः कुर्यादिति शंखलिखितोक्तेरितिम राम
दनरत्ने॥ एकपदं श्रेष्ठपरं। एके मुख्याम्यकेवलारत्नमरोकैः॥ पुत्रएवस्युत्तरतिपावदिति पारिजाते पितामह ४७
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह्यार्जिते त्वेकपुत्रेणापि सहसमांशित्वमाहुर्बृहस्पतिः॥ द्रव्ये पितामहोपात्ते स्थावरे जंगमे तथा। समं अंशित्व
माख्यातं पितुः पुत्रस्य चैव हि॥ याज्ञवल्क्यः॥ भूर्या पितामहोपात्ता निबंधो द्रव्यमेव वा। तत्र स्यात्सदृशं स्वाम्यं पि
तुः पुत्रस्य चोभयोः॥ कात्यायनः॥ सकलं द्रव्यजातं यस्यागे गृहे स्थितं तस्य सैः॥ पितरो भ्रातरश्चैव विभागो धर्म्य उ
च्यते॥ याज्ञवल्क्यः॥ न्यूनाधिकविभक्तानां धर्म्यः पितृकृतः स्मृत इति॥ तत्र पितृकृतो धर्म्य इत्युक्तः स
तो न परावर्तनीय इति मदनविज्ञानेश्वरादयः॥ यदपि नारदः॥ पित्रैव तु विभक्ता ये समन्यूनाधिकैर्द्ध
नैः॥ तेषां स एव धर्मः स्यात्सर्वस्य हि पिता प्रभुरिति तद्युगांतरपरं॥ स्वस्य पुत्राणां च समांशप
क्षे [illegible] म्यान्यूनां शमाह याज्ञवल्क्यः॥ यदि कुर्यात्समानंशान् पत्न्यः कार्याः समांशिकाः॥ न दत्तं स्त्रीधनं या
सां भर्त्रा वा श्वशुरेण वेति। [illegible]दं॥ तस्य च कुल्यं ये दिति॥ अर्द्धं पूर्ववदत्तस्त्रीधनं यावता पुत्रां

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शासमं भवति तावदित्यर्थः ॥ अंशाधिकश्चैयांसस्तु, तासु ॥ अर्जनसमर्थस्य पुत्रस्य दायजिघृक्षाभावे
ऽप्याह स एव। शक्तस्यानीहमानस्य किंचिद्दत्त्वा पृथक्क्रिया ॥ किंचिद्दत्त्वं च तमुत्वा एतां दायजिघृक्षावि
हृस्यर्थमिति मिताक्षरायां ॥ पितृमरणानंतरं समविभाग उक्तः स्मृत्यंतरे ॥ विभजेरन्सुताः पित्रोरूर्ध्वं रिक्थ
मंसमृणं ॥ हारीतः ॥ समानो मृते पितरि रिक्थभाग इति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ पितुरूर्ध्वं विभजतां माताप्यंशं
समं हरेत् ॥ विष्णुः ॥ मातरः पुत्रभागानुसारिभागहारिण्यः ॥ स्मृत्यंतरे । जननी स्वधनापुत्रैर्वि
भागेंऽशं समं हरेत ॥ सधनात्वयावतास्वधनस्य पुत्रांशसमभागता भवति तावदेव हरेदित्यर्थः ॥ अंशाधि
कधनायास्तु नांशः ॥ सपत्नमातुः पितामह्याश्चांशमाहव्यासः ॥ असुताश्च पितुः पत्न्यः समानांशाः प्रकी
र्तिताः ॥ पितामह्यश्च ताः सर्वाः मातृतुल्याः प्रकीर्तिताः ॥ सर्वास्तपनेन पितामही सपत्न्यो विगृह्यंते । अनेकमातृ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पुत्राणां विभागप्रकारमाह स याज्ञवल्क्यः ॥ अनेकपितृकाणां तु पितृतो भागकल्पना । एकस्यैकः पुत्रोऽपरस्य
द्वावन्यस्य त्रयस्तेषां पितृसंख्ययैव विभागो न विभाजकसंख्ययेत्यर्थः । कात्यायनः । अविभक्तेऽनुजे प्रेते तत्सुतं रि
क्थभागिनं । कुर्वीत जीवनं येन लब्धं नैव पितामहात् ॥ लभेतांशं स पित्र्यं तु पितृव्यात्तस्य वा सुतात् ॥ स एवांशस्तु
सर्वेषां भ्रातॄणां न्यायतो भवेत् ॥ लभेत तत्सुतो वापि निवृत्तिः परतो भवेत् ॥ अन्नजपदं न्यायसो प्युपलक्षणं ॥ प
रतः प्रपौत्रात् ॥ प्रपौत्र पुत्रादिः पितृपितामहप्रपितामहे छमृते छुन्नं नरं हद्ध प्रपितामहे मृते । अस्मि
श्चत्सुत्रादिकैर्जीवति तद्धनं न लभते ॥ पुत्रपौत्रप्रपौत्रसामान्याभावे सोऽपि लभत एवेत्यर्थः ॥ इ
दं च नः विभक्तपरं किं तु संसृष्टपरं ॥ अविभक्तविभक्तानां कुल्यानां वसतां सह ॥ भूयो दायविभागः
स्यादाचतुर्थादिति स्थितिरिति देवलोक्तेः ॥ आंतं लेख्यं गटहं न्तेवंयस्य पैतामहं भवेत् ॥ चरका
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्य.म. लब्धोपितो वा भागभागागातस्तेसः॥ गोत्रसाधारणं त्यक्त्वा योऽन्यदेशं समाश्रितः॥ तद्वंशस्यागतस्यांशः प्रदा
४९ तव्यो न संशयः॥ अविभक्तविभक्तानां पितामहतस्तुत्राणां च संसृष्टानां मितत्वः॥ इदं च समदेशा
स्थितपरं॥ देशान्तरस्थास्तु पंचमादिरपि लभत एव॥ तृतीयः पंच मश्चैव सप्तमश्चापि यो भवेत्॥ जन्म
नामपरिज्ञाने लभेतांशं क्रमागतमिति देशान्तरप्रक्रमे बृहस्पतिस्मृतेः॥ क्वचिन्मातृतो विभागमा
49 ह बृहस्पतिः॥ पत्न्येकजाता बहवः समाना जातिसंख्यया॥ सापत्न्या वैविभक्तास्ते मातृभागेन धर्मतः॥ व्यासः॥
समानजातिसंख्या ये जातास्त्वेकेन ... नवः॥ विभिन्नमातृकास्तेषां मातृभागः प्रशस्यते॥ एतत्सर्वमपहारणाद्व
हस्पतिः॥ सवर्णा भिन्नसंख्या ये पुंभागस्तेषु शस्यते॥ विजातीयविभागमाह याज्ञवल्क्यः॥ चतुस्त्रिद्व्येकभागाः राम
स्युः क्रमशो ब्राह्मणात्मजाः॥ क्षत्रजास्त्रिद्व्येकभागाः विड्जास्तु द्व्येकभागिनः॥ ब्राह्मण्यां ब्राह्मणी सवि ४९
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

याशूद्रासुजाताः ॥ क्षत्रजान्क्षत्रियावैश्याशूद्रजास्तु विप्रावैश्याशूद्र्योः ॥ बृहस्पतिः ॥ नप्रतिग्रहभूर्देयान्क्षत्रिया
दिसुतायवै ॥ यद्यप्येषांपितादद्यान्मृते विप्रासुतो हरेत् ॥ देवलः ॥ शूद्रायां द्विजातिभिर्जातो न भूमेर्भागमर्हति ॥
सजातावाप्नुयात्सर्वमिति धर्मो व्य स्थितः ॥ द्रव्यस्यतुलभन्तेव ॥ अपरिणीतशूद्रापुत्रस्तद्द्वांशमपिन
लभते ॥ तथाचमनुः ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशांशूद्रापुत्रोनरिक्थभाक् ॥ यदेवास्यपितादद्यात्तदेवास्यध
नंभवेत् ॥ पितुर्मरणोत्तरं विशेषमाहबृहस्पतिः ॥ अनपत्यस्यशुश्रूषुर्गुणवान्वाशूद्रयोनिजः ॥ लभे
तजीवनंशेषंसपिण्डाः समवाप्नुयुः ॥ गौतमः ॥ शूद्रापुत्रोप्यनपत्यस्यशुश्रूषुश्चेल्लभते वृत्तिमूलं ॥ वृ
त्तिमूलंजीवनकारणं ॥ सएव । शूद्रेपुत्रवत्प्रतिलोमास्विति । प्रतिलोमास्तुमातृकापेक्षयोत्तमसव
र्णास्त्रीषूत्पन्नाक्षिप्रधयः ॥ शूद्रेणपरिणीतायांशूद्रायांविशेषमाह ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ जातोपिदास्यांशूद्रेण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

काममंशं हरेरन् भवेत्॥ स्त्री पितरि कुर्युस्तं भ्रातरस्त्वंशभागिनः॥ कामं पितुरिच्छया॥ अपुत्रेणेति द्विजातिभिर्देयस्याप्युप
न्नस्य पितुरिच्छया पितांशभाक्॥ नापि पितृमरणोत्तरं स्वत्वं नापि तु चाघमावेसर्वमितिमदनरमादि॥ विभागा
नंतरोत्पन्नपुत्रे विशेषमाह॥ विभक्तजः पित्र्यमेवेति॥ बृहस्पतिः॥ पुत्रैः सह विभक्तेन पित्रा यत्स्वयमर्जितं॥ विभक्त
जस्य तत्सर्वं स्वनीशाः पूर्वजाः स्मृताः॥ पषाध्ये नेन पर्णे चदानादानक्रपेषु च॥ परस्परमनीशास्ते मुक्त्वा
शौचोदकक्रियां॥ स्त्रीणामावसनेड्रप्त्वं विभक्तेभ्यो विभागग्रहणं विनाते नकार्णं नैव देयं॥ रिक्थया हकार्णं
दाप्य इति वक्ष्यमाणत्वात्॥ कस्मिंश्चित् संसृष्टे जाते न सह विभागः॥ ऊर्ध्वं विभागाज्जातस्तु पित्र्यमेव हरेद्ध
नं॥ संसृष्टास्तेन वा ये स्युर्विभजेत स तैः सहेति मनूक्तेः॥ पितृमरणोत्तरं विभागकाले स्पष्टगर्भाया मातरि त
त्सपत्न्या भ्रातृपत्न्यां वानंतरं जाते विशेषमाह॥ याज्ञवल्क्यः॥ विभक्तेषु सुतो जातः सवर्णायां विभा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गभाक्॥ विभागश्च सर्वैर्भ्रात्रादिभिः स्वस्वांशात् किंचित् किंचिदुद्धृत्य पत्न्याः स्वांशसमो भवतीति तया कार्यः॥
विभक्तः॥ पितुः विभक्ता विभागानंतरोत्पन्नस्य विभागं दद्युः॥ इदं च तदंशेभ्यु रेकैकं सहितेभ्यस्तेयं॥
तत्स्वत्वे तु सप्रवाहा॥ दृश्याद्द्यात द्विभागः स्यादायव्ययविशोधितात्॥ दृश्याद्विद्यमानद्रव्यात्॥ भ्रातृणां विभागकाले विशेष
मातृवसिद्धः॥ अथ भ्रातृणां दायविभागो याश्चानपत्याः स्त्रियस्तासामापुत्रलाभादिति। प्रतीक्ष्या कार्येति शेषः॥ पितृम
रणोत्तरविभागे विशेषमाह बृहस्पतिः॥ असंस्कृता भ्रातरस्तु ये स्युस्तत्र यवीयसः॥ भ्रातृगृहणां भगिनीनाम
एकपत्न्याणां। तथा च स एव॥ असंस्कृतास्तु यास्तत्र पैतृकादेव ताधनात्॥ संस्कार्या भ्रातृभिर्ज्येष्ठैः कन्यका
श्च यथाविधीति॥ याज्ञवल्क्यः॥ असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः॥ भगिन्यश्च निजादंशाद्दत्वां
शं तु तुरीयकं॥ पैजानंष्याः कन्य [illegible] न्॥ या॥ तस्य चतुर्थं चतुर्थमंशं प्रत्येकं भागं ताभ्यो दत्वा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

...ताः संस्कर्त्तुं आह ... ग्रहणं व्यवस्थोपयोगितया ... गौणपुत्रव्यवस्थामाह याज्ञवल्क्यः॥ औरसो धर्म
५१ पत्नीजस्तत्समः पुत्रिकासुतः। क्षेत्रजः क्षेत्रजातस्तु सगोत्रेणेतरेण वा॥ गृहे प्रच्छन्न उत्पन्नो गूढजस्तु सुतः
स्मृतः॥ कानीनः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः॥ अक्षतायां क्षतायां वा जातः पौनर्भवः स्मृतः॥ दद्यान्मा
51 ता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत्। क्रीतश्च ताभ्यां विक्रीतः कृत्रिमः स्यात्स्वयं कृतः। दत्तात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भे
विन्नः सहोढजः। उत्सृष्टो गृह्यते यस्तु सोपविद्धो भवेत्सुतः॥ सवर्णायां धर्मपत्न्यां तु स्वत्र औरसः पुत्रो मुख्यः। पुत्रि
कासुतो द्वेधा॥ तत्राद्यमाह वसिष्ठः॥ अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलंकृताम्॥ अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पु
त्रो भविष्यतीति॥ द्वितीयमाह स एव॥ तृतीयः पुत्रिकैवेति। अस्मिन्पक्षे कन्यैव पितुरौर्ध्वदैहिकादिकार्ये॥ क्षे राम
त्रजश्च पुत्रभ्रात्रादिपत्न्यां गुर्वाज्ञया देवरादिभिः सगोत्रेणान्येन वा॥ अक्षतायां पूर्ववोढ्रा भुक्तायां॥ क्षतता ५१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यत्तेन भुक्ता या वा चोढा तेरणोत्पन्नः पौनर्भवः अत्र केचित् कलिमिन्नागीरणाः उत्पाकल्लो भक्षीः हन्नौ एते तरेषां तु
पुत्रत्वेन परिग्रहः तत्तन्निषेधेनुपपाठात्। अथ दत्तकविधिः मनुः॥ माता पिता वा दद्यातां यमद्भिः पुत्रमाप
दि। सदृशं प्रीतिसंयुक्तं स ज्ञेयो दत्रिमः सुतः। वाशब्दान्मात्रभावे पित्रैव दद्यात् पित्रभावे मातैवोभयसत्त्वे तु भाव
यीति मस्त्रः आपद्ग्रहणं दत्ता परिग्रहेऽपि अयं निषेधो दातृ सुपुत्रस्य यो नक्रत्वपि द्वैत विज्ञानेश्वरेणात्र
त्वा अस्य वाक्यस्य हेतुत्वपक्षे अनेकत्वपै: त्वावगमात्कपर्यं निहिघापर्यंते पिता नियमाह दस्य आवश्यकत्वा
न्नाहेति क्रमे कार्यविशेषप्रयोजकाहेष सिद्धिः। केचित्तु आपद्युद्धस्य तात्पर्यंता गाधापन्ने रनाय तारिसरवा
पकत्वाभावेन न निषेधार्थकत्वं किंत्वापद्यहो निमित्तमात्रबोधकत्वमेवानवनैमित्तिकत्वे आपदि पुत्रो
हानेमस्त्रवा [illegible] वयस्पमं द्रासंहिसेतदंभम [illegible] कत्वा तेन आपदि निमित्तेऽनावश्यकत्वाभावात्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५० परपिण्डि तारम्भकरणे तेनैवोक्तं । ऐरिणापा दिनिषधातिक्रमेहुविरोध एवमार्यात्वं तत्सघतएवेति तत्र प्रनेनैवामा
५० स्त्रीमसहशंकुलगुणाहि भिन्नेजो मान्यातः स्त्रियाहस्यपमप्राहैदेगः कोभवतीति मेधातिथि स्मृहणं जानातीति कुल्लूक
भः हृष्टुं तेनेदं याज्ञवल्क्येन श्रौरसोधर्मपत्नीजइति द्वाहृष्ट्वा पिपुत्रान नतुक्रमात्म जातीये ष्वयंमोक्तस्तन येषु मया वि
५२ धिरित्युपसंहारात्तस्याद्धा करिष्यतेनेदं वक्ष्यमाण श्लोनेक व चोभ्याविज्ञानेप्युरोप्येतं स्वेन जातमात्रेण पुत्रीभव
तिमा नेइति स्मेष्टस्यै व पुत्रकार्यकारणो मुख्यत्वात्तन हेयइत्यमपिनिषेधोदातुरेवनप्रतिग्रहीतुरिसपिसस्मा
हर्षं प्रतिषेधीशातु रेवप घेतस्मेष्टशननिषेधकः तेनसस्यान्नतुस्मात्तिमानाभावात्तु पुत्रीभवतीति प्रात्रिवोस्वे
हरणायाकरणमात्रपरत्वाच्चातएवपितृणामनृणोभवेत्तस्मात्सर्वमर्हतानुतनए इं सम्मच्छति सवर्णंदत्तस
नेकश्चपुमानेवंभवति नकन्या सज्ञेयोहृत्रिमः सुत इति संज्ञासंज्ञिसंबंधबोधके वाक्यगतेन सइति सर्वनाम्ना माता राम
पितृकर्तृकं प्रीतिजलगुणकापन्निमित्रकामोभूतसजातीयपुंस एवाष्टवर्ष ब्राह्मणानुपतपातत्तेम धायपीतीति ५२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तच्छ्रुत्वेनाष्टवर्षब्राह्मणपुंसत्वोपनयनादिसंस्कृतस्ते वयरामपितु। एतेनक्रैमेमनिसमितिर्मतोहनिमशब्दोहान
निर्दृप्तकर्मत्वापि शेषाह्मणपानस्मैवाहस्तौकमामपमिथन इति केषांचिद्वृत्तिःपरास्ता। पुनमतिग्रहमकारमाहशी
नकोहंमवहाभिपुत्रसंग्रहमुत्तमंस्मसुत्रोम तपुत्रोवाए त्रार्पसमुपोष्ठाचवासमीकुडल्नेरत्वाउस्मा बंचागुलोपक
ल्पचार्येधर्मसंपुतकंवेदमर्ववेदपारगैर्हिःकुशानमंत्रैवपात्नाशेत्तेष्ठमेवएतानाहूसवष्मत्तुद्गातानाइपसत्रमः। वेष
नन्नेनसंमोसब्राह्मणांश्चविशेषतः। स्नान्वाधानादियर्मत्रंक्लत्वाऽपीसक्नादिकं दातुं समर्हं गत्वानुपुत्रेहेहीतिपा
चेपत दानेसमर्प्यीदातास्मैपेयज्ञे नेतिर्पवभिः हेषस्पत्नेतिर्मित्रेणाहस्ताभ्यांइति गः त्येचाभ्यंगाहं गेत्यूचे जष्वा
वाघ्रायाशिशुमूर्ध्नि। वह्मादिभिरलंकृतस्पपुत्रछायावहं सुतान मगीतेश्चवाघेश्वस्वस्तिशब्दैश्च सुपुतांगःहम
आतमासत्पत्र...वाद्विधानतः पस्त्वाहू हेतवोलेवतुभ्यमग्नरुवेकपा। सोमोदद हिसताभिः प्रतप्त्वेयंचमिस्तपा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२

स्विष कद्रादिहोमं कृत्वा शेषं समापयेत् ब्राह्मणानां सपिंडेषु तेषां पुत्रसंग्रहात् तदभावे सपिंडे वा अन्यं अन्यत्र तु न की

व्य० र्त्तितास्तु क्षत्रियेषु तास्तु जातेषु वा गुरु गोत्रसमो पिता वै शेषानां वैश्यानां तेषु शूद्राणां शूद्रजातिषु सर्वेषां चैव वर्णा

43 नां तत्र निषेध एव नान्यतः दौहित्रो भागिनेयस्तु शूद्रस्यापि च दीयते । नैकपुत्रेण कर्त्तव्यं पुत्रदानं कदाचन । बहुनां

णां कर्त्तव्यं पुत्रदानं प्रयत्नतः इति स्मृतिर्गुरवे दत्त्वा अथ यथाशक्ति द्वितीयत्नमा । न पोषणं स्मेवा पित्रे श्रेष्ठा वित्तं शतं

53 वा शूद्रः सर्वस्वमेवापि चान्यः शतं ततः षष्ठं वा पालयेत् पावहंस इत्यर्थो दौहित्रो भागिनेयश्च इति यथाश्रुतार्थयोगित्वेन दुस्स

मेवावदंनाय हंसेत्र पक्षे तात्सत्रं संभवत्सपिभाव्यत्वेन तु यद्यादिदं प्रोषानन्वाहित्ति मेधानुवर्त्तनेन कवन्नभावयुययोगि राम

नो मेवावहू णास्वेव भाव्यत्वमुक्तं तथेहाप्यनया हत्तरान्विनवत् तुर्थ्यपर्ये यद्यां शूद्रः इत्येव दौहित्र भागिनेयावपि प्रति

शिषितयाभाव्यान्यत्र तत्परोरेव विधेयत्वेन दौहित्र भागिनेयावेव शूद्र इत्येति नियमविधि विषयता एवं उक्तार्थः इस 43

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्वविषेयत्वेनतद्विषयत्वायोगान्नोशूद्रस्येतिमन्त्रनवर्तकोविमादिशेषांतरधरिसंख्यफिनेः तस्माद्बोहिन
भागिनेयमेवशूद्रस्यमुख्येनद्रभादित्वेमोपिसजातीयः शूद्राणांशूद्रजातिविनितेनेगोकेनचेदं
जातिपदंहीहि भागिनेयपोरेनापर्सद्विपतांरोहित्रत्वभागिनेयत्वयोः सजातियत्वसचपरस
रव्यभिचारित्वात्तएकस्मतोसामान्यवाक्यपर्यायपन्नेश्चविहितंचैतद्धेतनिर्णयेतातवरणोः शिष्यमा
णेप्येवंएवंचनिषादस्थपतिवन्मन्त्राधिकारेसिद्धेपशुद्धिविवेकउक्तं।। वैदिकेसाध्याहोमवहिरुक्तमति मंत्र८
ग्रहेशूद्रस्यानधिकारइतितद्याप्तंसमंत्रहोमस्तुतेनविप्रद्वाराएकार्यः।उपवासोव्रतंहोमस्तीर्थस्नानज
याहिकोर्यमेः स्यादितंपस्सर्वंतस्यतापूर्वन्नितिदपुराणेकिः स्यात्तद्वारेनाथावप्येवमेवपन्तुयाणा
रएवाहहिरण्यधेनुयोतिपः शूद्रस्यजुहुयात्द्विजः व्राह्मणस्तुमेषुशूद्रस्तुव्राह्मणोभवेदितिनशूद्रस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

R

५४ कर्मिणा पुरा पवित्रमन्वच्छेषं प्रतिपादयती तिमाधवः। स्त्रिपाप्मा विग्र इयर्ईगाधिकारः स्त्रीशूद्रा द्वसधर्माणा इतिवा व्यात्
वसिष्ठः स्मृकशोदितसंभवः पुरुषोमातापितनिमित्तकस्तस्मान्दानविक्रेय परित्यागेषु मातापितरौ प्रभवतो न त्वेकं तु
त्रंहि ग्राह्यमिति गच्छेत् याज्ञवल्क्यशयते पुरुषनस्त्रीसुत्रं हि ग्राह्यमिति गच्छेद्याज्ञवल्क्यानुज्ञानात् भर्तुः पुत्रं प्रति गच्छेद्धीषु
न त्वेकं नाहूय पराज निवेशनस्य मध्ये व्याहृतिभिर्हुत्वा हरेपांधवसंनिकृष्टमेव प्रतिगच्छेद्यानुसंदेहे हेवो सन्निकृष्टो दूरेवां
धवंम्नू रानिवेस्त्रार्यपरिविज्ञापने स्येकेन बहूंस्तारयेदीति तस्मिन्नेव प्रतिगच्छेद्धाते चौरस उत्पन्ने तचतुर्थं भागं यातसंदेहे हेचो
56 भागभागी स्यादिति भर्त्रनुज्ञानुसधवा पाएव देशार्थत्वात् विधवायास्तु नांविनोपि यत्तद्भावे ज्ञातानामानुपाभवति
त्वतएव रहेलकमापितावन्नेयतिसुभास्तुवा ईकी। अभावे ज्ञात पत्नी घान स्यातं अंकावित्विया इतियाइव लेघा एम
जावस्था विशेष एव भर्तुः। यारतेऽमुकं तरभावे वाईका दिनात स्थापमतां वायुत्राहीनामपि कास्यपेनेनापिना ए
खल्वनूक्ता प्रियोभन्नास्तुते नवाविफलं तमके तस्माय त्क एसौ ध्वंहि हिक मिति अवस्था विशेष एव पितृ भ्रंशोय
५४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नुज्ञातुकाः श्रौर्द्धदेहिकं पारलौकिकं अतोपसंस्थैव सद्ध्यायां भर्तुरनुज्ञामामात्रेवात्मानं घतोनत्त्वपूर्वो विधायतोत्र
तोविधवायाभर्तुरनुज्ञां विनाप्यधिकारः । अहर्बोधवंशीयस्यापुत्रं संज्ञिह्रितः सपिंडः । संन्निहितेष्वविभ्रात्रपु
त्रोमुख्यः भ्रातृणामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत् । सर्वे तेन पुत्रेण पुत्रिणोमनुरब्रवीदितिमनूक्तेरितिमि
ताक्षरायां दृष्टमेव चेन हृदयम् ःप्रयोजनं पुत्रेममासंभवातेहूरेबोधवंशजातां परत्न दृकलुपीकरणीनतुतत्पु
त्रोपिप्रभवतिनितान्तचरणाः । पुत्रं वैद्धबोधकाभावात्पत्नुकालिकापुराणोपितृमेधेरणायः पुत्रः संस्कृतं च
क्रियते । आचूडांतेन पुत्रः स पुत्रतां यातिवान्यतः । कृतोपनयसंस्कारो निजगोत्रेण वै कृताः । स्वाघास्तनया
स्ते स्युरन्यथा दासउच्यते ऊर्द्धं तु पंचमाद्वर्षान्नदत्ताद्याः सुतान् पाग्गृहीत्वापंचवर्षीयं पुत्रेष्टिं प्रथमं चरेत् इति
तद्द्वयमगोत्रपरम् । आचूडांतमित्यत्रामि व्याप्त्यर्थमपि दार्थ्यत्वेन चूडोपनयसंस्कारं कृत्वा नेन विरोधापत्तेः दृष्ट
तुवचो नततयाविहन्नम रणीयं क्षिप्रिका कालिकापुराणतुल्यं सद्दृशोनान्यं पंचहस्तकोद्विविधः । केवलोद्याम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५५ ४

ख्यपरागस्य संविदं विनाहरणं ऽमाघः । आवमोरस्माविति संविदा हरणले स्वः । तत्राघः प्रतिग्रहीतुरेवौर्ध्वदेहिकश्राद्धादि
दा० कुर्यात् । तथाहि पुत्रप्रतिग्रहस्याभावाकांक्षायां पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन्नित्यादि के नद्विषेयपुत्रमिति द्वितीयान्तेन तस्य त्रस्वाभाव्य
त्वमुक्तं तत्र जन्य पुंस्यामपि पुत्र त्वं मातृपितृशक्यां । तेन पुत्रशब्देन सर्वेष्वपि कार्यं लक्ष्यपित्वात् तत्र पावक मदृष्ट
भावमङ्गीकर्तव्यमेव । अत एव प्रतिग्रहात् कुलेषु च पिण्डादि संबन्धविशेषस्य प्रवृत्ति निकार्या । एवं वर्तते । अत एव मह
मनुः गोत्ररिक्थे जनयितुर्न भजेद् दत्त्रिमः सुतः । गोत्ररिक्थानुगः पिण्डो व्यपैति ददतः स्वधा । गोत्ररिक्थे जनयितुर्न भजे
द्दत्त्रिमः सुतः गोत्ररिक्थानुगः प्रापस्तत्स्वमनिषतद् इति यावद् दत्त्रिमः केवलः द्व्यामुष्यायणो गोत्राद्यनुवृत्तेर्वे सत्त
मारणत्वात् पिंडः श्राद्धं मौर्ध्वदेहिकादाति मेधातिथिकुल्लूकभट्टादयः । पिंडदातृपिंडं स्वधा ऊर्ध्वदेहिक श्राद्धं द्वास्यपरेव एम
स्तुनस्तु यथा ज्ञात एव हलक्षके शोऽग्निमादधीत तत्र यथा वस्था विशेषो यथा वार्द्धं मंत्र वैदिमिनो सर्वं वहिर्देहास
नेन दृश्यते विशेषाल्लक्ष्यते तथात्र गोत्ररिक्थपिंडस्वधापदैर्जनकादीनां संबंधस्य पुत्रकार्य मात्रं लक्षणीयत्वात् निर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न्दु।

त्तिस्त्यतातेनमसोहरपितव्यारिक्थं धनिष्टान्निरपिसि र्दमवति। अतएवकेवलहस्तकजन्मः पुत्रोपिपिर्दसपिंडीकरणा
पार्वणश्राद्धाहिप्रतिग्रहीत्रैवसहकुर्यात एवंतत्सुतोपि पत्नु वैरलोककीतसुत्रिकापुत्राः परपाग्नहेणानार्षेपा
५२ स्तिर्यो ष्यापणाभवंति। तादिनाद्यामुष्यायणानुपक्रमकोतायनः। अथयद्यपिपांस्त्वा सुभायांसु अप संतस्या
द्विकव्यहरेपुः पिंडचैमहानिपरूपं उरपयधुमपोर्नृस्यातुभाभ्यांहयुस्केहिमिर आद्धे पपुगुहिस्पद्रोवनु
वीर्नृपूतेप्रतिग्रहीतारं वीसाटं पितारंचात नीयास्तुरुषारितितत्कर्मुरव्यायणापद्यामुष्यायणोभवतीतुपक्रमात
तिनद्यामुष्यायणाजनकस्यप्रतिग्रहीतुर्वपुत्रांतरएस्वेतस्मै यिदेहघात रिक्थं कुर्हो यानूनतत्सत्वे। यदातुमयो
रपौरसाः पुत्राः संतितरणे स्तोऽपिवनदघातप्रतिग्रहीत्रौरसांशस्यचतुर्थभागंभहरेत्। तस्मिंस्त्रेत्वप्रति हीतेऽपौ
रसतुल्यधेनवत्तु र्थभागभागाश्यादित्तिवसिष्ठोक्तेः उत्पन्नेत्वौरसेपुत्रेचतुर्थांह शेषः सुताः। सवर्णा असवर्णास्तुप्रा
साच्छादनभाजः। ..नारतैश्राप्नोतेऽम्वात तियांशहरादितिकल्पतरौयाज्ञवल्क्येण हेनजरनकोदयद्वातमि द्वाने

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१ द्विरयकुर्युः श्राद्धं यथाविधानिं ॥ तदपि कात्यायनीयसमानार्थमेव ॥ अपयवथ ॥ धामुष्यापणदत्तकादयो अन्न
क्षत्रतिग्रहि ॥ ५ ॥

५६ श्राद्धं पद्धातक्रमयोः पुत्राभावेऽस्त्र तु एकस्मिन् श्राद्धद्वयस्यापि उक्तप्रकारेण गोत्रयोरप्येकमेव श्राद्धं कुर्यात्तु पदहावेहेमाद्रीका
ब० रो निर्णीतः यावन्तः पितृवर्गाः स्वस्यावच्छिन्नकारणः प्रेतानां योजनं कुर्युः स्वकीयैः पितृभिः सह यावद्यास्तेहायन्तु
त्वाः योनास्त्वेकमेकत्वमः । चतुर्थः पुरुषः षष्ठं हस्तस्मारेषां त्रिपोरु श्राद्धकारणेषु कालेषु विशेषो नास्ति वर्गीणां
मतानामेकत्वेक मैत्रीकुलमतानां स्ववर्गस्थानिनामादिभिः सह सपिण्डीकरणं कुर्युः । दत्तकादिपुत्रास्तु तेषां जनकप्रतिग्रहीतृ
श्यां सह कुर्युः तत्सौत्रा अपि स्वपितरं दत्तकेन पितामहेन तज्जनकेन प्रपितामहेन चतुर्थेषु पुरुषेषु तत्र पौत्रे छंदः दृष्टा
न्प्रतिग्रहीतारं मुखारं पञ्चवैति जनकं तत्र चारे पदेगृ साधारणे षु भागस्यादिको नलषु जनकप्रतिग्रहीतृवर्गीणां
श्राद्धकार्यमतानेकमेवा द्विश्चं कोदिष्टं श्राद्धं कुर्यादिति किंचित्तु केवलदत्तकस्याभिधानान्न तस्य अन्वाश्वीरोर एम
सपिण्डसंविदक्ष विधानाभावात्त्रोषिना गृहीतोऽपि धुसुष्या यणएव तेनैव जनकप्रतिग्रहीत्रोः द्विरेनामावस्या
दिषु श्राद्धद्वयमेकं पश्चाद्धकार्यं तत्पुत्रेण तदर्थं कस्यप तज्जनकप्रतिग्रहीतृभ्यां ह्यामर्ष सह सपिण्डीकरणं पार्वणं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्राद्धाहिकांयाख्कंतनुज्ञारिभिर्यार्हुः तन्विंलपघापिकेवलदन्तकः कृपिपशन्दंतोन्नोतकस्तपापिपूर्वोक्तमनुवव
नेनजनकादीनां संबंधमात्रनिहृत्येत्रू कखातघामुख्यापरोनतर भार्यार्हृष्यो तिमिध्यते नकिंचर्ड्वेसमभातिसित
वंभुभ्योवीति नभ्रमातरं धम्भः पंचमाहिति रोतमीयिनवाजिकुलेसमपुत्र बंपावडिना होतिमिदं सध्यामुख्याप
रोक्षर्थ स्यात तस्मिन्नोपिंश्रसत्वात् अतोवश्यमेतत्सार्थक्याय के मलस्यको वाच्यतेनेमा। ख्याति नेतृकृत्वा
त। अपिधाम्रवरणाय। घामुख्यायकोप सूहत्तकर्भीतकादपः। गोत्रप्येपम्नु दाहः शोगिशोशिरपोपर्वेएते ति
नगोत्रदूयम। मुख्यापरणस्योक्त। मानमीयनवजनकगोत्रोन हृत्रिकृ केतिविरोधः केवलघामुख्यापरणाभे
हेनेवपरिहरणीयस्तन सिद्धा सेवकेवलोपिरूनकः अतएवभूरणकुंत भोजायदत्तिमलेनस्त्रापा। कुंत्याः सु
तस्यार्जुनस्यभूर पुत्रवत्सूवदुहितुः सुभद्रायाः सापिं ज्ञानिदृन्ति मैभ्रवनेनोक्तः एस गोतमीयस्यवीनसंतानजा
या। अपिनिषेधमात्रपरत्वमेव तोत्काअर्जुनेनसुभद्रापरिणयितस्याशंकयवार्तिकोर्केसर्वंधव्यवधानकुत्वना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५२ ६ ५२

५१ स्वसमानमातामहसोमेश्वरः यत्तु कश्चित्सोमेश्वरेण गौतमवचनात्कुमारः मू[illegible]रकुले विसप्तपौ
रुषसापिंड्यमुक्तमिताहत्तद्व्यामुष्यायनविषयं न हि सापिंड्यनिवृत्तिपूर्वमुक्ता गौतमीयस्य जनककुले निषे
सं० धपरत्वमुक्तेन सापिंड्यबोधकत्वात् एवं सिद्धे केवलद्व्यामुष्यायणे ब्राह्मणेरंसा इति संविदीप [illegible] इत्यु
तिग्रन्तिग्रहीतुर्व्यामुष्यायणत्वानापत्तेः [illegible] प्रयोक्तृत्वात्त्वन्यकेवलदत्तकस्य पालकपितृकुले साप्तपौरुषं मातृ
कुले च पांचपौरुषं सापिंड्यं ॥ यत्तु हेमाद्रौ [illegible]मः स्वगोत्रेण तु यः पुत्रः कीनो दत्तः सुतोऽविधिना गोत्रमापा
57 तिन सापिंड्यं विधाय नैयत्र हेमाद्रौ मनुः दत्तकी ताहि पुत्रा रण्योबीजवपुः सपिंडता । पंचमी सप्तमीश्चैव गोत्रित्वं पालक
स्य च । यद्यपि नारदः धर्मार्थं वर्द्धिताः पुत्रास्तन्निर्णीत्रेण पुत्रवत् यं शपिंडविभागित्वं तेषु केवलं मिषत् इति तान्प राम०
दाकरणात् साकरत्वेपि द्व्यामुष्यायणस्यासमतिग्रहीतकुलेसाप्तयोरुषसापिंड्याभावप्रतिपादनार्थं । केवलदत्त
केमवोक्त गौतमीयेन यात्नककुलेवा सप्तपौरुषसापिंड्यस्योक्तत्वात् मानवीयेन च जनककुले सापिंड्यनि ह

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

जनकत्वात्तद्वस्तु साधित्य निर्णयं केषांचिन्मातामहानां लेखः । जनकगोत्रेणोपनयनादिसंस्कृतस्य जनककुले
पितृतो मातृतश्चयां च पौरुषं वंश्यस्य पौरुषं च साधितम् । अतिवेहीतः कुले तु त्रिपुरुषं प्रतिग्रहो तारं गोत्रेणापितृत्व
प्रयोजकस्यौरसादकत्वस्योपनेतृत्वस्याभावात् प्रतिगृहीतगोत्रेण संस्कृतस्य तु प्रतिगृहीत्रादिभिरेव सप्त
पौरुषं पावपौरुषं वेति ॥ तत्र मूलेन विघ्नः किं चैवं प्रतिगृहीतुरौरसादकत्वोपनेतृत्वाद्यभावात् न पितृत्वं कथं त
२ हि त्रिपुरुषं सापिण्ड्यं प्रतिगृहीत्रादिभिः [illegible] कत्वतावास्त्वकस्य तत्पितृत्वस्य अपि सापिण्ड्यं येन तदभावात्सापिण्ड्याभा
वः स्यात् । वस्तुतस्तु उद्वहस्य मातृतः [illegible] इति गौतमादिवचनैः प्रतिग्रहीत्रादिभिः सह सापिण्ड्यं पूर्वमुक्तमेवे
ति दत्तकस्य अपि [illegible] न्यदानप्रतिग्रहविधीतत्र्यानेकपुत्राणामज्येष्ठानामधिकारः सर्वप्रतिग्रहत्वजातपुत्रा
णां मते पुत्रान्तरा । [illegible] तांसंभवातं नेभर्तृ [illegible] । अत्र भावे पित्रादीनां अभ्युदेणादौ हि त्राभागीनपागा ग्राह्याणाम
[illegible] सापिण्ड्यं तत्र भोक्तव्य [illegible] जातिपदार्थत्वस्य [illegible] पोष्यतानां प्रतिग्रहीतृनेका
न्ये तेषु सन्निहितः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

[redacted] स्ववास्मदादीनां मध्ये च पुत्रस्य परस्परं [redacted] भ्रानपितपुत्रादितत्र [redacted] संबंधनिमित्तक १

कालादि

५८ [redacted] तत्तत्कोपनिवृत्त्यर्थं पुत्रदानं करिष्य इति संकल्प गणेशपू-

प न्त जास्वस्तिवाच[redacted]मातृकापूजा वृद्धिश्राद्धानि कुर्यात् प्रतिग्रहीता तु प्रतिग्रहदिनपूर्वदिने उपोष्यापरदिने वधूतो

हूयपुत्रप्रतिग्रह[redacted]निर्विघ्नकालादि सम्भूत्वा ग्रहीष्ये पुत्रस्य तज्जनकादीनां च परस्परं वर्तमानपितृपुत्रा

दि दितात्संबंधनिवृत्त्यै परस्मदादीनां च परस्परं पितृपुत्रादितत्संबंधनिमित्तकतनकार्य[redacted]पुत्रप्रतिग्रहीष्य

इति संकल्प गणेशपूजास्वस्तिवाचनमातृकापूजा वृद्धिश्राद्धानि कुर्यात् कुंजलांगुलीपकर्णासापुगलोमोष्मम

58 धुपर्कादिभिराचार्यपूजनानि संकल्पपूर्वकं कृत्वा नीन्विक्षध्यत्नभोजयेत् अथ पाचार्यः स्वकर्म करिष्य इति संकल्प

स्थंडिलोल्लेखनाद्यग्निप्रतिष्ठापनं तत्कल्पाचार्याधानेवत्कृष्यो अग्रजेनेसंतत्त मुक्तात्र प्रधानं माग्निवायुषु पंचैकैकया

तोग्निमिकयाम् पां सावित्रीं च षाहुर्धग्निं हुत्वा शेषेण स्विष्टकृतमिताघाज्यो तन्वानीतं कृपितसमग्र राम०

श्री ५८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तिप्र होता होतृ निकटे गत्वा पुत्रेर् हीनि पाणं, होता तु पेय पट्टेने तिह कंचकं मुक्ताकालादि सम्नत्वा ऽ स्मत्वा होसीना

मिसा दिम्रह्नत्रपट्ट संस्मुक्ता अमुंपुत्र पयाश कालेक्र तंतु भ्यमहं संपट्ट द्वूतिवहि तु पयर्इ नेतिपंवानो मा नवषत्री

नाभाने दिषोविष्णुर्हे ग जगतो पुत्र हृ नेविनियोग : प्रतिप्र ही तातु देवस्यत्वेस नेनप्रति ग त्य स्म शणखेतां काम

स्तुतिं पठित्वा अग्रेर्हि गादि सर्वं वजत्वा पुत्रं मूर्धन्या घ्राय वत्सादि भिः लं कं स ग गलशाद्वे ग हांतेनंपेत् त्र

प्याचा ये अग्राज्यस्याय नाघाऽप भा। गांतं कृत्वा आज्ये नैवसमस्तव्याहृ तिभिर्हुत्वा वरुणा जुहु यां वपस्त्वाहृ

दाव सस्नुतो दि त्रि सुप्र पुत्र प्रोग यह प्रधानवरु होमे विनियोगः। पस्त्वा हृदः अग्न पेदंनममेति त्यागः एव

मग्ने पितुभ्याम सस समू पीमाविन्नीम पीसावि अनु सुं पंवि नियोग : प्राग्वंत सोमो स्टहत तत : स्विष्टकृद्धोहि

समाय यत प्रकृतमनुसरेम :। आरादि भोगो विशिष्ट माहे कात्मा यनापि अं पि अर्णामवह्र आत्मीयं वात्मना

कृता स्मरामंवकृ तोशिं आदिना गवंधु भिः स्मापि अर्णसंवह्रं पितः स्मरणाया करणार्थं कृतं आत्मीयं पत्व कुंदुवभरणा

यस्य तेस्रूपीसावि प्रो हृदं न मम सोमो दद दि ति पं वा

नां सूर्पो स वित्री सूर्पीसावि अनु सू पू दि तिदत्त कु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

धर्ष्येभर्मैनकृतं ॥ सएवदासीस्त्वापित्र्यमातृभ्रांकुर्ंहार्येमणालतंविभागकालेहर्येभाद्धांकेपाभेःस्वेमेवतुरिव
अ० स्याहत्स्वर्णविहेयापिसएवाहरणं प्रीतिमहन्तेतुस्त्वाशेषंविभाज्येपेता महत्तेश्रुतिम्रुतं । नारदः पश्चिद्धवीर्य्येप्राप्तं भार्योहत्त्वर्णं
पैतृकंनतत्स्वंभार्यामिस्त्तींद्रिभक्तव्यमर्णि [illegible] स्त्यापिनापितद्रव्यः पित्राप्रतिश्रुतं सत्वं । धर्मोपेंप्रीतिदत्तंतपद्हणंले
नपोजीतंतत्हृष्पमानेविभजेन्तरानंपत्तकाद्धंनान्तुधर्मापेप्रीत्यावपद्दत्तेदातुप्रतिश्रुतंपित्राखेनपोजितंजेस्व
59 पकंनं [illegible] हरणंहष्पमानंचत्रुखेविभनेन एतहरणातिरिक्तस्य ॥ का दना हांनेनास्तीत्यर्थः । अत्रहष्पमा
नशंकापामपिसएवाहष्पमानेविभजेसेजेहस्तेनंचतुष्वंहन्वृद्धयामिशंकापामस्यपस्तत्रकीर्तितं ॥ गृह्येपस्क
रवात्याम्मश्चहोत्यचाभरणाकर्मिभिः हष्पमानाविभजेसतेकोशांगन्तेभवीसमनुः ॥ कर्मिः एणाहासाधाः । अत एव हिव्यमकु राम०
रोहिमान्विषयेकोशएवनिपमितस्तिनेवशंकाविष्णोर्संधानिविभागेपुनर्विष्णुनाससर्वाक्रियाममूहकतेत्वेकोशमे
वमेदापयेरिति । अत्र याविभान्यां । मनुः विघाधनंतुपद्यस्यतत्सैवधनंभवेत् । मैत्रमौद्वाहिकंचैवमाधुपर्किकमेवच ॥ ५९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सः विद्याप्राप्तं शौर्यधनं यच्च सौदायिकं भवेत् विभागकाले तत्तस्य नान्वेष्टव्यं स्वरिक्थिभिः। सौदायिकं प्रकं वच्यते। एतच्च पितृ
द्रव्याविरोधेनार्जितं तैरुपं। तथा च या कृताः पितृद्रव्याविरोधेनाप्यन्यत् स्वयमर्जितं मैत्रमौद्वाहिकं चैव दायादानां न तद्भ
वेत्। क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमप्युद्धरेत्तु यः दायादेभ्यो न तद्दद्याद्विद्यया लब्धमेव च। क्रमागतामुद्धृतां यो भुवं विशेष
माह शंखः। पूर्वनष्टां तु यो भूमिमेक एवोद्धरेत् क्रमात् यथाभागं लभन्तेऽन्ये दत्वांशं तु तुरीयकं। उद्धृतापाः वृत्तु धर्मं श
मुचक्रे हृत्वा वा ... मुद्धर्तासह विभजेयुः। मनुः। अनुपघ्नन् पितृद्रव्यं श्रमेण यदुपा... मिष्टादायादेभ्यो न तद्दद्याद्विद्याल
ब्धं वपद्धनं तथा सः। अत्र नाप्नोति सपितृद्रव्यं स्वयमाप्नोति पद्भिनां दायादेभ्यो न तद्दद्याद्विद्याल्लब्धं पद्धनं विद्याल्लब्धं विशि
नष्टि कात्यायनः परभक्तोपयोगेन विद्या... मान्यतस्तु याते पाल्यधंधनं यत्तु विद्याप्राप्तं तदुच्यते एतदेव विशदयति स एव
उपन्यस्ते तु प्रश्ने यो विद्यापायणपूर्वकं विद्याधनं तु तद्भ्राद्विभागे नो विभज्यन्ते शिष्याद्द्याचापि ... प्रश्नात् संदिग्ध ...
निर्णयात्। स्वज्ञानशंसनाद्वादात् लब्धं प्राध्ययनाच्च यत् विद्याधनं तु तत्प्राहुर्विभागेन विभज्यते। शिल्पिष्वपि हि धर्मोयम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ १९८

स्मामाधिकं भवेत्विद्यालब्धं तं तैवयाऽतः शिष्यान्नत्पाएतद्विद्याधनं प्राहुः सा॰न्नपदत्नान्तयाताप्रं विनि
बा० रसपद्मबिविघयापएणपूर्वकं विद्याधनं तु नद्विद्यान्ति विभाज्यं हहस्मृतिः विद्याप्रति तूपात्यं च शिष्याद्दामं वपाङ्गवे
तुक्तत्विड्रापे॰ाश्रं चं एतद्विद्याधनं भगुः। उपन्यासः क्रमजत्वादानासंकलिताभ्याो० इति महर्नर तेसमामांगू ठप्र
मा॰पविद्दं॰॰॰॰केचितु॥ परापूर्वमुपन्यस्तमिन्वपः शंप्रनं प्रख्यापनं प्रकृष्टाध्ययनं शिल्पिछयाति प्रापविद्याधर्मः शि
60 ल्पिषपिदृष्टदृष्टार्थ. मूल्याधिकं याश्नोपि केहृत्विद्याप्ययपरदर्शनां अत्रसर्वत्रापि विद्याधिगमेनयाइ त्यार्जनेचपी
तद्भ्यानिरोधवृत्तेवाविभाज्यत्वं विरोधेतु विभाज्यमेव अतएवकात्यायनः। कुलेविनातविद्या नाम्नातदणं पितृ तापि
प वाशौर्यप्राप्तंतुयद्वितं विभाज्यंतत्तद्बृहस्पतिः। पितृद्रव्याविरोधेनयदन्यत्स्वयमर्जितं मस्त्येवदनवैद्यास्वयमुपार्जितं तस्यात्स एम०
द्यांशमेवहेरारतिव क्षिदुक्तिः कथिन्नद्विद्याधनेविशेषमाहनारदः कुटुंबं विभयात्वातुर्योविद्यामधिगच्छतः। भांग
विद्याधनात्तस्मान्नलभेताश्रुतोपिसनाः श्रुतो॰विध इति महर्नरन्तो भागंहासामीत्स प्रतिष्ठाताद इतितु पुत्रंपि ६०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

[redacted]त्रे तेषि स न न्यम्पु तोच्य विघर्‍ि तिम स्वर नां ष्यंग ह सा भीता यते मुन रु विकह्म्क । धित र्‍या
विरोषाति ते पि विरोय माह गौ नमः । स्म म जिते वै घा वै घे भ्यः का मंद घाहि ति विघं वि नीति वै घः सद्दछ या वि ह्म्यो भ्रात म्यो
हृ घा हि त्स र्थः ॥ कात्यायन ! । ना वे घा नां तु वे घे न ह्रे पं विघा धनं के विघा वे नी ति वै घः सद्द छ या वि म्घो भ्रात्त भ्यो हृ घा दि त्स र्थे
कात्यायनः । ना वै घा नां तु वै घे न ह्रे पं विघा ध नं के वि तु स म वि घा वि का नां तु ह्रं पं वे घे न त भ्द वे तु । वै घी वै घा प ना का
मा हृ घा र्‍ं स्व तो प्व ना तु । पि त्वृ व्य स मा ग्नि म न के तेन त दा ह नं न्मयं चो नै व धो वि घ म्मा हृ त्ह रा ा ध नां त र स त्वा ध नां त
ए भा वे [illegible] द्रे पे मे वे ति मैं ह्रनः । पि त्रा दि द्र त्स या वि भा ड स्त मा हृ र हृ स्या तिः । यि ता म ह्रि पि त म्या व र नं मा नो पि प भ्द वे
त त स्य ते न्माय [illegible] त्व प्रो दि भा र्या ध ने त था ना र्‍ह्रः । श्रो र्ध भा र्घा ध ने वो भे प च्व वि घा ध नं भ्द वे तु नी ए पे ता म वि भा ड्या
नि म्र सा [illegible] य स्मृ तै पितुः का त्यायनः । धु जा तु तं म के का नु वि भा जा ने व तत्म्म तं स ग्या मा द्रा हृ ते य च्व वि द्रा ख हि ष तो वे ले
स्वा [illegible] धे जी वि त स्य [illegible] का त त ध ना ह तं मु च्छा ता म ए व न्मात घ सं श्रा प प न्ने प्र स भे कर्म का [illegible] ति न स्थि [illegible] गि ए ा तु खे न भ्रा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०

गि

६१ दत्त्वा मिना कृतः। दत्त्वा त्वेतु यां स्त्रीके किंचिद्धनं शौर्येण तन्मध्ये तु अत्र विशेषमाह व्यासः। साधारणं समाश्रित्य यत्किंचि

६१ द्वाहनादिकं शौर्यादिनाप्तं तद्धनं भ्रातरस्तत्र भागिनः तस्य भागद्वयं देयं शेषास्तु समभागिनः। सौपिके स्त्रीक ८१

उ६२ पमातृदत्तायाः सैयाकन्यया वापि पत्युः पितुर्गृहाद्धि स्त्रियास्तु सकाशात्स्तुत्वा वालं स्त्रीधनं दायमिकं स्मृतं कारणामः पत्नी लं

भकाले तस्य जातायाः कन्यायाः सहाकमागतं तु तद्धिनं सुदृहृद्धिकं स्मृतं तेवाहिकं तु तद्विद्याभ्यासेन यायत्त्वहागतं

वेचं विधंस धनं। आहात्यापि स्तु गोष्ठ्यामितः प्रकारेण लब्धकन्यामानां। अत्रापि विद्याधनं तेऽपि न इत्यादि विरोधश्चेद्विभागोऽस्य सं

यं विसेपव विद्यादिस्तिनिरिक्तप्रकारेण तु लब्धे विभागोऽस्येव तथा च मनुः। अविद्यानां तु सर्वेषां महीहीनश्चेद्धनं भवेत् समस्तत्र

मसाधन विभागः स्यादपि अप्यत्र इति धारणा इहाकृष्यादिविषये॥ अपित्र्येऽपित्र इत्याना अयपालेन अस्मदर्थं यदि तभास एम०

माह मनुः। वस्त्रपत्रमलंकारं कृतान्नमुदकं स्त्रियः योगक्षेमप्रचारं च न विभाज्यं प्रचक्षते। पत्रेवाहनं वस्त्रपत्रालंका

रापयेन यथा तातस्तिस्यैव समं मृत् स्त्राभिस्तेन नाधिकं मृत स्त्रासु विभाज्याएवापि तथ तेतु वस्त्रादि तत्स्थाद्वयोग्य देयं वस्त्रालंकार

६१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शप्याणि हि पितुर्यद्वा हनाहिकं गंधमाल्यैः सममर्धम्। कृमीके तत्पर्यायैरिति हरस्तु तुके विषमेषु जा हि पु विशे
षमाह मनुः। अज्ञाविकं सैकशफं न जातु विषमं भजेत्। अजाविकं सैकशफं ज्येष्ठस्यैव विधीयते। कृतान्नोदकं
यच्चायोगक्षेमं मुपयोज्यं। स्त्रियोऽपि हि सौविषमाय चाससंभवं कर्म कारणम्। समानासु विभाज्या पित्र्यं बहुद्वारा तु समान्य
पिन विभाज्यः। स्त्रीषु वृत्तिसंस्कारस्य विभाग इति गौतमोक्तेः। पैतामहं मयादेनेमं कृतोऽहितादंयणं इति कुल
तरोलोगाहि स्तु हेमं पूर्वं योगक्षेमाः। स्तन्तरहीनिभः अविभाज्यं तु तेषां केशयनासनमेवं चैत्याह तत्र धूर्ते वं
ग्रामारामादिद्रव्यं यागविप्रभोजनादिनाहर्पमविभागहेशायां सर्वातु मत्स्या ... पैतेनात्म ज्यपण्यच कुर्यादपि तं
तेनं द्रव्याणां स धर्मेत्ते नैव कार्येनानेन नाशं भूप सर्वैरितस्पर्धान्नवाणेग हाहिमागेः। गदा। हिमवारा पामृत्वपत्नु सं
खलिलितो। नवास्तु विभागो नोदपानं कारे पयः कूमस्मानिति पञ्चव्यासः। अविभागः सगोत्राणामासहं
स्रकुलाशीपायां संकेतवपत्रं वैतानमुत्के लिपइति वास्तु नरे योरविभाज्यतमाहः तद्धर्मेकालु गोप्रचारे ह्येवेत्ता दिष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९२

२

६२ भागाद्गृहीयान्नयोस्तयोस्तत्पोः । हित्रिणादिविभागप्रतिषेधार्थः पूर्वोक्तनिषेधात्तु [illegible] ॥ भागी तुल्येनिविभागो न स्व

४० यंत इत्येवं पर्यापन्नादिषु विशेषमाह इत्याह । तस्मादस्योविभाज्यायैत् तत्तेनोभियगिते धनं नवं तत्सम्बन्धानां वस्वात्म

कारसंश्रितं तथा स्थिर [illegible] नाजीवराद्तु नैकस्यशक्य ते पुनर्याविभाजनीयं संहृत्य तानर्थकं भवेत्तद्विक्रीयवस्त्राभरणाम्ब

ग्रामुद्रास्वलिखितं कृताकृतं वाकृतान्नित्यहिरण्यविभाज्यतो तद्भूमयाणां भः स्थान सारेणानुभूयते एककालीकार

यत्कर्मप्राप्यांशेन गृहीत्वच्छा सर्मांशनादपादरेसामामप्यपूर्वविधिः पृथाभागानुसारेण सेतुकेत्रविभज्यते प्रधा स्वे

ग्रह यथांशेन [illegible] भोरिकिय्यभिः सदेति उक्तं स्पोत्तिभ्रवधमे राज्यस्य तत्सर्वं कान्याय्यनेः धनं यत्रनिविषं तु धर्मार्थ

यन्निरूपितं तु स्र्कं चेवहारस्य निवर्भोषः क्रमागतन्धनं गृह्णमलेकारेणानुरूपं तु पश्य वेतापयाकालो पयुक्ता ति

नयापाड्यानवं वं धुभिरिति धेनमिति । धर्मांशिनोत्स्ट्डस्यपेर्निलिखितानि तत्सर्वः । दृष्टकंकूपादि गतं स्निवं शो हतिः । नानु एम

रूपं विभागयागयं भावेषेहित्वं च नया स्थिपित्र द्रव्यस्पाविभागमाह यद्यांशं त्वयः । अनेमोन्यायहृतं द्रव्यं विभक्तेय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

६२

नुबृहस्पतेनातत्पुनस्ते समेरंशौ विभेजिरे अन्वितिशिष्टिः । अत्रो त्वायहृते ऽषक निष्ठा धूर्कृतेः यत्नु मनुः ऽपोत्नो भाद्वि
द्विनिकुर्षान ऽप्रेष्ठो भ्रातृ सबीपसः । सोऽप्रेष स्याह भागम्व्वा निर्य तवा स्व राजमिः । तितत्रापि ऽप्रेष्ठय दृहंडा पूर्वपकनी
मारा पात्म...पलहृकं ऽप्रेष स्यापिहोष : किमुत यवीपसामित्सर्षः अत एव गोतमः । यो वै भागी न भागा सुद
तेत्यतएव नसयदिवै नं नवयते ऽयमुत्रमथ यो न्वंयतद्‌इति भागीने भागी हे ... भागानुदहते उपाकरोति । मनु
तएनं नोत्तोरंच यति नाशयतिप । तं ननाशयतितस्ल न्नषोमंत्रं वा नाशय ता... यः भारद्वः विभक्तेव र्पायलामं नतेस्ये
वधनं भवेत्‌ध्वते नष्टं वपञ्च वं मायुर्कं वसुनर्भवेद्धिति । मायुर्त्तो या दम धोके नवित्तमेछा द्दितां पुनर्भवेतु विभाग द्र
प्रेषः । मनुः विभागेरः कृतैकिं वित्सामान्ययत्नु बृहस्पतेना सो विभागो विज्ञेयः कर्मेव्याः पुनरेंव ही तिके नद्वि
विभागस्यापत्नाये निरोपिका आह यादृत लक्ष्यः विभागनिडु वेद्रा तिर्वधुसास्यामि लेखितेः विभाग भावना
रूपः ... तकैः पोतकैः यथेष्ट त्रैर्गं हृहे नौरन्ति विशेषणापि श्रेष्ठ भावैः ... विभाग धर्मं से हि हा

१५कैः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९२

ग्र२

६२ ~~मात्मा नांव निर्णय ज्ञातिमिर्भोले खेन पथ्य गृहे गं हस्ते ग्रोरति विश्रोष णपि श्रोष्यभावः। नारदः विभागध~~

म० मदेहदायादानां विनिर्णयः। ज्ञातिमिर्भौलिखेनयप्य कोपेम्रवज्रेनातु स एवं भ्रातृणामविभक्तानामेको ध

र्मं भवति तेविभागे सति धर्मोपिभवेत्तेषांपृथकपृथक् अन्यत्राविभक्तानामिस्रेवोह्व्यसमर्पकं भ्रातृणामिति

६० तुलदिशेषं त्वारां व्यवह्रिने। तेन पितृपितामहसुत्रपौत्रोपितृव्यभ्रातृभ्रातृपुत्रादिषु विभक्तेषु कार एव धर्म।

अन्त्रदेशकालकं लोदीनामेकत्रकर्माणि कपोगवि षायणाप्याये नमामापि तत्र ताऽविभक्तकर्तृ भेदेपि वच

नेनबोध्यतानेनश्रोतस्मार्त्तौग्निसाध्यात्वं धर्मोऽविभक्तानांयप्यगै[illegible]।मा

निकानामपिसाध्याणपिपप्यगेवागहस्थ्ये देवतामज्ञावेश्व हेधाति तुनन्ने रोग अतएवशाकलः। एकपाके नवस

नाः मपिमभुः एकस्तुचतुरेय ज्ञावकुर्याद्वागपतपृर्वकानन्याविभक्ताविभक्ताप्वपपेक्याकाद्विजातपः कुर्युः ए

पक्वपृथक्यज्ञाभोजनान्मामिन्नेहनेद्रति। तत्संग्रहीयपरं विभक्तानामप्येकपाके नवसतामितनेन विभक्ता

तेषुदेनाचेतं महेवैश्वदेवं तथैवकंवि भक्तानांगृहे गृहे पञ्चपाविजातेआद्याविनायनःएक वाके नव ६ आ व ही न। यत्ताव सथ्यादीनां सर्वसंबधि क बेनसेतात

नांविभक्तानार२

एवश्राद्धमपिपितृ पभ्रातृ पुत्रादिनामभावास्पादेवत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

६२ ... राम ... ६.१

विभक्ताश्च पथ्य कपाका द्विजातयः कर्पुः पथ्य कुपथ्या कु पत्रान्नभोजनात्याग्निश्चोहि नेदृता तन्नस्मृत्वा चिपर । विभक्ता नाम्भ
णा पाक नरासता मिस्सेन नाविभक्ता अविभक्ताश्च मेन नास्त तम्प्रति याहनातत्स्मृता संस्स षिनां कदाचित्स्य पकपाके पथ्य
ऊ ग्रहापदा: वाप्प द्वा ब्रह्मपदा नत्र कृका निस्सतकुणसं विद्रातेनः नदुगसं विद्रा नेतु वागपद्रे त्वा घनर्थे कं । प्रथम
त्यागे कारणाभावा । इति न्यायादेव तु र्णां मार्गिस्य भगात् अतोत्र सपद्रः पथ्यागेव कापे - स्तं तु श्चनं क्षुपं शिष्टे त्वथा ना
द्विपेतापा नितु धर्ममरह नौ वर्चासि । अविभक्ताः सुताः । पित्रार्थेकु शुष्मिता हि कं देशांतरस्थकेपुर्दर्शश्चा चातुर्मासिकं
मामांतरं जे पुष्पद्ध विभक्ताः स्ये वहि हर्षावमासिकं श्राद्धेकु पुः । पित्रास्य कुपथकस्मौ वीभक्ताः पथ्यन्ताम्या स्वस्व ।
जितधनाशितः कुपुत्सम्मातर श्राद्धं गार्वलां वय थकु पथ्य गातपञ्च स्म । निसमुत्रेपक्षिप्तं देतरूपा हस्व महालयाव
विलत्पा । देशांतरं पथ्यका पोरप्रेभ्या दर्द नयेकवे ति । तान्यादि देशांतरस्थ संस षि । विपपाराणा तिके नितुवसुतस्वतानि
मृत्स्यासो श्चवा । अपनांदेशाकालकर्मा हीनोमे कोन्यापनमामा तं - चता । कर्तर्भे हेतुतावत निकी देश भेदे तुवचनस्यात्नायस्य चा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२

६७ भावात्स्वयं तत्साधारीति सुकि मूल्यका निकेन विक्रतानाति हि कुश्चसामपि विभा लिंगा माहृ नारदः साहि

त्वेषा त भावं तु हानं स्वहरणमेव वा दृभुक्ता भ्रातरः कुर्युर्न विभक्तोः परस्परांदानग्रहणपश्च [illegible] हृदेत्रमानित

हाः विभक्तानां प्रत्यक्षदेषा गानधर्मोगमाख्या । एषामेता क्रियालोके मकर्नैतखाः क्रियष्वविभक्तान वगच्छे

त्पुर्लेख्यमप्यं तरेण तो निति । दानग्रहणं द्वारा विधपते एवं दानग्रहणे । तापश्चे केनू घाते दषता यं चीप

स्त्रा हि प्रतिग्रहा विभक्तानां प[illegible] कुप्येगनुष्ठिता एवं स्वत्वो साहकाः श्वविभक्तानां [illegible] केनकृताः परस्परपित

त्वजनकास्त्वप्रेः दानधर्मो [illegible] खो हिः आगमो मूल्नकलाप्रवेशाहिः । बृहस्पतिः पृथगायव्ययधनानं कुसी

६९ दं च परस्परं वणिक्पथं च ये कुर्युर्दिभक्तास्ते न संशयः वणिका [illegible] पाज्ञवल्क्य भ्रातृणामपरोक्षाणां एम

ः पितुः पुत्रस्य चैवाहमाति भावमणेसाक्षिमा विभक्ते न तु । एत चिह्नं भ्रातृभावे तु दिखं । एषामन्यतमाभावे

दिव्यान्यतम मुच्यते इति । तनैव कात्यायनः याज्ञवल्क्यः विभाग धर्मसंदेहे दायादानां विनिर्णयः विभाग ६९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मात्वनाकार्यानभरे विकाक्रियेति। तद्विंगानरसंभावयरंकर्षपंविद्विभक्ताविभक्तसंदंहानयगमेपुनर्वि
भागमाहमनुविभागेपन्नसंदेहोहापाहानांघरस्तारं पुनर्विभागः कन्त्रमाः एषकुस्थानस्थिते रपिविभक्त
कसमाहनारहपुत्तेविकार्योपुरस्यापिना। कुपुर्पर्यघंनत्सर्वश्रमशास्तेनस्वधनस्यवाद्दांत॥ धर्माचैवा
॥ पंचमहाय ग्राघाः क्रिया। पाघानो किंतयकुर्मस्युराः कर्मसाधनानगहोपकएद्रानिरंतशांया।
र्थकेपनविभागोलक्षणे। तेनभक्ताः परस्परानुमतिविना पिदानविक्रयादिकुर्युरितिपंः। नोरहस्पतिः
भ्रातिभक्ताविभक्ताबाह्यायाहास्थावरेस्वमाः एकोघनीशः सर्वत्रदानाधमननोवक्रयद्रति। तद्वांशोविभक्तानां
मप्रभक्तहेभ्रापुस्नत्तसस्पादिद्दानाः तनेषु। तेविनाधिकरेशानिषेधार्थमिति: [illegible]
[illegible] मद्दन्तः विभक्ता
वा।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रि

१२

६५ दि... हे लिपिस्यायै विद्युत... पा सवहारं भैरुयादि। अति विज्ञानेश्वरस्य पः स्वेच्छया विभक्तेषु न सर्व विवृद्धमाने अस्माहस
१० एवस्तिच्छान्कृते विभागेयः पुनरेव विसंवदेत् तास्तएमाग्नेलौके स्थाप्यः शासनीयोनुबन्धकेनुश्रनुबंधो निर्बंधः॥ अथ यवनि वे ध
दायहरणक्रमः तत्राविभक्तस्यासंसृष्टिनो धनेयत् हरणक्रममाह याज्ञवल्क्यः। पत्नीदुहितरश्चैव पितरो भ्रातरस्तथा तत्सु
तागोत्रजांबधुशिष्यसब्रह्मचारिणः एषाममभावे पूर्वस्य धनभाग्उत्तरोत्तरः। स्वर्यातस्यह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिरिति। प
त्नीपतिव्रतां धनं हारिणीन व्यभिचारिणीपत्नीभर्तुर्धनहरण्यास्तावद्व्यभिचारिणीति कात्यायनोक्तेः। विधवा यौवनस्थावे न
न्नारीभवति कर्कशा। आयुषः क्षपणार्थं तु दातव्यं जीवनं तदेति हारीतोक्तेः। प्रजापतिः। पूर्वमृतात्वग्निहोत्रं मृते भर्त्तरि
तद्धनं लभेत्पतिव्रता नारी धर्मएषसनातनः। अग्निहोत्रमग्नीनाम् एव जंगमं स्थावरं स्वकं कुप्यं हेमरसोपकं आदाय ह
यपश्चार्द्धं मासषाण्मासिकादिकं पितृव्य गुरुदौहित्रान्भर्तुः स्वस्त्रीय मातुलानान्पूजयेत् कपर्दौम्भीवृद्धांश्चापयेत् प एम
नृष्टिपेरति॥ कुप्यंत्रपुसीसादि हेमरसानुतुहंसादिति। बद्धिमन्केधनंकिं विद्याधादि दिविभिभंस्मतं तन्नजायाश्छधनमुक्तालंभे

थार ६५

65

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नमतमर्नकाहन्नस्यापिकतैंपंशोनल्नीस्पाभरापकंः दायाहरः हितंपाङ्गनतएजगापीः राज्ञामवतियोविहुत्सोघहिहि
कमयास्यः तनर्ज्ञा एणमप्रानाघ्नाहनोपयुक्तमोष देहिकंधनित्रःम्भाद्दाघुपतिं चायास्पयरित्तत्पएज गामि।भवतीतिसंव
धःत्रोत्रिपड्वंतुष्टोत्रियायेतिङए।ङ्कपूर्वार्द्धस्यापक मितिमिता।ह५४ वदमर्हातीति।म्द्दहितरहितयरद्ध्दहित मतितु
स्पावरमापिलभतइति स्मृ तिचंद्रिकायां।दामादानुमतिंविना स्थावरविक्रयादि निषेधपरोऽभिमाधवः।फल्गुकासापनः
।मत्तेभर्त्रीएभत्रेशंल्मेत कुलपालिकायावल्लीपंनहिस्वाम्पं हानाधमन विक्रयइति।तथ्वंहिवारएणाघर्पहानादि
निषेधपरं।अहृष्टार्थेःदानतद्भपयोग्याधमनाहितुष्टवनिव।स्थावरंजगमंचे त्यादिपूर्वोक्तवाक्यातुव्रतोपवासन
रतावह्नर्चेथंधवस्थि तादमहानरतातिसंभ्रमपुत्रापि दृष्टिंन्नतेदिनिका।तिपाश्चा।पदापिसएव।अदापकंएजगोमि
याषिद्धमो धद्देहिकं।अयास्यभ्नोविपइद्भार्म्रोविपभस्तहपदिहितिपंदापनारहः।अन्यत्रभास्पणात्किंचिद्राजाधर्मे
...णः।न त्वात्पाणांजीवनं रघा... हेषदाविधिः स्मृतइति।तथ्वं... इलीपरायत्नीपदाम्भवेणातु।फल्गुनाहः।
...मप्रजाःपेयान्कोद्ध ...क्रतेतदींविभजेरनु...तस्यशेषास्तिस्याधनोविना।भा...चास्पकुर्वीतनत्सोएणामा।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९६

६६

५२

जीवनसुपात्तुएक्हन्तिः भ्रमनुक्तंशशीद्वि घुरि तरास्विसितुलद्दविमकेसंस्रष्टमन्तस्त्रीपरं तत्क्रमेपाठाद्दितिमदनः का
म्यायनाःखवानेखाभिनिस्त्रीतुष्ठासाधारद्भाःऽऽ नाम्त्रिविमकेधनाप्तंतशापोस्यामएनंति कंभ्रविभकापद्दसं
ब्र० स्रघसाप्पुफलद्दु कनुश द्दे वाशद्दापौते नयस्हृष्टपि न ... पलीयरः भ्राघोवस्त्वायद्दतिमदनः एततुव्यवस्था
मस्त्रीवंसंतान ... जीतुबमस्याभाहसएव ॥ मोतुमहेतिक्त्रीपाशं गुरुश्रुभ्रषुणोरत ॥ नकुर्याघरिभुस्त्रवांचेलं
पिदनिषेजपेदिति ॥ गुरुश्रुश्रुएहिः नहिष्ठ ॥ मंत्रपगर्के ॥ भ्रम पान्नासाथदे मात्रमिमर्पः सएसा भ्रयकार
क्रियायुक्ता निर्लज्जा वापिनाशिनी व्यभिचाररतापाव स्त्रीधनं नवसाहति पत्नु ॥ एवमेवं विधिं कुर्योद्योभि स्मयति
नाह्वि ॥ पत्नीन्नमासांद्देषनुवसेपुत्रगः होतिकद्दतितभद्दतयरमितित्र धकृतः एवं विधिं पति तस्यागहृयशंकित
व्यभिचारत्यागम्रपिभरणमात्रमेव ॥ विधवायौवनस्था ... ऽनारी भवतिकर्कशा भ्रायुषः कृपलापूर्नुहोनवेजाव एम
नंतद्देतिहारीतोक्तिः ॥ कर्कशाशंकिंतव्यभिचारेतामितान्हृणयां ॥ नतस्मिन्संपतापलीधमाहिरणोतभ्रनेकालु
नाविभजयगद्दुः स्त्रीपुः तस्याभ्रभावेदुहितानाप्तातएवमनुष बेगात्मतथापुत्रः पुत्रेणदुहितासमातस्यामात्मनिति

नर ६६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

घ्नाकथमन्मोधनं हेतुउहितएनेकाम्बे [illegible]

[illegible] विभज्यग्रहणेऽपि तत्रापि कादिदृ [illegible] कात्रिहतनु ठचेरम सैवापत्नीभर्तुर्धनंहरणपास्याऽस्या भिका

न रिणीतिर्नदभावेतुउहितापयातुछाभवे नरेतिकातीयातिउ ठा सुकाविन्सधनायएनिर्दनावेत्सेक्न भेतस्त्रीधनं

उहितएणामभ्रातामन्नेतिष्ठितानिवितिगोनमोक्ते। अप्रतिष्ठितानिर्दनाः स्त्रीपर्द पितुरपुत्रपलहकमिति

मांप्रेरायकाः उहिलभावेसौहित्र। अपुत्रयो नमतानेसौहित्राधनमाप्नु. पु वैषांतुस्वधाकारेपोन्नारोहित्रकाम

ताइतिविष्णुक्तेः दौहित्राभावेपितातदभावेभ्रातृगामितदभावेभ्रातृ(ज) मातातपावकामापनः। अपुत्रस्यास्यकुल

नायपत्नीदुहितरोपवातदभावेपितामाताभ्रातापुत्राः प्रकीर्तिताः विष्णुश्च। अपुत्रधनंपत्न्यभिगामि तदभावेदु

हितृगामि तदभावेदौहित्रगामि तदभावेपितृगामितदभावेमातृगामि तदभावेभ्रातृगामि तदभावेभ्रा

तृपुत्रगामि तदभावेसकुल्यगामीति पत्नुविज्ञाने नेस्मर। [illegible] पवादकोपतएणविस्फक्षेशेषत्के माप्रत्नितात

पितृपत्नीवीधकेविह वाक्येमातृशब्दस्य [illegible] अप्रभावघटकमानुसाराणिस्मितु पुत्रानरसाधारणपातेमातु-

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९८ ९५

सा धारणा म्राताैम नुमतस्य भावे व तुर्दन्य्म हरणां बोतेत्र द्वो विशेषार पात्तं विम्नहगा को। मातृ शब्द पूर्व निपाते रके
र षष्ठ दृबृते लिंके त्वेनं प वा देसाध रणा सा का र ... न नियमं क्रत्वे माना भावाच्च मातुस्भा वैम्भ्राता
६० सोदर: । तस्य भावे तत्सुत्र: । पयुंर्व ह्मा नेष्व ए ... मो ... भा वेभि न्नोदर स्य तद् भावे सोदर सुताद् स्याह: तत्र भ्रातुर्ह स्य सो
दरस्य तथा भिन्नोदरं गोत्र पा ह नि षपा विरोधा तुके चित्तु भ्रातर: सत्ते भ्रातृपुत्रो स्व सदृ हितं भ्या मि सतुशा सना
67 तस्मात स्व स्व सा रस्य भा न रइलितिदि कये केशो ण भ्रातृ भावे भगिनीतद्स्याहु: तन्नागिके ये केशे षमाना भावा तु भ्रा
तृपुत्रा भ्राणि वित या मरणा का लेत्री गतपितृके तेषां हन्नातधन संबंधाश्व र नेक पत्न का गां नु पत् तो भाग कल्पने ति
न्यापन पितृमसर्यपत्त त्यां नरै: सह वि भाज्य गह्ला पु भ्रातृ पुत्रा भावे गोत्रजा: सपिण्डा: तत्रापि पारी पितामाहमो नर्थं एम
पितृ हत्वा पां पितुर्मो ता हरद्धना मितिमन्तके: । पघपार्य मानुरंत सुतातथापि वद्धक मभ्रात पुत्रां ते षुमधीति त्वे स्यप
यागाह्य गंत गामं ते निश्चे इति वतस्मात पुत्रांते ... दे स्य प ... द भावे भ ... गा नो । अनंतर: सपिंडाघ स्तस्य तस्य धनं भवे द ९८

त१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तिमन्त्रके: बहवो ज्ञातयो यत्र सकुल्या बान्धवास्तथा यस्त्वासन्नतरस्तेषां सोऽनपत्यधनं हरेदिति वृहस्पत्युक्तेः तस्मा
त्पितृभ्रातृगोत्रजसन्निधाने न गोत्रजातातिशेषाच्च । स गोत्रतापरं नास्ति । न च सात्र धनग्रहणप्रयोजकत्वेनोक्ता
तदभावे पितामहसपत्नभ्रातरो विभज्य गृह्णीयुः स्वजनकजनकत्वेन स्वजनकजन्यत्वेन स्वजनकजन्यत्वेन व
समानप्रत्यासत्तिसाम्येपि । टक्कमाद्यणुविशेषान्तराभावे वा स्यमाप्यमेव ति । न तयोरभावे प्रपितामहपितृव्यभि
न्नोदरभ्रातृपुत्राः विभज्य गृह्णीयुः । सर्वेषां पितृणां समानोदककाष्ठा प्रत्यासत्तिः क्रमेण तांश्चाह मनुः सपिण्डता
तु पुरुषे सप्तमे [illegible] वर्तते । समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नोरवेदने इति सप्तमेति तेऽपि सर्पः सोदकाभावे बान्धवा: बा४८
त्वं स्य संततेः आत्मपितृष्वसुः पुत्रा आत्ममातृष्वसुः सुताः आत्ममातुलपुत्राश्च विज्ञेया आत्मबान्धवा:
पितुः पितृष्वसुः पुत्राः पितुर्मातृष्वसुः सुताः पितुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेयाः पितृबान्धवाः । मातुः पितृष्वसुः पुत्रा मातु
र्मातृष्वसुः सुताः मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबान्धवाः । अत्र क्रमपाठिकत्वेनानुपपत्त्यादीनां सर्वे बान्ध

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

६८ तत्रिक पितामहीधनाभावे मातृबंधूनां पितामहीभगिन्यपेक्ष्यम् ... भ्रातृकन्यापितुर्मातुश्च बांधवानां धनं सावंधः पितुः पितृष्व
सुः पुत्रो दृष्टा दिलुसं शसंदृसं वधमान्तार्थे न धनं सर्वसाधारणमिति देत पुष्यते। विनाप्येकं द्रव्यं पितुर्मातुरहं पितृ
बं० मातिविशेषेपि तस्मात्त्वं बांधवे वियोगे नैव गा ... सम्भवे सं शासं त्रि संज्ञं धुबोधनानर्थक्यापत्तिः तत्र बंधूनु
द्दिष्ट धन संबंधानुबंधौ पितृमातृबंधुमातुलानेव बंधौ पर्यवसानं [illegible] बंधु ह्रस्वे नाशो चादिविभाव प्यक्रमेणेति हि कृ। बंधु
नामभावे आचार्यस्तद्भावे शिष्यः पुत्राभावे मतास ... सपिंडस्तद्भावः आचार्यस्तद्भावे तत्सगोत्रस्तापत्यं वा तत्
68 शिष्याभावे सहाध्यायी तद्भावे श्रोत्रियः श्रोत्रिय ब्राह्मणास्थानपत्रस्य ... भजेरन् निर्गोनमात्रे। तद्भावे
ब्राह्मणाः सर्वेषामप्यभावे तु ब्राह्मणा रिक्थभागिनः त्रैविद्याः शुचयो दान्तास्तथा धर्मो न हीयत इति कात्यायनात्
इहश्च। सर्वत्रा स्वकं राजा ह ब्रह्मस्ववर्जितं तान्यासां पिण्डं तु ... श्रोत्रियेभ्यः ब्रह्मस्वं तु हेस्पतिः। पिण्डपञ्चानां एगम०
त्रैविद्य ... पत्नीभ्रातावर्जिता तेषां धनं हा ... सर्वसापिपतिताहेम। पंसारि रिक्थे विशेषमाहयाज्ञवल्क्यः।

६८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वानप्रस्थयतिब्रह्मचारिणां रिक्थभागिनः क्रमेणाचार्यसच्छिष्यधर्मभ्रात्रेकतीर्थिनः ब्रह्मचारी नैष्ठिकः उप
कुर्वाणस्तु पित्रादय एव। धर्मभ्राता प्रतिपन्नो भ्राता। एकतीर्थिः एकाश्रमी। धर्मभ्राता। चासौ एककर्मधारयः आ
चार्यादीनां प्रातिलोम्येन महन्नैम तस्य रिक्थग्राहित्वं पुनः केनापि राजपर्यंतेनो और्ध्वदेहिकं दशाहान्तकार्यं तथा।
च विप्लुतः प्रेक्षार्थं हरः सपिण्डदायी इति नियमः। पतितेच स्मृत्यर्थसारे विधिका। इति स्मृत्यन्तरम्। अपि संसृष्टि
निर्णयः॥ तत्र संसर्गमाह बृहस्पतिः। विभक्तो यः पुनः पित्रा भ्रात्रा वैकत्र संस्थितः। पितृव्येणाथवा प्रीत्या
तत्संसृष्ट उच्यते। अत्र पितृभ्रातृपितृव्यैरेव सह संसृष्टता नान्येन स्वनेनुपादानात् इति मिताक्षरा एतद्विवि
भागकर्तृसामानाधिकरण्येनैव संसृष्टिरुक्तं। पितृव्यो हि पितरि विभागकर्तृमात्रलक्षकारिणार्द्धं संनत
हि मिनोत्पद्यते हि वेदान्तिवत्। अत एवापरार्के पितामहभ्रातृपौत्रपितृव्यपुत्रादि
भिरपि सह संसृष्टता भवति विभक्तो यः एकत्र स्थित संसृष्ट इति सामानाधिकरण्यादिदमत्र भातीः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्रम इति विज्ञानेश्वरः वानप्रस्थधनमाचार्योह
र्त्तेति याज्ञवल्क्यो वेति विज्ञानेश्वरः॥ प्रातिलोम्येनेति अ

६९

मात्रातिरनंसम...न वद...मा...भाविवाभव त्स्त्रा हि...सिद्धि...आरणमित्याके।। रकाबुद्धि रक्ष...स गे...
स्यमभ्याल्पः भहुत विभागे विशेषमाहमनु...स्र नाः...जीवतोवि भतेरन्नु...सिमसन्त्रविभाग. स्याञ्ज्येष्ठ्यं तत्र
...मवा...त्रसमसतन्त्रविभागः स्यादित्स...व वैषम्ये निरस्तो पुनर्ज्येष्ठ प्रतिषेधोऽप्यैकतमपरिषमंना
स्ति हि सगे कालीन द्रव्यन्यूनाधिक्यके तत्तु विभागे वम्प मस्ति वेति ज्ञापनार्थ इति केचित्।। ज्येष्ठ मित्यादि
रूपवाद मात्रत्वात् द्रव्यन्यूनाधिक्ये पिसमरूपभागः। अत्रापि तेनाचारमूल कत्वेसाववस्तः संभवतिन
स्मृति कल्पनमत्साप्यव्यवहारशास्त्र स्वव्याकरणवत्राप्ये णाचारमूल कत्वाभेतितु परो बृहस्पतिः संसृष्टि
नातु पः कश्चिद्धिधारग्येयांहन्नेदि मि माभिमतिते ...तब्बोद्धारे ; शेषाः समोशिनः। अत्रैक स्य द्वौ भागावि
ते नैवमोगद्वयमि...वसंसृष्ट विभागे पिद्र...धि...भागगद्वय [illegible] एम

[illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

...मित्यर्थः क्रियेतद्वचनं इतिस्मरणात् । ... पित्र्यधनहरणाधिकारिणमाह याज्ञवल्क्यः । संसृष्टिनस्तु संसृष्टी
सोदरस्य तु सोदरः । पत्नीदुहितरः इत्यादेरपवादोयं तेनायमर्थः । संसृष्टधनहरणेधिकारिता वैधे ... नयलो
त्वादि ... कं तु संसृष्टत्वमिति परन्तु विज्ञानेश्वरमहापात्रादस्पोत्त ... समानोदरेषु पत्नीयमात्सूत्रोक्त स्वपीतसो
पुत्रस्य तेन तस्यानुषंगाद्वितरीषु पुत्रपौत्रप्रपौत्रहीनविषयं । अतस्तत्सदृशमन्तसंसृष्टिधनमसंसृष्टिसंबन्धि हि पत्नी
हिसम्भावव्यात् संसृष्टो वसहश्चीयादित्तितनविंसंतिन विनापि गत्तो संभवत्तामनुषङ्ग गमानो वा तु समाने विष
य ... तौ ... कं तु यथाकथंचित् ... पिं ... विषपतया । अपुत्रस्येति पदस्यानुषङ्गाभावे स्वपीतस्य स
स ... नम तेस्याति नतपितेतिब ... हे ... स्थानेन्त्रिपे ताचतरोबाधा तिकस्माराम न तुल्या
नैवं ... गद्यपि ... पि ... सह संसृष्टासंसृ ... गोवा ... पोर्व ... सांशापतिः । तत्रैवच व्यवहारसा
... हातेयोपानि ... मधुसूथस्यो । ... वन प्रकृ ... पि पुत्र ... मि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

[illegible] वमेभ्याग्रोदि खलु मेन न [illegible] तिवत्त एतत्प्रकरणं व्याख्याकांणी हारेष्वमारणत्वात् अनुं
प्रा० [illegible] व ह्तिसोदर स्पे [illegible] [illegible] मसपिता नुष जतिमत न ससिपि नोधने संसृष्टिनो सोदरासो
[illegible] [illegible] पसोदर एव संसृष्टगर्भा न्नो या इतिपर्यः एतन्मध्ये दघाभ्याय हर्षो धेजात स्वमेव ससे वेतिमत
संसृष्टि नोदे [illegible] आग कालेतसे स्पा मसपिदगर्भायां मश्चाउत्पन्नस्य पुत्र स्याशं तत्सो संसृष्ट पितृव्यादि दिघा
नदृस तेतु स्वयमेवांशं हरे हितिपर्यः अत्र पुत्रत्वमात्रे पित्रेशग्रहणमधिकारितावछेदको नविभागोत्तरे उत्पन्नत्व
मप्रयोजकं ताङ्कोर गर्हदृशं नरेविभागनन्तरमुत्पन्नोउ ञोतेचांशणने धिको [illegible] तापक्षे। अतः प्रोतसन्तापासंसृष्टि
70 नेपि पुनायसंसृष्टापि पितृव्यादिस्तन्दृ शंहघाहिव अतसंसृष्टिसोदरसंसृष्टिभिन्नो हि रपार्तिभङ्गधन न गृहणामाहुस दम०
एवा अन्योदर्यस्तु संसृष्टी नान्योदर्योधनं हरेत् असंसृष्टपि वाह घातंसंसृष्टो नान्य मातृजः इति अत्रान्यो
दर्याग्न्यमातृजादिपदैर्ने सपत्नी भ्रातृतेवोच्यते वित्तुपितृव्यादिरपपीयोगा विशेषात् अत्र यथापि तव्यादिभिः सं ७०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पार ८२ गं २ पु १

सर्गो प्रतिपादनस्यानपेक्षायत्त्रिः संसष्टिर्त प्रै के कोपेतरमाकात् अत्र संस पीतिरेहलीदीपवत्‌ वैलक्षण

२ हामांश न्वेति संघपदं बाहु त्वाद् बसंसर्गवतुडं रसे सेवनश्च सोदरस्य बोधकं । अत्रोधे येपि शब्दो वितद

नंतरं बोध्यः श्लोकोत एवकोराध्याहार्यः तद्वैतवाक्यार्थः । अत्र मोदर्यो भिन्नोदरः । पलीपित विनाम हसंपन्न भा

लपितत्वादि संस समेडनं हरेत । अत्र संसष्टेष्वपि सोदर्यो निति । तेनासोदरस्यान्वयव्यतिरेका भ्यां संसर्गो ध

नत्वह शोकारणे मुक्तं अत्र संसष्टं पिसं सष्ट्या त्वा सोदरोग हीयात । अनेनेति तेनासोदरस्यान्वयव्यति

रेको भ्यां ... सनत्वह शोकारणाम कं अत्र संसष्टं पिसंसष्ट्या त्वाः सोदरोग हीयात । अनेनेन सोदरत्व

मात्रं मेदकारण त्वमुक्तं नेकः संसष्टत्वेन तैः सोदरत्वे नेति द्यावागिविभक्तस्यगृह्णीयात । मितिनिगर्वः । अत्र

... सोदरस्तु संसष्टासोदरस्तु अत्रा पूर्ववत्संयाः एतमेवार्थं संसष्टा विकारे संघ यति मनुः येषां ज्येष्ठः क

निष्ठो वा हीयेतांशप्रदानतः अत्रियेतान्यतरो वापि तस्य भागो न लुप्यते सोदर्या विभजेयुस्तं समेत्य सहिताः स

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

७१ मं भ्रातरेवैव संसृष्टा भगिनी सष्ट्व सत्ता पत्न्यइति । ईदृशं तावत् मातरं गोतिथा ... त्यादिना सोदर्यो भ्रातरस्तत्पन्वय । पिच सं ... :
पत्नीपितृपितामहसपत्नभ्रातृपितृव्याः । अत्र विशेषमाह प्रजापतिः । अतऊर्ध्वं तु पत्निकं वितसंसृष्टानां तु तेम
वेताभूमिगृहं त्वसंसृष्टा गृह्णीयुर्यथांशतः । अतऊर्ध्वं न मूर्नि ... पादिनां गोपितुः शकुन्तसुवर्णरूप्यादि संसृष्टो भिन्नोदर
रो गृह्णीयात् । पुंवत्तु सोदरभ्रातरं गवाक्षादितु सोदरसोदर इत्यर्थः । भिन्नोदरः संसृष्टोऽवगावश्याद्याघपीति महत्त्वः
; नत्वितरइव नानाह । अतऊर्ध्वं न मूमिगवाघमपतरमान्येसर्वत्वसंसृष्टो पिभोदर एवेति स्मृतिवर्द्धिकायां तत्र मा
नं विसंभोदरेषाय केचित्संसृष्टिन परेतु नतत्रापि संसृष्टिन एवगृह्णीयुः सोदरत्वसंसृष्टित्वकारद्वैगुण्यपरम्परागा
तु । अतएवं गोतम । संसृष्टिनि प्रेते संसृष्टो रक्थभाग्भवति बृहस्पतिः संसृष्टो यो पुनः प्रीत्या तो परस्पर संभावित्ता ८२
तिर तिं अन्नापनि गतिते ... पुत्रः पित्रा संसृष्टः संसृष्टो गात ... पित्र्यमंशं गृह्णीयात् । पुत्रत्वे सोवांशाग्न हरणात् । वि एम०
कालितावच्छेदकत्वात् पुत्रे षष्ठिकसंसृष्टः पौत्रेण वा संसृष्ट एव । संसृष्टिनस्तु से सधीतानुते : संसृष्टस्तत्रापुत्रस्य म ७१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वायिसुत एव रघार्द्धपहरेद्वांशमिसत्र्याख्या ततोनु पुत्रमिन्नसंसृष्टपितृभ्रातृपितृ व्यादीनां समगपिपितरएवेत्तत्रा
भावेमाता ततः पितेतिमदनः भ्रातृपितृव्यादयस्तुविभक्तपैवगृह्णीयुः सर्वेषुसंसृष्टत्वकृपर्नेद एताधिकारि तावु ग्र २
संसृष्ट छोदकसम्हावात्भ्रसंसृष्टभ्रातृपितृव्यसयलभ्रात्राहीनांवसमवायिविभक्तेव। भ्रसंसृष्टाधिकारेयांसंसृष्टे २
नान्नमातजदृसुकेःकेवलापाःपत्न्याएवसंसृष्टतेसेवगृह्णीयात्संसृष्टि नसुसंसृष्टीसुतेः संसृष्टापितासहा
न्यषांसंसृष्टिनांसमवायेतुएवन स्तातथावसंसृष्टिपत्रकेमेशंगरेनारदोभ्रातृणाममजाः मेपान्कश्चिद्येत्म
व्रजेततवाविभजेरन्धनंतमशेषाः स्त्रीस्त्रीधनंविनाभरणंवासकुवीरन्स्त्रीणामाजीवनकृयात्पारहंतिश्रा
पंचामृतंश्रेष्ठेष्टिद्रे रितरम्लुनुपातस्तद्वाहेता. स्मः किल्वंशरण्द्ररणमतान्भ्रातृसंस्कारएद्वेभ्रातृजंपरतोविभ.पाश
तिः सम्पयापस्याद्धवर्नि क्वपपुरस्तोर्द्रस्ताभुरि यात्मित्रपांदुला नविभजेहितस्त्रहविरक्षिउहिपाहिस
नेत्रेषहांन्भइस्वतमान्तिर्वनाविवाह्नातयाक्रमारेवामसाप्रक्षेपविभागादि गुसंसृष्टिनांकर्तव्य मात

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२०

५२

१२ [illegible] स्वर्यातस्य ह्यपुत्रस्य भ्रातृगामि द्रव्यं [illegible] वा पितरौ ह[illegible] वा प
त्नीति [illegible] भ्रातृपुत्रस[illegible] समेतस्तन्मरणे [illegible] क्षिप्रमृणे तदा पात्रं सप्रिय भ्रात्रादीनां क्रमनिय
ता २ मार्थं मिति [illegible] तत्राप्या [illegible] पितृस्व ज्येष्ठा पतानाय [illegible] भावे भगिनी तया च बृहस्पतिः यानस्य भ
गिनी स्यातुनतः [illegible] चुम हैति अपनसस्य धर्मार्थ अभायो पितकस्यचा कि विनुपातस्पड हिते तिपूर्व ड्डा हृतमगि
न्योरमातेनेता स पिंड ॥ अप स्त्रीधनं ॥ मनुः अध्य ग्न्याहवनिकं दत्तं च प्रीतिकर्मणि ॥ भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं
स्त्रीधनं स्मृतं षड्विति न्यूनसंख्या व्यवच्छेदार्थी तेन पितृमातृपतिदत्तमध्यग्न्युपागतम् ॥ आधिवेदनिकाद्यं च स्त्रीधनं
परिकीर्तितमिति याज्ञवल्क्योपमारिपरिसंख्या तेति दिक्षु स्वधिवकमातृपितृसुतभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतं अधिवेदनि
कं वंधुदत्तं शुल्कान्वाधेयकमिति ॥ अध्यग्न्यादि स्माहकात्यायनः विवाहकाले यत्स्त्रीभ्यो दीयते ह्यग्निसन्निधौ तदध्य
ग्निकृतं सद्भिः स्त्रीधनं परिकीर्तितं यत्पुनर्लभते नारी नीयमाना तु गृहात् अध्याव हानिकं नाम स्त्रीधनं तदुदाहृतं प्री
त्या दत्तं तु यत्किंचित् श्वश्र्वा वा श्वशुरेण वा [illegible] वेदनिके चैव प्रीतिदत्तं तदुच्यते ॥ विवाहात्परतो यत्तु लब्धं भर्तृकुलात्स्त्रि १२

श्रीधि १ माना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यान्यन्वाधेयं तत्प्रोक्तं पत्युः स्वकुलात्तथा ॥ गृहोपस्करवाह्यदोह्याभरणकर्मिणां मूल्यं लब्धं तु यत्कि- ५१

ञ्चिच्छुल्कं तत् [illegible] रिकीर्तितं ॥ गृहोपस्कराद्यलाभेन मूल्यं कन्यादानकाले कन्यायै दत्तं तेन शुल्कमित्यर्थः

॥ आधिवेदनिकं विवृणोति याज्ञवल्क्यः ॥ अधिविन्नस्त्रियै देयमाधिवेदनिकं समं । न दत्तं स्त्रीधनं यस्या

सा दत्ते त्वर्धं प्रकल्पयेत् इति ॥ यावता धिवेदनिकद्रव्यसमं भवति तावद्दद्यादित्यर्थः ॥ भर्त्रा प्रति

श्रुतं देयमृणवत्स्त्रीधनस्य तैः प्रतिश्रुत्य स्त्रियै दत्तं स्त्रीधनदाने विशेषमाह कात्यायनः । पितृमातृपति-

भ्रातृज्ञातिभिः स्त्रीधनं स्त्रियै यथाशक्त्या द्विसाहस्राद्दातव्यं स्थावरादृते । तेषां स्थावरं तिरिक्तं सहस्रद्वय

पणं वृत्तिः ... मितं नदद्यात् ... सा हस्ता ... यदा दत्तं स्त्रियै नाहियोधनस्य वदृद्वंवदि साहेस्त्री

तस्यैव दानमितः ... नेकत्वं ... तासि केमपि स्त्रीधनं स्थावरं नापि वदेस मितं यथ एव वा दापा

हर्तव्यं ... ना स्त्री सा ... तत्र सौदायिकं ... मत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

७१

१२ ...शि ... वा ... मुच्यते। शत्रुमामुपि ... न सर्वादिमा ... पत्नीव तत्त्वं नास्ति
त ... श स्तेस्तु पत्नि ... भर्तुः स्वाम्यं तद्गात त्रशेषं तु स्त्रीव नं स्म तं प तु भार्या
पुत्र ... मामृशि ... भर्तुः स्वाम्यं तद्गात त्रशेषं तु स्त्री धनं स्म तं प तु भा
या ... सर्व एव ... तिपस्य ततस्य तद्धनं भवेदिति तदपि पाशल्याघार्जितं
न परं ... निकादि ... मि लि तु पुत्र ... नए वमनुः ननि हीरं स्त्रिय ... कुटुंबा
मध्यकाल ... पितृविता ... भर्तुरना ... ति नि हीरं ... कस्मिंश्चिद्धने स्वात ... माह कात्यायन
... मध्यकाले ... पित्र ...
लाप ... पाकन्यया सार्द्धं पत्युपितृगृहे ... लब्धं सौदायिकं स्मृ ... सौदायिकं
धनं प्राप्य स्त्रीणां स्वातंत्र्य ... मिष्यते ... जीवनं ... पि ... हा ... स्वातंत्र्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यौ मर्त्रा

परिकीर्त्तितं तावत्कपैतृकं यद्व्यापारतः प्रेषितं स्थावरे च पितरं दत्तं तस्य स्थावरे तु न स्वातंत्र्यं [illegible] प्रीतेन पत्या दत्तं स्त्रियै
पितुः तस्मिन्मृते पितृ तु सा पपाक भ भ मत्रा पा हृत्वा द्वादश स्थावरं दत्ते दत्तं न नाशयेत् ॥ भर्त्रा प्रीतेनात्रस्त्रीधने स्वातंत्र्यं
भावमा हेम एवं न भर्तरि वतं तेन पिताम्भ्रातरौ वा भ्राता वा विसर्गे वा स्त्रीधनं भविष्यमः ॥ पत्युः प्रेतकि
तरोत्ये बोस्त्रीधनं भर्त्रा पैतृकं तात भ्रातृ द्विकं सत्ताप्य ॥ सा हृदं दैवं समामृत्या तत्र दीव यच्च नु त्रा पम भर्तृ पैत्रीति

ती ५ पूर्वकं मूलं मम सताप्य ॥ सा यह समयं न वानन्द भवतु मनु जीवं [illegible] मां न तासां चेत् तं दूरेषु ॥ स्व बांधवा ॥ तां [illegible] ष्य
रहेत् धार्मिकः ॥ पृथिवी पतिः स्वामी [illegible] तिमः स्त्रीभिरलंकाराः एव नोमवेत् तु न तं म जेरन् रापाहाँ भजा
मानाय तं तत्रिते दृजिष भर्तृ [illegible] द्रुहः ॥ [illegible] पापं पात ते दृष्टा ॥ दैवतं [illegible] म र तां स्पृष्टः लाभ
क्री [illegible] तं भोक्ता च व्यथमेव रूपात नाहीना पारिह पामो [illegible] भोगार्थं स्त्रिय पदं घात समृद्धिकं पुत्रा
न्निहत्य पिता धनं भोक्तु मेह तिरं [illegible] धना [illegible] पिता हरितं धन [illegible] भोग [illegible] मोहि रूपागोरा नमि ति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न १

ग्रैह

अंके २

र

४ ...तो सुत्र्यदेकुरुते ... [illegible] ... यामिहैव धर्मकार्येषु व्यग्रो मां भर्तारं धत्ते। म हि तस्मात् ममम

नेर म्। ... [illegible] ... तनुमहेति अर्थन्तुभवत्यनेहसा नूनं कुर्मिन्नाम्य पघा। स्त्री भर्तनं नमः स्याम्यहमिसुतके धर्मकार्यमा

दकामो वश्य कां संप्रति रोधके तेषनो कविः ... [illegible] ... हिता हस्विवन्तः अस्य चेत्यादि भार्ये। सपा जवतो भजति पुनः। भो। त्वा

निस्तम विव पति हृा पश्च्य तद्वेनातु गा साक्षः रतने को पा नामा छोहोपत्र पोषि तत्र स्वमाहसी तस्तो विभागोरि

74 क्थ्य नस्त हारिक्थ्य न सका शा दिल र्षे। दृष्टंव साधी परं उपृतु नर्वि भागम हेति तथा च स एव। अपकारक्रिया युक्ता

निमर्यो हार्थ्या नाशिका। चोमिवा ररता पाचरसो भनेन्व साहेति म एव। यत्रार्ष्यं दम्पु सन्नेनस्ता हृ संनिपा

जयतस्या न खुधर्मयुके पुनस्त्री मूर्खो विधर्मि बुस्ता मरणे जार मन्वार्थ पाख्या नद्द नर्पेग्र हरणे अधिका रिखव एम

रक्षा मा हमनुः। अन्वाधयंचय दत्तप तासी तेन तै वपत। सोजा व तश्रत्तापो। भजाया स्तद्धनं भवेद्य। अ

जा विशिनादि स एव जनन्यो संस्थिता पानुमसंस सहो दगः भनेरत्नमातृकरिक्थं भजो मास्त्र सनाभयः। पत्र १४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दौहित्राद्यभावे नप्तृणामेव साहित्येनाधिकारः प्रपौत्रस्त्वत्र तत्साहित्येपत्न्यनुकन्यानामेवाधिकारः प्रा
प्तस्तत्र तत्साहित्यपक्षान्तरमनूद्यते न तु कन्यात्रयी परस्परसमानां साहित्यं विधीयत इति मिताक्षरा
दायः परेतु पत्न्यभावे पत्न्यां तिष्ठन्त्यां विप्रकृष्टे कन्या पुत्रयोरपि साहित्यं विधीयत इत्याहुः भगिनी शुवि
शेषमाह मनुः स्त्रीधनं स्यादपत्यानां दुहिता च तदंशिनी। अप्रजायां तु समूढायां तु लभेत मातृकं। ततो दौहि
त्रः पुत्रसमांशिनी। अत्र नाथवेः सार्द्धं विभजेरन्समत्वादित्याख्यापनोक्ते। दौहित्राभ्यो पि
किं विद्यते या पास्तं पाल्सु दुहितं स्त्री साध्य पि पाई नः। मातामह त्वाधनान्किं विस्मरेत् पत्नीति पू
र्वकमितिमकले: पौत्रकेलव्यधानामेव नप्तृणां। तथा देवरेवमानलुपौत्रके पत्न्याकुमा
रीभाग एवसं पौत्रकावगाहारिकाल्वेपत्या सहैव [illegible] तापं तत्रायो तत्क मितान्धेत के रिति म
हन् अन्वापेयमं [illegible] हस्त्रभिमेपू [illegible] तिकिया साध्यो पि के त्वायन्ने तु विशिष्टमाह [illegible] स्त्रीधनं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५ दुहितॄणां चाप्रत्तानामप्रतिष्ठितानां चेति। अप्रत्तानामप्रतिष्ठितानां चेति अप्रतिष्ठिता निर्धना ब्रा
ह्मणादिकन्या तु सपत्नमातुः पित्र्यमंशं कन्यकापादिति मनुः स्त्रियास्तु यद्भवेद्वित्तं पित्रा दत्तं कथंचन ब्राह्मणी
तद्धरेत्कन्या तदपत्यस्य वा भवेत् तदा ... र्थेन नाशमप्रतिष्ठितत्वेन ब्राह्मण्याः पुत्रस्य मातृमजातिकन्या
पत्नीकमिति केचित् मातृसंतुतत्त्वं ... दुहितृणामभावे दुहितृदुहितृणां तदपत्यप्रतिनारदोक्तेः भिन्नमातृ
७५ काणां दुहितॄणां सत्त्वे दुहितृणां तन्मध्ये कपितृत्वे भागकल्पने नेति न्यायेनाप्राकल्पनायत्तु पाद्मं लब्ध
मातृ दुहितृ तत्सु शेषाणामप्रत्तानामप्रतिष्ठितानां च प्रत्ता सन्ततिपरमितिकेचित्तत्र तु दुहितृ त्रमा
वे पुत्राः ... संप्रदायिका दुहित्रादीनामभावे एतयोः प्राप्ता महपुत्र दुहितॄणामभावे तु
कंथा पुत्रे पुत्र धनमिति कात्यायनोक्तेः अपुत्रदुहित्रादीनां मातृधनाधिकारः अथ स्वधामहवनिकामि
ता स्त्रियो पूर्वीकपारिभाषिकस्त्रीधनमेव मातृस्वामिकधनमात्रपरत्वे परिभाषाया वैयर्थ्यं तेन स्त्रीधनेस्यादेप एम. १५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्यानां स्त्रीधनं दुहितॄणामिस्याद्दानिष्ठ गौकानि स्त्रीधनं परं वतिष्ठह स्पतिगौतमादिवचनानि कार्यस्तनाषि
कपरत्वेपि वेयानि तु स्त्रीधनं पद्मभावपि कार्यके निभजेरन् मातकौरिक्थ मिस्याद्दानितान्यपेतत्सरात्वपेवा
एकमूल्यकस्य नालाघवात् तत्प्रस्तु विभजेरन् सुतोः पित्रोरूर्ध्वं रिक्थमृणं समभिति याज्ञवल्क्योक्तं तत्सा
रिमोपिकातिरिक्तविभाग कर्मेनादिलेख एव तेनपारिभाषिकातिरिक्तमात्रधनं दुहितृसत्वेपुत्रादय एव
लभेरन् तदभावविधस्तं तस्य तेनुपारिभाषिकस्त्रीधनं प्रकृत्यावशेषमाह याज्ञवल्क्यः अप्रतितापामप्र
जासिद्धांर्श्वासह स्वाद्यपुनर्विवाहमेदेन्नवांत्र वक्ष्यामाह मपृच्छा। अप्रजः स्त्रीधनं भर्तुर्ब्राह्मादिषु चतुर्ष्वपि दु
हितॄणां प्रसूतानां च शेषेषु पितृगामि कानि भर्तुरभावे तत्कुले तस्याः प्रत्यासन्नो लभते मिन्नभावबांधवपितृकु
लेष्याः प्रत्यासन्नतः मेनतरं सापिंडाधिकस्य धनं भवेदिति मनुनाप्युक्तं तनिरूपितापाएव प्रसासन्त्रे धनाधि
कारित्र बहुके हकत्वेनाभिधानात् पृष्ठुमितारू रणयामेभावे नत्स्वन्यासं नानांस पिंडानांविच्छभावेव तत्स्वसा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२८

७६ सन्त्वानोभयपितृकानां पितृव्यादिकन्यादिमातुलसगोत्रानां सपिण्डानां त्रिगोत्राणां विवाहे तेनासमानगोत्रासमानप्रवरासु कन्यासु क्षमा ए
तत्कृतेनयमेवास्मिन्नाद्विनिपाद्वहितेन व्याख्येयं प्राप्ता हन्त विषुवत्तु एवमाति विप्रवरं ते च प्रयेव नन्मनि तिथि मित्त्वा तु
पस्य तु रु त्रिपदि [illegible] दिवर्म [illegible] धनम पि मतुरेवत शारमनुः ॥ ब्राह्मणे वैरार्ष गांधर्व प्राजाप
त्येषु पञ्च्मः ॥ [illegible] यामप जन्मि मतुरेव तत्त्रियोनेयन्तमेत्स्याद् नेरले विवाहे स्यात्तु राक्षसु ॥ अतातायामप
जन्मिमा ॥ प्रोत्तद्विपोतेब्राह्मणादि विवाहेषु मतुरभावे ब्राह्मेण रिक्षुतपित्रोरभावे यारिमाषिक स्त्रा क्षिपने का
रिक्त्वाह स्वपतिः मातृष्वसा मातुलानी पितृव्यस्त्री पितृष्वसा श्वश्रूः पूर्वपत्नी च मातुल्याः प्रकीर्तिताः ॥ यस्य
सामोरसौ नस्यात्स्तुतो हैहि त्र एव वा ॥ तत्सतो वा धर्नं ता सो स्ववृत्या यथा समासु स्तः उहितदौहित्र प ए
भावोऽत्र च्योचाधयातद्भाव एवौ हित्र योरधिकारः स्यात् हिविवाहेषु बन्धुदुहितेषु कासापनः बन्धुदत्तं तु वधूना
ममावसुगम गामितत ॥ शुल्क विषपे तु गोत्रमतुमरैतास्य शुल्कासो दर्यागामू ह मातुरिति पत्नुशं स्यः स्म ७६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्कं वस्त्वणंवोपेति नद्विवा हान्माघूतायां वोधयन्नविशर्षन्माहयाज्ञवल्क्यः॥ स्ततापादनमारघात्सरिशोधयिम

पक्षपयूर्वे हन्मश्चव्र्क्यम तोयोक मोयांखस्त तस्याःपनुष्वपयार वशिर्षमर्त्नागहीयापरिस्सर्थः कृ वि क्षि शेष

मा हेवोधापन रकर्पमनायाः कल्पापा गह्लापुः सोहृएः सम॥ नद्दभावेतन्मातुस्तद्दभविपितुर्मवेदिति इह तु विवा

हात्माह्वाङ्न्तायावागह्तानकालान मा महाद्दिह्नालंकाएदिविषयमिति सोपहापका॥ ॥ अथानश्रा

॥ ॥ याज्ञवल्क्यकी वोधयति तल्लज्जः यगुरुनमत्तेकोजडः। अधाधिकतत्सेगस्त्वभमेपास्तु निरशका

ना। तज्ज्ञः पतितोत्सन्नर्द्धन्जन्म ...मोषधा द्दिन्नाः पंत्त्वा दिपु कास्त्वं शंलभंतएव। विभक्तोत्सन्नवत्तामतुं अ

नंशो लीवपतितो जात्यध वधिरैतं... ... नजजमूकाश्चपच्चके चिनिरिद्रियाः निरिद्धियाघ्राणादिरहि

ताः ... ... पतितत षढाययाविताः मीरसान्नधिनेतेशंलभेरन्नं ... जाः कुतः हीघतावामूयन

... ... ॥ अर्मवास्तु ... कुलर्सैतितस्तुन्ना त्स्वश्यनाग्नतेन॥ अपयात्रितः एः हाहा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५

११ कृपाणे न तु भुमिर्घटस्फोटादिनाद्वहिष्कृतद्वनिमरनपाद्वर्यार्थे नावादित्संमुहमध्येद्भायांतरगतेतितुपुके। ...दि
जस्य... तेनोपातुः शोधितस्या पिसं...ह इति तस्य कलौ संसर्गनिषेधात्। राजद्रोहादौ घटस्फोटं वहिष्कार
यारविधानाच्च॥ शिखन्निखितौ॥ ...पात्रेतिरिक्थापि सोदरकाः निधाव जेतद्र इति वसिष्ठः॥ अनेन प्रा
त्याश्रिमांतरगतोहाति। नैष्ठिकब्रह्मचारिवानप्रस्थौ पतदर स्पर्षः। कासापन॥ अनुक्रमोढासुतः हेन
77 जकानोनाहीरिक्थिकेचितु॥ ज्येष्ठायां कन्यायाम परिणातायां कनिष्ठा कृतविवाहाचेन्नगतेषध्येश्रोपन्न
न्नगोढा शूद्रेनोत्पादेतं इतितु पुनः तस्यापत सवर्णे त्वशमात्कमाह स एव॥ अनुक्रमोढीसुतस्स्वस्थानीस वर्णानि
यापितुः अस्मवर्णाश्रस तत्र क्रमोढायां भवपीभवत्त॥ प्रतिलोमप्रसूतायां भर्त्रापुत्तनजः पुत्रो नांशभा
क्॥ तथापि स एव प्रतिलोमप्रसूतायास्तस्या पुत्रो न रिक्थभाक्॥ नौलोच्छाहननमृतसंतरे पतद्ध भुमिमितमि एम
तिमुरणवपुन्नीनस्येत्य ... त्र स्याशान हेतोमाह मनुः॥ सर्व एव विकर्मस्था नाहन्ति भ्रातरं धनमिति॥ ११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हस्पतिः । सर्वसाक्षिजोपगुणश्चैवान्नाहेः स्यात्सो तत्केषने तत्सिंद्दलः । स्त्रियोपापैतेषांतन्नुविवक्षीयते
॥ उत्तमर्णोधमर्णेभ्यः । पितृरंन्नापतेसुतेः ॥ अतेन्नतस्तुविपर्णैननमाहि प्रयोजनैः ॥ एनेवानंशास्विप
न्वा । हृमिणीवज्जीव येषणीयाः ॥ सर्वेषामपितुन्यार्थदातुंशन्नयामनाषिभिः । ग्रासाछादनमसंतंपती
नोत्यदेदहमेवहितिमनूतेः ॥ अतंतंपावज्जावमन्त्रीव्यास्तौनरंशाकाइनिपूर्वैतकपादवल्ल्यौके सन्न्याश्च
मांतरगतनपतितस्तुन्नास्तिनमर्नेव्याप रवाभिछः ॥ अनंशास्त्वा ग्रासांतरगताः । क्लीवोन्म न्नपतिताश्च
मर्तास्क्लीबान्मत्तानाममित्ति ॥ अनंश्चपोमर्णान्मवर्णेइ तत्पोषदसंरव्यापर्थहेवलः । मतेपितरीनक्ली
बकुक्ष्यनमतजडांधकाः । [illegible] लिगा शयंतःशमागिनः । तेपांपा तवतेभ्योमतः । वसंभ
हिन्नैतिलिंगा [illegible] षिइ [illegible] तयपा [illegible] पनेः ॥ अतातघावहारान् ग्रासाछाहनेविभपुरषं [illegible] इ
वएवपेष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मामादिसर्ह

१८ त्वात्कस्मिन्नपि विनी [illegible] पतितत्वज्जवर्ज्जमिति ।। हि [illegible] व्यवतत्पुत्रा गणिनभरणाया इति

बा० मद्गनोदप ।। [illegible] जप्रशुमह [illegible] धाभागं [illegible] मंतर एव ।। तेषामेवौरसो पुत्रो भागहारिणो न नुपतितस्य प

तनायैकर्मणि कैतेन्वेतरे पुत्राः [illegible] मामासं स्त्रोकृसन्तावच्छामा [illegible] न स्त्रात्पुत्रा ये तोमहेष्पये इति बृह

के ।। औरसाः क्षेत्रजास्तेषां निर्दोषा भागहारिण इति याज्ञवल्क्यं तेच ।। तत्कन्या सुपलाद्वृषविशेष

78 माह मध्ये वसु तासु तेषां मर्त्तव्या यावदेहं तस्मात्तेनाश्रपुत्रा ये षितं [illegible] षां भर्त्तव्याः साधवः [illegible] निवासा वाभि

वागेणप्रतिकूलास्ताध्येवं च ।। वाभिवारे च हि निष्कासनमपात्र [illegible] च । मा ।। तत्कुले स्वैर हि क्रमास नमर्चा भरणं

तकोपे भवति सेना हपः ।। ।। छ इति मीमांसकंमह श्रीकण्ठ [illegible] जेमस्य नोलकं [illegible] कृते माध्यस्य का । एम

रेव्यवहारसमुच्चये दायभागनिरूपणे पर्वः श्री विक्रमानुजेवतिवर ।।। श्री ।। अथ परीदानं ।। ।। तत्र १८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निकस्य प्रयोग प्रकार माहहृहस्पतिः ॥ परिपूर्णो ग्रहो त्वाधिंधवासा धुलग्न कलेरव्याकूटं साहिमध्दकूणो
त्पघाद्दसदा ॥ पावनाव कमसोनशोध्यनेना परितहहहेन्नोर्हरीन विक्रपाधाकरणाघ हेनकोष्यामीति
निवेधोवंधः ॥ लग्नः प्रतिमूः ॥ स्व नक्षत्रिता ः तं सा दत्त श्चैव निर्विशकै प्रगत्यते ॥ वनुगुरौ कसाहाख मत
स्मृतिः कात्या पनः ॥ क्र शि के नतुपाहद्वि रधि कासंप्रकल्पिता ॥ भाप कालक तानि संहातन कारितानुसा ॥
॥ प्रेतिका नेदत्तान्यवाशि रवाह द्विस्तु सास्मृताता प्रोनृकालं प्रति सिन्प्र ॥ नमा संप्रति वंपविसर्पः पाद्रवल्का ॥ त्रि
शनि भागा हाद्वि स्यान्मासिमा सि सर्वं धको ॥ वर्णाक माच्छतं द्वित्रिवतुपंच कम मथा ॥ अस्य पार्बधके
ध्यास न ॥ सर्वं धेभाग न्नरशीतथा छोमा ग्रः ... नुके निरध्यानेद्विकशंतं माशला मूलगाहनः ॥ ॥ पात्रवृत्ति
कांतारग्गोमुर ... कं सामुहाविशकश ... रन्याान रवावय स ... वं ... द्युवीस्वकजा शर्द्धसर्व सवासेना
तिद्यितितिहु ॥ धाम हात्वाभ्ह ... पाम्पातसा ... घाह्योमतम्ब्वाद्विनाद्धद्विमवोमु
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१

७८ पानुपानि विलिहेद्विमा हेकात्यायनः योयावितकमायतमहत्वा हिरण्यं व्रजेत्॥ ऊर्ध्वं संवत्सरस्य पतद्दिने हद्दिमा
व. पुपातु॥ केलौ वारंमहत्वा योयावितस्य हिरण्यं व्रजेत्॥ दुर्धमाष्टरूपान्नरस ... द्विमानुपानुरुद्दहेशेव स्थितो वस्तुनेदघा
घावितः कवितु॥ ततनो कार्तिको हद्धि आलिंकं नवहायके॥ कारहा नष्टद्धिः पानिह मानां सा हना को॥ नाहं चित
अनाका॥ रितमवृष घवत्साक्षी वर्द्धितं॥ कात्यायनः श्री॥ तद्दर्जनवर्द्धेनया वद्धमतियाचितं॥ पा॥ वमानमध्ये
79 ग्वर्द्धितेयवर्क शर्तो॥ यएवं गच्छीत्वयोमूल्यमहत्वैव हिरण्यं व्रजेत्॥ क्रतुत्रयसोपर रुपामद्दिने हद्धिमा पुपातु॥ नि
हिमरुद्र ... वशापविरूपमेव वा॥ पाद्यमानमस्यैवेर्द्धिते पंचर्क शतनारहः॥ यएपमूल्यमतिमांसो हर्डोय
श्रुत्रके लिपितः॥ हपाहानात्पिकपएगावद्धते नाषिवहिनः आहिकोहुंकाराश्वधी॥ अविवृद्धहितान्न एम.
योभाविताः पाद्ववत्कयः हायमानन गहातिपपुत्यपत्वे कधनं॥ मध्वस्थुस्या पितेन तस्या द्विते नततः पर
यो एमाविताः पाद्ववत्वयः ... हरलोपद्धि गुणा वृद्धिर्हिनि गुणावह्न कृपके॥ धान्येचतु गुणा प्रोक्ता स्वात्पलवे शुच॥ हे
॥हहेस्पतिः॥ ॥हरलोपद्धिगुणा वृद्धिर्हिगुणावत्क्रुपके॥ धान्येचतुर्गुणाप्रोक्ता शस्वात्पलवेषुच॥ हे ७८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रः पुष्पमूलफलादि।। वाप्योव लाभोक्तिं हिलवोमेषो लोचमएके शादिलनुमनुः।धामेशहल्लवेवाद्येनातिक्रा

मतिपंचनामि।। ततसोऽङ्कुरपादिनिषेकपरं कात्यायनः।। मरिमामुकाम्बानानांसुवर्णरजतस्य वनिछतिवृद्धि

गुणाद्वृद्धिः फलके ठाविकस्य च के ठाविकस्यवकिं कीलभवं पहलतस्य एवलाहार्विसप।। ताम्रा

पः कासरितानांत्रगुणा सास्कस्यव।।त्रिगुणा तिष्ठतो वृद्धिः कालाञ्चिरहु तस्मात्।।व्यासः प्राककां

र्पासबीजे सुवर्णं गुणाप्रीकीर्त्तिता।कात्यायनः।। तैलानां चैव सर्वेषां मद्यानाम प्यसर्पिषां।। वृद्धिरष्टगुणा

त्रपागुडस्य लवणस्य च विज्ञ हिरण्यस्य द्विगुणा वृद्धिस्त्रिगुणा वस्त्रधान्ययोः चतुर्गुणा रसस्याष्ट

गुणास्तृणिः [illegible] ना [illegible] पुष्पमूलफलानि [illegible] तथाष्टगुणमिति।। नारदः [illegible] णानां सार्वभौ

मोपेति [illegible] दापमानं [illegible] तिलोऽन्यधान्यस्य मद्यस्य निघृते।। सार्वभौमः सार्दृष्टिकः रसेन

[illegible] गुणा वृद्धि [illegible] तेन [illegible] शकादि नाना पशोगां तैरेव पादपादे

द्विगुणा पादिस [illegible] प्रयोगः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

...दिनानि [illegible] ...तापनः पीयाविनु [illegible] सीरहृद्धिंप्रयुतपन्नासेतिल ह द्वाहि ना ॥ एकं प्रयो [illegible] ॥

८ प [illegible] ...यापापाचितस्य [illegible] मितिसांघ्र ह[illegible]विप्रानेकं एह्यः ॥ अथ व्याधिविधिर्बृहस्पतिः ॥ आ

तं धवेधः हमात्वात [illegible] स्वस्तु विषः ज [illegible] स्थाव रं स्वैव गोपो भोग्यपल्स्येवच ॥ नारदः अधिकृपतन्दृत्ता

धिः सविहृया कृल हृणः कृत काले व नेयश्रय पाव हृपो धनं स्तथा ॥ हा एत वंध प स्थापतं तथैव पीर

८० पालयेत् ॥ अन्नपानरपतैला भामूलेन रोपहन्ति क मानवा तिक मन्त्राधिनाशः याज्ञवल्क्यः ॥ गो

प्याधिमंगे नो हृद्धिः सोपकारे ग्रहापितदृप्ति ॥ हा पितुपकाए हृमतानानात इत्यर्थः ॥ कात्यायनः अका

ममनतु ज्ञातमार्षिपकर्मकारयेत ॥ ओ का कर्मफलं साप्यो हृष्टिता नलभेत स कर्मकारयेत उपर्युत्तेत ॥

कर्मफलं भाटके ॥ याज्ञवल्क्यः नष्टो देयो विनष्टश्च दैवराजकृताहृते ॥ न द्वो विकृतिर्न ॥ पूर्ववत्कात्या एस.

यनः बृहस्पतिः मुक्त्वसारं तो पाप्रेमूलं हृतिः प्रलापते ॥ आधौ विनाशे त व्यामि सा हवामः ॥ गेहा ८०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नरोषान्नष्टश्चेद्वधो द्वैमासिको भवेत्॥ कं॰ णां तु लाभमंशं शोध्यं तन्मूल्यं दापयेद्धनी॥ नारद विनष्टे मूल नाशः स्यादैव
राजकृतादृते॥ मनुः॥ मूल्येन तोषयेच्चैनं आधिस्तेनोन्यथा भवे॰ त्॥ बृहस्पतिः॥ दैवराजोपघातेन यत्राधिर्नाशमा
मुयात्॥ तत्राधिं दापयेद्दाप्य सोदयं वा धनं ऋणी॥ कात्यायनः॥ दैवराजोपघाते तु न दोषो धनिनो न स्यादिति कात्यायनः
नविद्धनिकदोषेण निपतेद्वा म्रियेत वा आधिमन्यं स दाप्यः स्यादाहरणं मुख्यं तन्न दोषकः॥ या॰ ज्ञवल्क्योपि
कात्यायनः प्रातिभाव्यागतं पौत्रैर्दातव्यं न तु तत्सुतैश्चिव॥ सुत्रेण॥ पितामहेयमरणस्य वैतत्रेपेतत्के॥ ब्कासोनि
ऋणयेतामह पौ प्रतिभाव्यागतं सुत॰ समहृघात्मस्तनोरु नदाप्याविति निश्चयः येतामह हम एयो
मह [illegible] राजते तु तोपमूलमात्रं ददद्दं तु द्रव्यभ्म ही त्वाप्रातिभाव्यागी कारे द्रव्य
[illegible] हेशा [illegible] पामापमहद्विकेदेगात जोचकात्मापनः॥ गहोलालंधकं गत्वर
[illegible] सन्नदर्शी तु तः प॰ [illegible] ल्को: वहतः स्पुर्ष दिस्तां शेदे सु [illegible]
[illegible] आत्मस्मादहया॰
शनिस्थतामभवत्॥ विना [illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२९

२१ मृतोनपत्यस्य ... पत्नीति स्थनिक ... [illegible] ... हमेव ... ते ... [illegible] ... नि तस्यैकं मतिः ... एकस्या पाता मा
१० क्षिते धाय ... गुणि ... पाप ः कश्चि ... [illegible] ... न्या ॥ श्रीरीहं ... [illegible] ... ति ... रोपर्तुतपा हेष मितस्ये ॥ का
... पनः एक ... धाम्र ... [illegible] ... स्पत ... रस्पतेः । सोपि तेनेन ... सर्वे पित्र्यशान्तम तेसुतः पित्रं
४१ शात्यपत्रं ... सा रे ... पा द्व वल्क्यो ... [illegible] ... पितोपकाशं धनिनां धनाद्रिगुणं प्रतिहां
तथ्य ... के ... स्पत ... वेत ॥ बृहस्पतिः ... तिभा ... योदष्टा ... तः प्रतिभावितत्रि यत्नात्परत
सार्थ ... द्विगुणं लब्धुमर्हति ॥ ॥ अथ पौत्रमरणोस ... अत्र हणप्रकारः बृहस्पतिः । प्रतिपन्न
मृणं दाप्यः सामादिभिरु पक्रमैः धर्मोपधिवलात्कारैः गृहे संरोधनेन वा ॥ प्रतिपन्नवधमर्णेन गा एम०
हते ... मे ... ता विश्लेति ... वसुद्धनलब्धं ... दिष्टैः सामोक्त्यानुगमनेन वा ॥ प्रधीरावाक्षणी
हा ... धर्म ... दाहृतः ... ना पावि ... वाधनीय ... [illegible] ... नी ॥ अन्वाहिना दि ... स्य ... २१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तर्वायमव्रतिस्मापतस्तन्तदृस्म्पृहं ॥ एवं पत्रर्गोकोबृगेक्रियावाल्गसर्वस्युत्ये नो ॥ कात्यायनः ॥ पादपेत्तुधनाय
त्रकृणिकं मायवाद्विर्नतस्माद्दृष्टान्तहायेततन्तसमेवामुयाद्दमेहस्पात ॥ अनोविघ्नुएद्रेपः संहगंधर्पेत्र
वत्रैतिसंघसत्यविनेपस्पान्सावाद्ययोनहिध्यति ॥ यम ॥ कृणिकःसधनोपसृहोरात्म्यान्नप्रपद्यतिएद्रा
रावपितव्यस्पा हहात्वाद्ध्युणंततयावेल्कचः एद्वाधमर्णोकोहृपः साधताद्दृशंकेशतं ॥ पंचकंकैवश
तेहायः प्रामार्योत्स्केन्नेमर्णेः कः ॥ दृश्मकेस्पोत्तरंपंचकंयं वोत्तरः दृशाशोगाविप्रम्भेत्सर्पः तत्रैनावश्रेगएद्रो
ःमुद्गन्नमगोत्सपतिभावः दृशाकम्पहत्तांधनिभनपरं ॥ सधनेतुविशेषमाहनारदः कृणिकसाधनोपसृहोर
त्म्यावश्यपस्छ्वति ॥ एज्ञाहायध्नियवघः [illegible] हात्वांशंतुर्विंशकः ॥ ऋपतं पंचमिविंशतिरसर्पः अन्नेनकात्र
मर्णोनांतुश्र्मवरस्पस्छ्वतीकमर्पदृपादद्वल्कचः ॥ गृहीत्वानुकृमाहृष्योधनिनामधमार्णिकः ॥ हत्वा
तुब्राह्मणभ्यैवनपतेस्तदनंनरः [illegible] कात्यायनः ॥ नानृणासमवायेनुपधपनस्त्रैहकतमकेत्
॥ तत्रैवाग्नौहिपरद्रः श्रो [illegible] गतो [illegible] वेतिस्तिःपत्रं चकुकाहृणासर्मा ॥ तत्रहणंकृणंतानाममपं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३०

८२ योनुपपाकृमेघस्पृष्टे समफं तु पंसाधितं योविभावयेत् ।। नह्याम शांकेनैवदातव्यं नसमानामपाणिपात्रस्वल्पयं ।।
लिख्यस्य च्छेषि लिखिदृत्वास्त्वशौकोश्वन्नो ।। धनमौ धनं नह्यव्यं च ध्स्नेयपारिचिङ्गितं ।। नारद उ० ।। लिख्यस्यापि क्षिप्तु
प्र० दुर्गौ तरमावेप्रतिश्रव धनिक शोकयोरेवं विष्णु दुःखात्सरस्वरं प्रतिश्रवे: प्रतिदानम्प्रवणापमु द्धुपत्रं ।। नह
दानं धनशौसानि सफलमा हृका मायद ... उ्पारस्थि का माहायहस्त मिनेनूरहातिय: सस्पतेदासोमम तस्त्रीयपत्र वीजा
४२ पतगृहे ।। तुद्धएतद्धणां मा श्रारिनायावितनिकृष्यजोग्रहणां ।। दासीगर्भदास: मत्सोमूल्यो दास: ।। नारद
याचमाने नरघाघ दृष्टावापि प्रतिप्रहं दुर्हते तौनावत्को रिश्यतं भवेत ।। ततः कोपि शीलेपृष्टवि घितस्नेनकर्म
णा ।। स्वधूः स्वएष्टवो हीसोमवेज्जन्मनि जन्मनि ।। प्रतिहृंदातु प्रतिश्रुतं ।। व्यासोपितयस्मावाग्नि होत्राच
कृणावानन्निपतेयदिः तयस्वेवाग्नि होत्रं चसर्वं तत्दानि नोमवेत ।। बृहस्पतिः कृणमात्मायतत्सिन्प्रश्नं च राम
नैर्हेयविभाविनये तामहं समहं देयनरे तेन्सुतस्पे तुया द्वस्त्वा: पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनाभिप्लुते पिवा
पुत्रपौत्रै र्ऋणं देयं निकृवे साक्षिभावितं विषान्निवर्यं पमायुश्चारिनामृणोदरादि यमिस्ताहनारदः ।। नावो
२२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कैवं तत्सरण्डिश्याति नरिमोपिते सुतः। कृतां द्द्यात्सितत्पश्च अपभ्रातर्यपापि ना॥ कात्यायनः। विद्यमानेपि ते
गार्न्ते स्वदेशात्ते पिते तथा विशात्तं वन्नाऽदे यम ऋणं पितृकृतं तथा याचि पुनर्दद्यं प्र तस्मात्सुपरले कुकं। अप्रतए
वविसु। पानाग्ना। हिशो प्रेतम जभन्न जिते द्विहे शाः। समाः प्रोषिते वातत्सुनपो भैद्य नं देय॥ नारदः। पितर्युपरते
पुत्रा ऋणं दद्युर्यथांशतः। विभक्ता अविभक्ता वा यस्तामुद्वहते धुरं। कात्यायनः। पित्र्ये विद्यमाने तु न च
पुत्रो धनं हरेत्। देयं तन्द्धनिके द्रव्यं कृतं पुत्रैस्तु दाप्यते॥ ऊर्ध्वं मृते दातव्यं सर्वं॥ ऊर्ध्वं विनेस्यथो। बृहस्पतिः। पित्र्य
मेवाग्रतो देयं पश्चाद्दात्मीयमेव तत्पाः। पैतामहं पूर्वं देयमेवं ऋणं सदा॥ याज्ञवल्क्यः॥ सुराकामद्यूतकृतं
दण्डशुल्कावशिष्टकं॥ वृथादानं तथैवेह पुत्रो दद्यान्न पैतृकं। बृहस्पतिः। सौरिकं कृतं वृथादानं कामक्रोधप्रतिभू
तं॥ प्रातिभाव्यं दण्डशुल्कं शेषं च पुत्रं न दापयेत्॥ उशना॥ दण्डं वा दण्डशेषं वा शुल्कं तच्छेषमेव च॥ न दातव्यं तु पुत्रेण
चन व्यावहारिकं॥ ऋणादानाधिकारे ऋणकममाह याज्ञवल्क्यः। रिक्थग्राह ऋणं दाप्यो योषिद्ग्राहस्तथैव च
पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य रिक्थिनः। हैका दिशोषपुके पत्रो विद्यमाने ... स्यायेन दोषाभावे स्यापन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३१ ३१

८२ वान्तत्यित्तरिक्थहरस्ते न सक्थ ग्राह्मन्त्येवमेवं यस्त्वाह तयोपि द्वादः ।। अन न्नाप्तितद्रव्यालभेन भग पापि ।। अनमा

धं० प्तितत्वक ऋणिश्चिप्रतियोगीकाभावाद्धकपादिशूद्रणमात्रप्रतियोगिकाभावात् ।। अत्रा हौरिक्थग्राह्य इं त

द्भावे यो रिक्थ ग्राह्यस्तदभावेनग्रा प्तितद्धनः पुत्र तद भावे यो नाम्ना त तदभावे प्रपौत्र पत्नी कल्यादयो रिक्थ

नो द्रव्य माहिगाम्वेह घरिसर्व्व: रिक्थ ग्रा ह्य भाव प्रयोजनाय त्यादि प्र नष्टे पंरिक्थ वा न्य मपि ग्राह्य तं म पुत्रो

पिऋणस्यापा करणप्रयोजक नन्तु तन्त मं तेनोषि कं मे दवति नियमः पुत्र हानस्यो त्तमर्णस्य ऋस्थि नोद्रव्यग्रह

णं धिका एण यत्नाक स्मात् पः पत्नाद्दाना मध्यमर्णो हणस्य द्दीपुरि त्य ज्योतिमपा तत्पं विभ्रुस पुत्र स्य वा पुत्रस्ये

रिक्थग्राह्य ऋणदं घा दिति बृहस्पतिः ।। ।। स्त्रीहा एव न पे वस्ता दभावे धन हारिणः ।। कान्यायन ऋणं तु दा

यं यन्मुक्तं पदिस्या द्विनिऋ पद्वकः ।। इति यान्हेम्न पुत्रे स्त्री नाम्नेषा दयि त्स्तुते ।। पू र्वे दद्याद्धनग्राह पुत्रस्तस्मा दनं नरः पी

स्थि द्वाहः सुनाभावे पुत्रे वान्यतीनि द्वे ने ।नारहश्च यातस्य न थ नेवद्वित्सा यत्नावा समाक्षये तसोस्या द्वाघा द गांभ

तुं कृत्त्वं जेद्धातये वत्तां ।। कात्यायनः ।। नि ई नेस्त्र पत्ये स्त्रम त्क नशोंद कादिभिः तत्क्वासाम यि भोक्ता तु द्दद्या ८२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पत्रसोपधिः॥ बध्वाखग्र हमानाय ताडनो धेनु पत्रमैन कशिको हापते पत्रबालात्काए सखुच्यतेः॥
पुत्रदारपशून् बलदासत्वाद्धोऐ पवेशनं॥ पत्रणिं कोहाप्य मेर्षे नेहमरीरनमुच्यते अनुगमोनुसर एणपापः प्रा
र्थना॥ अन्वाहितमम मैरातद्द त्रमलेके। एरिध मोघुपापा नांनि मम्माहु कालापनः राजानं स्वामि
नेविगम्यंते नैवम्रहोपयेता॥ रि णिानसत्तहदंवापितु॥ सएव॥ क्षापोतद्ध् कुस्त्दु णिाकुः प्रकाशंजनसंसरि
पाकृदे पंतरो हेपदेश्याचारस्थितिर्षणा॥ आवदृद्धवि एमू त्वशंकायामवऐधनेति षेधति। सएवविएमू
त्वशंकापत्रस्याद्ध पिमागास्य हे च ... ॥ ॥ पत नः श्वानुगंतव्यो निबंधतासमुत्स जेत्यानबंधे स्वप्रति नि
धिभूतं पुत्रादिकं अरकुर्वेम्हशं... तेभंगम हो न्यभोत ॥ कवाहूत्पा हुसएव॥ सकृतमपि तिमू
श्वेवमतः नपुत्रैवान्यतीः ने॥ आहारकोले एत्रीन निबंधे प्रतिभू स्थित॥ पाहुशति प्रति भुवं ना
धिगच्छन्नवैनमं॥ सवारकेनिलेक्षयः स्तूशापोवादेघराक्रियः नाचारकनिएध्व अधमाप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८४ घनाम्नायेनप्रसहिंसन्ताः ॥ सो निविशेषधर्मस्य कथो ॥ त्वं दं शापथेन वा ॥ न वाम्नायेन त्वद्घातः ॥ वारके काराग्गारे रहितो

५० रुरुकानारेषु स्त्रोष्वप्रतियोगी ॥ पितो विश्वासघातः ॥ स्पतिः ॥ शूद्राः श्रेष्ठोऽन्त्या मत्स्यमुद्गहयेदना ॥ कारये

द्भक्षणी लेखं व कः कहे द्विवां वस्त्रप्रपा ॥ पूर्वे वधौ द्वैगुण्या ॥ द्विकेऽमिक्षानएव शांते लाभतो यथापचितेषु ना

८५ कुणमुद्गहयेत गत्वाय वाना ॥ द्विमर्षाणामत्राद्विपनस्याविष्ट द्विकरतां वक्रहर्ष्टिः नारदः ॥ अथ शक्तिविहा

नः स्याहत्याकालविषयपाततु ॥ शक्ष्यपेतरुणं हापयः ॥ कालेका लेपयोर्हर्ष ॥ मनुः ॥ कर्मणापिसमकुर्वी

द्धनिकस्याधमर्णिकः ॥ समो प्रकृष्टः ॥ जातिश्च वर्षाच्छ्रेयांस्तु तच्छनैः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ हीनजातिपरिक्षी

णमृणार्थं कर्म कारयेत् ॥ ब्राह्मणस्तु परिक्षीणः शनैर्दाप्यो यथोदयमिति ॥ तत्र ब्राह्मणायद्व्युत्क्रमजाति

परं ॥ स एव ॥ प्रयत्नेन सा ॥ यज्ञार्थं न वा बौ न पतेर्भवेत् साध्यमानो नृपगच्छन्दं दण्ड्यो दाप्यश्च तद्धनं ब्रह्मस्पति

प्रतिपन्नस्य धर्मोऽयं व्यवहारेण तु संमतः ॥ लेख्ये न साक्षिभिर्वापि भावयित्वा प्रदापयेत् ॥ नारदः क्रिया एम

वादी सं हृष्टे यो कथंचन ॥ प्रमाणैस्त्वेनासेध्यं दं श्रोमवतिधर्मतः ॥ असेधारण्यारूपं नारदः ॥ स एव ॥ प्रदा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऋणमेव हि ॥ नारदः ॥ धनस्त्रीहारिपुत्राणामृणभाग्यो धनं हरेत् पुत्रोऽसुतो वा धनिनोः स्त्रीहारी ध
निपुत्रयोरिति ॥ सधनपुत्राभावे स्त्रीहारी एव ऋणं दद्यादित्ययमर्थः ॥ कात्यायनः ॥ प्रोषितस्य मृतेनापि कु
टुंबार्थमृणं कृतं ॥ दासस्त्रीमातृशिष्यैर्वा दद्यात्पुत्रेण वा मृतः पादुकस्य ॥ वोषितानि पुत्राभ्यां न पत्रेण
कृतं पिता दद्यात् हृते कुटुंबार्थो जायते स्वा कृतेति तथा ॥ कात्यायनः ॥ स्वयं प्रतिश्रुतं यत्स्याद्ध्रुवस्यादद्यात् स
ति स्त्रीसां यस्माद्भर्त्रा स्त्रीदाम्पत्या ॥ स्वयं वा भर्तृप्रतिश्रिया हेतुना वा सह पत्न्या ॥ पितृकृतं वा पद्दर्णं मा
न्या स्त्री दातुमर्हति ॥ अपतिर्यवमपि [illegible] दृष्ट्वा हि ऋणं स्त्री दद्यात् ॥ तथा च कात्यायनः ॥ न तु कामे
नयाम [illegible] कृतं दृश्यमृणं त्वया अप्रमय [illegible] सा हि प्राप्य धनं दद्यात् स्त्रियं तथा स्त्रिया नारदस्तु त्रिणा तु समु
पुत्र [illegible] स्त्री या स्यादिति नारदः ॥ तस्या ऋणं हरेत् [illegible] निर्धाया पुत्र एव तु दद्यादिति ऋणं च दहपुत्र परं ॥ ना
रदः ॥ पितृपैतामहं [illegible] वायदृणं कृतं ॥ मातृ वा [illegible] पत्न्या कुटुंबार्थं दुःखात्तस्तद्धरिस्य ने ॥ तत्र मरणं त

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३२

८५ न्तुमाघभावेक्रमाहानेनाक्रि ... ॥ आलस्यस्तत्पद्दुः ... चापं नसात्निसनिषेपेन्नस्तकुलेषु तद्भावस्य
बृ० ल्पधुष्टा॥ यदात्तुजस ... न्यासु नेवस्त्वंक्षिप्वांधवाः॥ तदाद्दद्यद्दु अप्यत्तु तेषस्तत्वस्तुनाहि ग्रेषन्यायानितद्दासमो मासेव
क्रणाहाप्नप्रकरणेसम। ... निद्दोपः नास्तस्त्वंपन्नविसंभान्निरुपसविशंकितः॥ निहेयोनामतत्ता
८५ कथवहापहंवधेः॥ असंख्यातमविज्ञातं ... न्निधापनो॥ तेजानापादुयनिर्विनिष्टेयंगरीतानविद्वुः बृह
स्पतिः॥ हृत्नोयमवेत्तुणपहेमकुप्यांखणहिकं॥ तत्स्यासालयतोन्यासंयथेवशरणागतो॥ स्थापितं येन वि
धिनायेन यत्र यथाविधि॥ तेषेवतस्यदातद्यं नहीनत्र्यप्रत्यनं तरे न्यासोपिहृयमप्यनंतरः स्थापयपितुः स्थापयपितुः स
न्निहितं॥ ॥ मेहनो हिषिनार्थे पतिपश्चानिहिपपार्श्वते नाधुर्मो वौरवब्धासो रापीवानत्समेरि मेहमेमिति॥ बृ
हस्पतिः॥ मेहेनोरुपान्यासं ग्रहीता याहनाशयेत॥ पायमानो नदधाद्वापतत्सोरयंभृवेत॥ मेहस्वद्रव्यत रम०
रन्मे॥ तेनस्वद्रव्येसाहोस होपिरुपानाभेनदोषः॥ पाद्रवल्कपः आजावनस्येच्छपाहिंद्योहाप्यत्तुवापिसोर
पा॥ आजावननभोगवप्यर्षः अपोगाहिनायजीवनः॥ तुदपावृद्धिस्यांविशेषमाहकात्पायमः॥ निहेपद ८५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्विशो षष्ठ रूपं विलक्षणमेव च ॥ षा त्वमानं न वेदयाद्य इत्ते यं च के श्रुत मिति ॥ मनुः ॥ निहे यस्माय हर्षोर्दत तस्मं
द्रापयेद्धम ॥ नघो यनि षिहं न्तीरं विशेषे सौवर्णं ॥ या त्रियश्च ॥ हस्ताति ॥ देवराजो षघा तेन यहिं नाशमा प्रु
यातु ॥ गृही त इव्य सहितं तन्नेदो षान विद्यते ॥ या ज्ञवल्क्यः ॥ नरो पीयहू न नु एवं रे विकत स्करः ॥ नाधिक्रा
विषे यना भि योऽपहृत्सर्ष ः सर्वमर्थमु निहिय मा यमम त्रा प्युतिरि शान्ति दस्तति ॥ आन्वाहि तेया नितोके
श्रित्वि न्या सेस्वं धके ॥ एषएवो हि तो धर्म स्त्व याच शरणागते अन्वाहितं न्त्र मुके न मपि ह्या ॥ पितस्व सार्व स्ते
हे यमितिसुरु षात रहस्ते र्पितं ॥ पाविनु मुद्धा हा लिशे भाघर्ष नात मलेका एदि ॥ शिल्पिषु कारी दिव रुके द
लाघर्ये निहिर्मना रदो पि ॥ एष एव विधिः क्षेप्ये तिना न्वाहि ता दिषु ॥ शिल्पषु प निधो न्या से प्रति न्या सं
तथैव च प्रति न्या स प्रा सा मिना पत्र निक्षे तेनाप न्य निहिं एज दैवारि नेष सा ॥ पिधिमि ल सु कोमि
त्रानि त्तान भाहत्ता तथा सा मिता च न्या सेन सुदुकी ... नि क्षितैः न वद्वेख पये न्तिशे ना राजा हे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३४

२६ बाहतेपिने।।याज्ञवल्क्ये समा भ्वोनास्मा न्हेडयोने भ्य ग्य अंकर्म्यद्दिपरम्मुकेयनपायके यास्मानपापि नेख्रुपस्मान्तर

१० श्र।। भ्रवकन्यामा ला मास्मा का। भ्माधाबमा वीक प्त ।। लुवर्तां भि नधातोवस्नौ ध्या समनिव्या प्रनि

पमर्मा ह।। सएव। भ्प्रग्नो मुव रमि वतेद्दिपर्ण णते भ्यहेन्तेपुत्तिमा सिवतामनें वहस्ता मस्मि।।स्त्तो धिकि तया दे क

पेहपकार दे र्दूः के क्षिद्वलाव पतेतुसमर्धणे हृदेविशेष माहसएव।।शावेद श्रधलाहद्दि एणकार्पासम्मो क्तिके म

धेयं चपला हद्दिः घ्रु हृमेषुत्रिपलामता।।कश्चितरुपमा हेसरवकार्मिकएम वंधेवा तिशमताग हृमामतः।।त

ह्रुयान्वहद्विश्व कौशेयवल्कलेषुचेति।।कार्मिके क्तिपह्दे पह्न्माह्नित्वित्तिकाघाकारेतिपमावाधि

के शिल्पिमस्तेऽवधिमध्येयाविते हन्नेनद्दे।पिचशिल्पिनो हेषाभाव माहसएव।।पदितत्कार्यमहि सकाले ध्रीर

त्तिपमपा।।याविता:र्हकतेतस्मिन् भ्यामेनतुरापते।।एते द्विपपे माहस एवमामाको लवलनेकार्पतेः एम

घाघा वितोपिसः तत्तस्मिन्नपेरने तेगा पिघहीतामत्पमावहेतु।।सएव।।पैप्या वितकमादायनरघात्मति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

86

२६

पावितः सति गत्यर्थलाभ योऽश्वस्तनस्तेतियः ।। ।। इति निक्षेपप्रकरणं ।। ।। अथास्वामिविक्रयः ।। बाह
यावितान्वो हितमासंह्य त्वेपानसस्य पद्मनो विक्रयायते स्वाम्यभावे स द्वयोः स्वामिविक्रयः ।। कात्यायनः ।। अस्वा
मिविक्रयं दानमाधिं वा विनिवर्तयेत् ।। अस्वामी तिष्ठति यः क्रयाहे किंपा विशेषणं वा ।। नारदोपि ।। प्रकाशतः क्रयः शुद्ध
ः कर्तुः स्तेयं रहः क्रयात् नारदः ।। अस्वाम्यनुमता द्दासाद्दसतश्च जनाद्रहः प्रद्दान मूल्यमूल्येनापां क्रीणन्नस्ते दोषभा
ग्भवेत् ।। न दोषप्रश्नोदोषः ।। यादवस्त्वयुः । आगमेनोपभोगेन नष्टं भाव्यमनोन्यथा ।। पंचबंधो दमस्तस्य राज्ञे तेनाभि
भाविते ।। पंचबंधो नष्टद्रव्यपंचमांशेनाधिको दमस्तस्य राज्ञे हिरण्यविक्रेतृको नष्टद्रव्याद्द्विगुणो दंड इत्यादि व्यासः ।। वी
हीनमार्गीतेद्र्व्यस्ताहीनो विभाव्यते तथा स्याद्द्विगुणो दंडः केतनाद्द्वयमहीतीति ।। किंतु हस्तमाह ।। मेधव ।। मू
नमाह तेनेताना निर्यातः कः पंचवत ।। मूल्येन तत्त्वतो लभन्नाधिकस्यापि विधायतो ।। हस्तश्चातः विक्रेतादर्शितोप
न्नहापतेद्घ्वहार [illegible] द्रव्ये एते मूल्यहं त्वे शपरयातस्वामिनो धनं ।। कात्यायनो ।। अम्लानपनकालमात्रेरोध
त्वं या ।। अस्तु माल [illegible] कद्याव क्रयः स्नन किंचन ।। आमियोगो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३५

८७ ननकुर्यान्मयंमःशू ... गत ... म्मावा ... स्तुद्यर्षयन्नममक्रे नाप वंधुलं ।। केनाप्नायेमा षिनेपिद्वमना षिके सकल

म॰ मते ।। तथा मनुः ... गभेः ... लमना हार्षय काश्रक्षक्रत शा षिते ।। अ हद्या मुवनेष भ्र नाषिकोलमते मेष ने ।। अन

हार्पाग्र हस्य ग्रकाशेन क्रोधे णमेषिते मितय ... पनका तापनः ।। अनुपश्ची पयन्मूर्ले क्र र्यवापविशो सप न

पथ्या मिथा गंधेनिनेष नहा योद्भमंवस ः६ हस्पति ः वण्णे न्वा पापरिणेन विद्वान राजपूह षे ।। अभि रुनाल

87 पाक्रीर्तविक्रे ताय न्नवाम नख्या मादत्वाद्दमूल्सनु मगहत्या नेस्वकंधनं ।। अर्द्धध्योरपि ह नो तन्नसाघावहारुर

ः मर्गदि ः ।। अविन्नुा ते निवेश त्वाधन्नमूल्ननल ध्यते हा निस्तन्न समाक ... स्या त क्रेत नष्टा कपादं पो ः निवेशो

विकेत्तस्थलं ।। नारदः ।। ३ स्वमेव मोक्त खेस्मा यष्तुर्वस्थापिवा ।। अनीपतनु या स्तु केभुक्त मोग्नं मत्यये त ।। ३ द्धि एम

घमनु ... नें ।। भुक्तभागं भो ... नुरूपमाहक ।। याज्ञवल्क्य ः शोत्पि कैस्थान पाले योन घ्राप दृ तं माहते

।। अवीक्त संवत्स रात्स्वा मो ... रत्नेणतोन्तय ।। पल मनुः ।। प्रनष्टस्वा मिकं दद्यं राजा अद्दनिधापयेत् ।। अवोक् ८७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्र वदाहरेत्स्वामा परतान् पतिं ह्रदेद्दिति ॥ तन्धोत्रिपवि प्रः स्वा ॥ निकट ध्पविषपा ॥ एवा भ्यादृष्टीताप्पाषड्
गंप न्मपः दृष्टार्मे द्वादशांवा ॥ विप्रतोष मैमनुष्ये दृन्ति ॥ तत्र प्रथमवर्षे सर्वेदृघा ॥ तद्वितिपे वर्षे द्वादशं भागं मु ह्री त्वो
दृघात् ॥ तृतीयवर्षे मावनु षासोषषमिति हरते परतो तुपदृष्ट्ये तत्स्वामिन्पना ॥ ते भ्रद्वाह धंयधीकरणा भ्पन द्रोमा
न्नपरे भ्रागतितु स्वामिनि व्ययीकृतमपि दृघा ॥ रिति मिता तए पां ॥ इटंवस्वामिनो नाने ॥ यदात्वमुक इस्यां विस्मृ त
गतद्रव्यस्व धारणं तदा त्रिवर्षाद् ह्र्धं मापलभ्रने ॥ एतद्रोपिन व्ययाधिकारः ॥ भागं तु केवि इत्थं कल्पापा हेन ॥ पंच
स्वामिक नष्टे लब्धापम्रनो मैकादिना रुणेमतमाहपा दृवल्क्यः ॥ फरणा निकशफेर घाष्टतुरः पंच मानुषे ॥ म
हिषो ष्ट्रगवादो द्वौ या हृपार्ट्स मजाविक ॥ आहितदेपमेव ॥ निधिप्राद्रौया दृवल्क्यः ॥ एजालब्धानिधिघा ॥ द्विजेभ्यो
दे द्विजः पुनः ॥ विद्या ... कृभाग ... द्दघान सर्वस्वाप मुपैत ॥ इतरणाति भौलब्धे एनाष्ट भागमाहरेत् ॥ अनिवेदितविज्ञातो
रापसतं हमे ... स्वा मा ... भिश्वि ... पानाद्दिनाष्टकाये निःि भाव पोन नदापि गंत्रे द्वादशभागं हत्वा ए

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८८ सर्वगहात्वात्तस्मिन्दृष्टः ॥ परोहमस्मा प्रमितिर्यो न पाप्नेषि स्वेव आनः निः तस्माद्दातव्यागएजारुद्दशो
केचेतिकृष्ण स्त्वा भामें ॥ रहू तं प्रस्ता हस्र एवं सातव्यो स केव रो ॥ आसो धेहूतें ॥ एजातेडुपयेना नक्षेोर स्या
मोरस्पा मेोति किन्त्विव ॥ पहात्वालाहरलशीक स्तदाहरु स्प्रुढे या पनः ॥ प्रसा हनुमशाकेसुख नेवा रेहूं नंपथे
॥ स्वशेश्रान्नछित्वेयस्पा दृष्टाकेनूम हीमतेन्ः ॥ ॥ इतिस्वामिक्किपनि हूवर्णो ॥ ॥ अथ संभूपसमूय स
४४ मुखानंनारदः ॥ वशिष्ठ ... म तयोवन्नेक मर्संभूप कुर्वे ता ॥ तत्नेभूप समुछ नेवं वहारे पस्य तहहस्याति ॥ ॥ व
हनास्मत्तो पस्तु दृष्वा हे कोधनेनरः ॥ केरणांकारपद्धा यस्मवरंवक्र नमवितु ॥ पएंकेकासा हिरापूत एवो
कोपरस्पर ॥ ससिद्धिपर्यवंच नापी नवेछिद्वे षसेयुताः ॥ यके छिद्वच कस्ताषाविज्ञातः कपविकेपा ॥ शप
षेसापिशाच्यः स्पात्सर्वेवाहेष्वयंविधिः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ जिहन्सजेप्रतीखांमम तो नेन कारयेत् ॥ प्रति एम
सिद्धमनाहिषे प्रमाराघातना ॥ शितं ॥ एतद्दृष्या हिस्नता(हितारश्रमाक) त्यापन शिष्यकाभिसृत्कश ८८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लाञ्छाचार्योभ्येतिशि ल्पिन॥एकद्विक्रिनुभोगान् हेसुलेपर्योक्त॥शाखा:।म्नमित्र ज्ञानवत कुश लास्वा
दः॥ ख्याचा यीनूनंनमार्गमवर्त्तेका॥॥हृएनहस्तनिः हेर्मद्देवग हृवापिचमिंकोपस्कारा लि॥संभूषकुदेनां
ति षांपसुखोद्ध्रिश मह्तिं॥सएवन र्त्तेकानांमेषएवधर्मः सम्प्रिहन्हा हनेः॥ता॥नन्द्रोलभनेम र्द्वै गाय ना
सुमभा शिनः कालापनः नैषावेनश्रस्तानविप्र हंणमवानुयात्॥ तेन्माहरणार्थ्यप हृत्तेवंहेशुलपर्या एग
ः॥ वेणाजांकर्षकाणां वनीएणाप्रास्मिनां नया॥ -श्रनिपन्नापाकत्र्हणासर्तेबामे वनिर्णपि:॥ ॥ इ
तिसंभूपसमुत्थानं॥ ॥ अथस्त्रापषानं॥ ॥नारद॥ हत्वाख्वमसम्पगपः पुनरादानुमिच्छति॥दत्त्वाम
हानिकेंनामल्पाबेहारपहितता॥-श्रम्पश्मि तिक्लिपार्थश्रेवर्णानिषिद्धमित्पर्थः॥समव॥ अपरेपमहेयंच
दन्नवार्हभवाहचैवच॥वा बद्धारेसविद्वेयोहानमार्गश्चतुर्विधः॥ -श्रन्वाहितंयाचितकमाधिसाधार णं
चयत॥ नोहेपुत्र॥रंवसर्वस्वावान येसतिश्र्देयामा॥ सर्वपन्नानमेमं प्रतिष्क्रन॥ न्यग्नपन्देसा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८९ प्रहत्वामा वात्मेति ... रहेनोरव... त्रिष पत्तुवाहं मात्रं शे नखंकुद्गादिरिखेनहे १दार मृता हत दृत्तिपा
बृ० ..वल्कीयः ईहासोपिश्चा न.पुनर्हरोषु ...भावं पूर्वमुपयाहितः ।।संत्वगोरे ।।एतद्दानेनकेवलंसवहा
एसिद्धिः किंतुमापश्चित्तमप ...हैः तानिपत्तत्सुहृत्कः ।।पोहत्यानिसमृ दात्मामाय श्चित्ता पतेनरः ।। मने
।।अहर्षपपञ्च गश्का निपश्वाहे पंप्रेपत्तु ति ।तावु मौचौरत्वस्वासी दार्थोभोजमसा दृसामिति ।। हेपमो
हस्पतिः कृपबमकावस्य ।। हृपंपहीनच्चाने ।।हुत्वरीनिविक्र पो प्रतिषेधतिव्यास ।।पेजानिापे पजाताये
प्पाजानास्वपेवगभेषवस्थिजः ।।हृत्निवतेभिकोहृतिनश्चानेनचाविक्रय इतिश्रृवश्पहेपमोहका त्यापन
:।।स्वेष्ठुयायः प्रतिश्रुत्वश्वा ह्मणापशतिग्रहं ।नघाहृत्वहाप: मानुषा स्वसाहसं ।।गो नमः प्रति एम
श्रुत्वाप्यधर्मेसहितापनरघोदिति ।। ।।स्तोदस्मभेदानविरोहः दर्वसप्रविधपोर्कमवहत्वं षोड
शात्मकं ।।पएपमू त्वांमतिसुहयाभेदान्प्रपकारतत्वाप्रु त्वानुत्वेहोपापस्कंदानाविहोविदुः ।।अनुत्रहोप
८९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मे॥ अश्वदर्न्नेनुमयक्रोधशोकवेगहृताश्विते॥ तयोस्त्वोर्वर्पारहासव्यसासछल्लयोगनः बालमृतास्त
तं भार्गमत्तो न्माभ्यापवर्जितं॥ कर्लोमनापं कर्मेति मतिल्लाभे [illegible] पावपतू॥ न्त्रेपात्र मिस्रू केत्का पंचाव
र्मसंस्थिते॥ पहृत्संस्माहविज्ञानाहस्तनमिमितन्स्य तं॥ हृगुपतापः मपारिलतोपतापान्वितैरितन्वपः
ताडना रिधमयाघुतमेनदक्तमित्यर्थः॥ एवंभ्माभास्क्रोधाद्यपोभवतितिबुध्याहृत॥ यात्मासोहृपंसातुं
महन्तेनभ्नमातुवर्णहृत्तो [illegible] लयोगः हेवदनायएल्लेगोर्हियति ज्ञात्वाग हतिरिक्तनवे षायान्मसैपान्मृतापा
पिहत्वां न्मांत्तींसिगेरणा स्थिर सितः मते [illegible] हननापद्गेरणा उन्माभ्मोगाताहिना। भ्यपवर्जितंदर्ने॥ मामकपं
करिणानातकमोक्रर्गौ [illegible] रत्ने थ्र्य [illegible] भिनो केधर्मकरिष्यतातितिबुध्यारत्नंएनानिपराक्तापर्व काव्वो
मालः [illegible] हतमुक्तीव [illegible] मर्पः यत्नुका [illegible] मित्यधुमुक्तोचसपात्मतिम्कृतं॥ तस्मि
[illegible] हृतालितिहायस्ततोव्हलातात॥ हृद्यैकारशगु
ल्लाविमर्शि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

... [illegible] ... इति को व्रजपारि हार्य ... गतः॥ दर्शनाना
नैतस्य हेतो सते पामनन्नवर्जीनातः॥ प्रामं मेतेषु पत्तिः चिव्रुको वारवंत उच्यते॥ मनुः प्रणष्टमनवि
कातं पाम दानमनिगन्न हि॥ यस्य वाशुद्धविपर पन्न न्सर्वं शिनिवेजपेत॥ योगडप श्रुः॥ यस्य वाप ग्यस्या
यिकार्य स्यानस्त वमुपध्येवगतो यस्व जीतदृत्तपः॥ कात्यायनः॥ स्वस्तेनाने नवीदत्तं स्यात्तितं धर्म
कारणात्॥ नेऽग्रहत्वाप्नुमतेरा प्तुमता नात्र हं शयः॥ अन्ने विस्तरो गुरु हर्ष्टाते चैत निरोपितेदृष्टव्याः॥ ॥
इति ऋणादानकनिर्णयः॥ ॥ अथाभ्युपेत्याशुश्रूषा॥ नारदः॥ अभ्युपेत्य तु शुश्रूषां यस्तां न प्रतिप
द्यते॥ अशुश्रूषाभ्युपेत्यैतद्विवादपदमुच्यते॥ तत्र शुश्रूषकत्रैविध्यमाह बृहस्पतिः॥ आयुधभृत् उत्तम
ः मो तोमध्यमस्तु हषावन्नभारकाहीधनः प्रोक्त स्त्वथा वज्जं हकर्मकृत॥ नारदः॥ सर्वत्राधिकतोयः स्यात्कु
टुंबस्य तथोपरि॥ सोऽधिकर्मकृतां ज्ञेयः स्वकौटुंबिकः स्मृतः॥ कात्यायनः स्वतंत्रस्यात्मनो दानाद्दासत्वं दार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न्द्र शुनः त्रिष्टुबर्णास्तु विजि पेहा स्य विप्र स गुरुकचित् ॥ वराणि नामा नुस्तोम्येन हास्य न भ्रति लोमनः ॥ एतेन्मैवे श्पष्क्षु द्वा
रणां रणांसृत तां दृिस्व तं भ्रतो नारदः वरणानामा तिन्नोम्पेन हास्त्वं न विधापते ॥ काम्पापूनः ॥ भात्र मा व क्षितापन्न त्नपो
वरणो ष्विह्नात पः निर्दोस कारपे ष्विप्रं हास्त्वं हुत्रिपेभगुः ॥ स्तत्र न्त हर्णा विद्युह्न द्र पोरुषुल हणी विप्र निर्मो स न
प्रकार मा हृदे हु नारदो ॥ परिम ऽपाग्र हा त्वातुणः स्वधर्मे न ति छनि ॥ स्व पदि नाक पितातुएजा शाग्रं प्रके
स येत ॥ कास्तोपनः तवेरो यि तु विप्रं नु हास्त्वं नै वकार येत ॥ शाल्नाध्यपनमंयन्ने तु ध्वनं कर्मकामनः तत्रा पिना
त्नुभ किंचित्म्रकु वा नो द्विजो न्नमुः मन्तुः रुधि णं चैवैवे शूपं क्ष्त्रा हरणो श्त्रिके घो षतो विप्रपादान शूसे नखी मि
कसे नकार येत् ॥ स्वामिक र्मेत्वमंत घो ... मि सर्पे का... पाय न ॥ न्भा हृ घाद्वा हरणी य हु विकार्या
... तं कार्यहं ज्यः स्तुः सः र्वे एव ति ॥ कामानुसंक्षितां प स्तुकुर्पा हृ सां कु त्वा लि
पान्नपैवच ॥ एतन्नाद्वि इ ले ... रु ... ॥ ... श्री मधा जीव रासी मिव ... नलिप ॥ पोर्वाके
पैः ॥ सत्का मपं न वो ...

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८१ कथन्नावमा पुरा त [illegible] दिसु॥ [illegible] नुपात॥ [illegible] ध्येनिःपीज्जपतितस्योत्तमस्याह सौहंडः॥ कासापनः वि
कोशला नायको भ [illegible] मौवंक्षे तुमिच्छति॥ अयं नपोरस्यः प्र कः सत्यमाभुषा सर्वसाहसं॥ राख भेसा ना ह्
ना० नारः ह ग ह् जात स्त यो का तो स्न शोवा यागतः अना कालमन्तत्नेद साहितः स्वामि नाव पा मोहि तो
महत्स्वरोगोद्गुद्धिनामः परोजुतः॥ नयो ह मिस्तुपगतः [illegible] पा भुक्तिः कृतः॥ मत्कदास्य त्रिज्ञेपस्तपेद्व
दुर्वाह तः विकंतो त्वान्मनः शाखे दासाः पंचदशस्मृताः॥ ततः पूर्वमस्वतुपगो दासत्वात्विमुच्यते
॥ भृत्यात्ताभिसोयवद्दास्य येषां कमागते विक्रारणा तेस्वतंत्रेस तयः आत्मानं नराधमः सूजघम्नतमवि
षां सोपिदास्यान्नमुच्यते यो वै षां स्वामिने कश्चिन्मोचयेत्प्राणसंशयात्॥ दासत्वात्स मुत्वा त्सविमुच्ये
तु पुत्रभागं लभेत वयायाज्ञवल्क्यः॥ प्रव्रत्यावसितो राज्ञो दास आमरणांतिकं॥ नारद॥ अनाकालं
भृतो यासो तन्मुच्यते गोयुगं दत्ता॥ अधितोयथनं दत्वा स्वामायर्धमानमुद्धरेत्॥ ऋणं तु सो दयन्ना राम
८१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कारणाद्दस्यात्वमुच्यते ॥ नवाहमिलुप्यगतो पुरीप्राप्तः परोजनः ॥ प्रतिशापप्रदानेन मुच्येरत् त्वम्कमेलतांक
तकालच्चाय गमातृकृतो दासो विमुच्यते ॥ भक्तसो पेन्द्र रणात्प्रयो भक्तेदासः प्रमुच्यते । निष्क्रयधृत बाधाघातस्तु
मुच्यते वडवाभवन इति । प्रतिशापप्रतिनिधि ॥ वडवाहृदासा पाद्भवेत्स्वयं ॥ बलाद्दासा छ तस्मैर्द्वैकिना तत्वा विमु
च्यते नारदः ॥ तवा हृष्टिन्तिचान्मानं पोस्त्वतच ॥ प्रपद्भुति ॥ नसत्तंमान्त्र पात्कमुंपूर्वस्वामी लभेत तेन स्वत्वं तत्र पर
दासः स्वस्मिन्नकरे दोषाहपह गतपुस्त्वस्याविवही तत्वात तस्मामये पसयोवि विशेषः ॥ तत्र दासात्वाविमो
क्षकोरणमाहकात्यायनः स्वाहसांपस्तु संगच्छेत्सह [illegible] ताघ भवेन्मतः तेसवा जकायो स्यादृत्तसीमा त्वमातुला ॥ दा
सतामिच्छेद्वन्तु गजमयः सेतुमवरवेत्सन्त्वर्थः । नारदः ॥ स्वेदासंकतुमिच्छेधस्त्वदासे शान्तमानसः ॥ स्कं धा
दादाय तस्यासौ भिन्द्यात्कुंभं सहाभसा कृतामिः सतु क्वाभिषेकं पुष्पैरिवाकिरेत । अदास इति सोत्का त्रिप्रा [illegible]
[illegible] कथः स्वा [illegible] तेः ॥ भोज्या आप्यपति ग्रास्वामभवत्सभिमतः सतां ॥
दत्तमथ्या [illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८ः

साऽपि दासी त्वेवानुपातं ... मर्तोऽशुभक्तस्याः स्वाम्यवानः मर्तुर्पतं गहासं तुष

मं० ...ह्युः स्मरति ॥ दूतम्युपेत्यामुमूको ॥ ॥ अपुत्रितेनाद्यौने नारहः मतानां देतन

काहानां हानं विविक्षमः देवनेस्यानपाकं ... द्विवार्द्देहं नो पांश्च लकयः हापमतुरश्रीमभागे वा ... स्यपमुस

स्मृतः ॥ अतिसिद्धिनामभ तिपस्तु कार्य येन्नमका ... हमतेः सारा ... हत्वादं वेमजातस्यस्यास्त्रिभागं तुप ग हत्वा

92 यारपाम नग मकाष्ठा हमतीनं ... वहुंहन नेनयोगविनः नाऽसौभवः क्रुपीहर्यात्कमेयपोहितो स एव ॥ स्वामा

वेजूतकमपृ लौकालेजत्वात्तस्यास्तवे मेवंमृत्यहृघाल ... ते च एवं ... समप्रे न करीषात्तद्म नु ॥ पमा

हालाशितं होपः स्वाधिद्वहृ नाशितं ॥ न तु हाप्योऽतु तं वौ ... गवमृ जत्वे नवा ॥ श्रीहाद्देषः उ मयदृत ॥

पादूरवल्कयः ॥ मस्त्रा न विप्रकल्पे वमहाप्यो ... गुणाभतिपक्षांतेसमममंभागं चतुर्थं ... मृतस्य अन ॥ ह द

मनुः ॥ पर्पितिका पतभाउवणिम मन्येघाहि ॥ अपत्तस्यापि र्वस्य प्रतेर्ढलभेतसः ॥ कात्यायनः राम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

॥ यथा त्वया पित्तम्हं इमा सिद्धो तद्विपेतवा॥ पार्वान स्वाग तस्तेन यामुपात्ता वतो भ नितात्त जेसुख सहाहां पञ्चातं तेरे गात्र्मे मे
वदा॥ प्राप्तुपान्साह संपू र्वेत्राम अहम पालपाल यत्॥ आसिद्धोतु एजाद् पाव रूपेतु॥ हे हू स्मातिः॥ मधुरता
वि निक: सन्भतं को विदं धानिवः॥ तर पं: मधुमंकर्म स्वामा तत्रा पराधुपा त॥ के ते क मं रोप स्वा माव र
घा दे नन्नम ते॥ ए ज्ञाहाप पित घा: सा द्वेत नंवा नुरूप तेइ तिनारदः आनतपनप नमाः पितातु भाडवा न्सा
नवाह ने॥ एयोभते ति वतु भां गंस वां मर्द प पोसाजन्॥ पा मं या हि वाद नंसाता स्त्रा हिका न्सापन:॥ हस्त
स्व गोभवे रोक्षा हा नू ग हा त्वा भा त्केनपः नार्प पेल्ल तक्षं सं नृत्तावद्दाप: सभाटके: नारदः पर भू मो ग हं ल त्वा ल्लि
मंहत्वा वसं नुप:॥ स तद्दू हीत्वा लिंग षू न एका हिकं॥ स्तोमादि नाव स्तित्वा तु परभू मो वू नि म्बि ते: पाने
... थीति त्विष्टका हि निवी शिता: विनिर्ग छ लु तत्सर्वभू मित्वा मि निविद्दे पेष्व स्तो मो भाटके॥
... ॥ ॥नारदः॥ पांपं ड ने ग साहाना स्थिति समय पञ्च अन्त॥ समपस्पा नपा के मि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२ तस्मिन्नहूर्घर्तस्म . . . गर्ह . . . स्मार्गविद्विरैर्विनो वाक्य . . . करणं॥ नैगमान्तरविरैर्विनः क्वापि हि रहनत्रे। विद्याग
वा॰ तंत्रे लिनराज्ञके समाहसतिः विद्वद्विरैर्विमानुक्तो त्रियानग्नि होत्रिसः॥ अथाहृत्यस्य पर्यन्ते वेदवृत्तिमके
त्वपेतान्याना षट्पकेराक्तिभ॰ भरवाङ्गुरमूमपः मुक्तेन्द्र भावा श्वानपतिर्लैखपित्वास्त्वरामवे। अत्र
९३ नाद्धिघोपालयः कैयाम्पः स्तात्रने षट्पकैः। मुक्ते भावा मुक्त मुक्तस्यं भावं मूः स्यादि फलं
पासांताद्दत्सर्वः॥ तेषां वक्ष्यो त्रिपादानां धर्मीनाहपाद्वल्क्यः। निजधर्माविरोधेन यस्तु सामयिकाभ
वेत्। मिथोपि त्वेनसंरक्षीध र्मो राज्ञे कृतस्वयः। नारदः। पाखंडनैगमश्रेणि पूगव्रात गणादिषु॥ संर
क्षेत्समयं राजा दुर्गे जनपदे तथा॥ नानाजातिपामेक जाती यं केमेकुर्वन्तां संघातः श्रेणाय तेषामेव भि
न्नजातानामेक मेकुर्वतां संघाः पूगाः॥ व्राता नानाजातिसंबंधि वंधनांसंघाः॥ एतएवकेचिन्नानामपुच्य एम॰
ते॥ याखंडनैगमास्त्वाख्याताः एतेषां यार्षद्यादानां भानां ता नां संघागरणाः एतेषांसमयमेहं ७१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इ माहपाऋवल्वफ।। ग राज्यं हे ऐघसुसंविदं लघसुसंविदं नंघपेज्ञ्वप: सर्वस्वहरणं छेत्वांतं रा ञ्जाद्विमवास
पेतद्वीति द्वाति साक्ष्यातिक्रमः अपकीर्तानुशपः नारदः कान्वाम्हलेनपः परपक्रैतानवद्धुमन्प
नैका तानुशपद्वेषेतद्विवाद पदमुच्यते ।। पराय परत्नाव विना हसरवञ्चे हाहोऽघं पएस्वेतपं वाहादा
न्येमवतु ।। मुक्ता वज्र प्रवालानीह माहस्पा तरा एकु णं ब्रिपहाम द्वै मासं नपुंसांतद्दि गुणो स्त्रियाः ।। दशा ह
सर्वबाज्ञानां स्यका हस्ता हवासंसांका त्यापेनः। भूमेद्दशाहेन्नुशपः कनुरेका ।। बृहस्पतिः अनेकीक्यएप
हाघसनुपहिसंजाप नेके वित्तु किं केतु: प्रतिरेयं ब्रेकेतान्ह स्वामुपाते ।। कात्यायनः ।। अविज्ञानं तु एक्रो
वेड्डपष्वा मावितेर्त। केतं नत्वा मिने दे पणापं कालमघानातु ।। स्वपर हपागहातितु नारदः क्रीत्वामू
ल्पेनयः परपेड्ड [illegible] तमनक्रेनुरेवतत्। नारदः परिभुक्तं न्युपछासं: कस्मान पेमलामसे ।। संदीषमापितन
[illegible] ।। ।। इतिका [illegible] रापः ।। ।। अपाविक्रापांसंप्रदानं ।। ।। नारदः ।। सं
क्रीतात्केतु म [illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९४ तिक्रिविषयसंपत्तः ... तेन्मराघत धर्मकाया समप्रतामंतं द्विवारपरं परस्मुरेस्मंतरं चलेत्। पाषा ॥ वल्का

ध॰ :ग्रहान्तमूल्लंप॰ यस्येप केतु नेवमयपञ्जुति ॥ सोऽस्यं नमस्ताप्यीसो द्विग्लाभेवद्गिगाजने ॥ स्फुरे रुग्ण नरां तल्ला। भो

हंशान्तएयपराप लाभः सएषाराजने देवो पद्यो नेनपरांभेसाःउदुपमते ॥ हा। निर्विकं तुरेवासो पाति नसा। मपप्र

तः। त्वे सएव हि निर्विकत्वदोषराज्ञकेतुरदोह मामवेतु ॥ नारदः ॥ हाये मानं तन्मुपर्नपनेवा ॥ अस्त्वतं क्रे

१५ एगम्हरेनेसाऽज्ञेनेस्पपुनमवेत ॥ अयंवसमवोपिविधिर्म्हस्पेरहनेतस्पपम गहेयं नासाम्माइत्किकित्रासमेपक्रते

व्याध्यः इत्यमूल्पस्पएपसंविधिरपक्ष्कोर्त्रितः अहके अत्यन्तमपात्मविकेतुरतिकमइति नाऽहोतः प

राधपरापमिक पैपाद्मवल्का ॥ ज्ञात्वासहोषैषः पर्वविक्रारणातः किंवरूण ॥ तेरव द्विगुणोन्हा प्य तत्सभागिनपु

नया ॥ ॥ इति विक्रापाहंभसाने अथस्वामिपाल विवादः पालनदोषाण पश्वादिनाशेपारुष लपः। पालु एम

द्दोषविनाशेतुपालेहं हो विधापते ॥ अर्हमपाकोपरणाः सा मिनेद्वयमेवच ॥ इव्यंजवारा। पश्चारिम

२४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

राज्ञिम्बा पक्क मा हम नुः कौर्चि मेव गार्लम्बु लं बस्तिस्ला पूचरोच्चर्नो गपम्नुस्वा मिथुरघान्नुम्नतेर्थ कामि हर्षे नें।
भ्रमेकः भ्रगणहातिमरनः। गवारिमवाग यैभू भागमूहपा हुवल्कपः॥ धनुः शतं पराणाहो ग्रामा मा हामांतरं वम
वेन।। द्वे शते खर्वटस्य स्यान्नगरस्य चतुःशतं॥ परीत्ता हौ गवास्लिवा पर्याभूः॥ भ्रयमेमे पएपहो।। धनुः शतं
पराहा ग्रामस्पस्पात्समंततद्रतिमनूतेः॥ अनेककोक हृषावल्पु कौग्याम एलर्वरः ब्वद्रुकंट क
सता नेद्रूनिके चिनगपरस्पस्पादि। महरोपद्मे स्वामिनो दैश्मा हपा द्रवल्कपः॥ मामा नष्टो नुमाहिषास सघातस्य का
रिणोर्हरुनापातेर्हर्दे तु गौस्तदर्दे मन्त्रा षि कौ॥ मध्ये पिवोपविष्टानां पथीका हिमु रोगो हमः समनेषो
त्रिंशति दिस्वरोर्धमा हेषासम॥ यावन्तस्तं विनश्येतु तावन्त्यात्तु क्षेत्रिणः फलं गोपस्ताड्यस्तु गोमानुपूर्वी
तं हंस महतिविवानंतरणकाघादिसंचपषधो नै॥ एतेव पवदस्त्कदान्ना। अपर्द्धाश्वान्सर्व गावः श्वाद्धकाल
नवोवच। [illegible] मावद्वि अमुं त्के पाहिष्ठानेम्यु वंध वैः॥ गोभिश्च न राशार्हं लेषा अपेषा द्विषि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५

उ०

मतेनामुष्यायणांगोऽस्मि विनाशितेधान्यं पोनः अमाप वनेऽपि तरस्तस्य नाश्रुति नाभ्युति त्रिदिवौकसः इति
स्वामिपाल विवादः ॥ ॥ अथ सामायीकः ॥ सामाज्ञनो पापानां हव्यं हस्पतिः ॥ करणाद्विशुनुपांजारश्
केणश्म कपालिकाः स्तितके च्छक गोबालकार्पासाख्या तिमत्स्याश्च ॥ मन्हिप्पगंध घेनानिसामो ते षुनि
९५ धापयेतु ॥ अत्र साक्षिणां विशेषमाह ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ सामन्तो वासमग्रा माश्चतारो द्वोरशापि वा ॥ केलव
स्ना: सामानेषु: क्षितिधारिणः ॥ नारदः ॥ निकमुल्ले वतसामानरः प्रसपवानपित्तु हत्वा दसकाप समकिये
षाल्वसोपवास: सामानेराष्ट्रीयेन्नारः ॥ कासापनः सामा चक्र मणोकोशे पोदस्य शेतस्य शैत वेभवा ॥ त्रिय
मूर्द्धनि ॥ सस्सव्रत: सोपवास: सीमानेराष्ट्रे पेन्नारः ॥ कात्यायनः सामांचक्र मणो कोशेपादस्य शैतस्य
शेत पेवव ॥ त्रियपरु पदस्सप्ताहिदेवराजिकमिष्यते ॥ मनुः ॥ यथोक्तेन नयंतस्ते पृथं ते शमसाक्षिणः ॥ विप एम
रोतेननयं तेस्तुहापाप्तास्तु द्विशतं दमौ ॥ नारदः ॥ अथ चेदनृतं ब्रूयुः सामन्ताः सीमनिर्णये ॥ सर्वे पृथक् २५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्वेष्वाराद्ग्राममध्यमसा हसं॥ कात्यायनः ध्वह नांतु गृहीतानां न वै निर्गोपदि॥ कुर्यं पश्चाद्वालोभ्याद्वारा
पात्र न्नमसा हसं॥ पाइलिकः॥ अमावे हुतान्वे विद्धा नाराश्च साम्नः अवर्जिता॥ मनुः॥ सामा पाम विवत्सा
पांस्वपैरा तृवा व धर्मेपित॥ माहि शभूमिके षामुपकारदिति इषितिः॥ स एव निवेशकाल्लाहारभ्यो गृह
द्वारण्यराणादिकं॥ पेनपावधपाभुक्तेलस्य तस्य तन्नाविचालयेत्॥ कात्यायनोपि॥ मिरवलाम्रमनिः कामगो
वास्त्रान्नो परावपेत्॥ मरणान्नाग हवास्तुवपीडयन्वेडभागभवेत्॥ मस्तुन्नामित्तिमूलवंधः॥ अमोजल्लानिर्गम
निष्पासोहर्म्योदिविनिर्गतकाष्ठोदि निर्मितमस्य घभूमिकमुपवेशान स्थूलमितिमदनः॥ धूमनिर्गच्छा
म इति हविताः धूमनिर्गमार्थे गवाक्षाराशितिदर्पः॥ आदिपदेमपराभित्तादिस एव निवेशसमपा
दयीनितेपोऽस्याः कर्दचन॥ हस्विपातेप्रणालांच न तु पोलरवेश्म तु॥ वृहस्पतिः॥ क्वचस्थानं वेदि
वपंगतोदिशांनेवने अस्माणतस्तु द्यस्पनकमेश्यकपंचन॥ अर्थस्थाने प्रोचस्थाले अस्मारयंत
॥वा॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१६ स श्री यो॥ कौलस्त्रोत॥ ...र्म लोह वालुके च वा अश्व मलिषयाने॥ आरात्लिङ्ग पमुत्सृज्य परकुर्या। लिखे
१० ...नु॥ बृहस्पतिः॥ वा तज्जनाधिनयशत्व श्मानिकाः स्मृताः॥ तडुत्पते संसृतानरो ... न वित्त॥ नारदः॥ अवस्क
रस्थोल स्व भ्रम मस्ये हि निका द्रिमिः॥ चतुष्पथ यस्य स्पृष्टा न राज मार्गो न्नरोधयेत॥ कात्यायनः॥ सर्वेज नो
96 सरा पन प्रयातिस चतुष्पथः अलिखिदा पया काले राजमार्गः स उच्यते॥ बृहस्पतिः॥ पुलाक्ष संकरं चैव मेक
त्यागं मेव वा॥ कात्यायनः॥ एव कुर्यात तस्य ... मासकं॥ मनुः सिमन्तु ... राजमार्गे पतत्वमेध्यमता प
दि॥ स द्वौ कार्षापणौ दद्यादमेध्यं चाशु शोधयेत॥ कात्यायनः नरो गोद्यानतार्थी नियो मेध्येनी पना शोधयेतु॥ अ
मेध्य शोधयित्वा तु दंडयेत सर्वं साहसी॥ याज्ञवल्क्यः॥ मर्यादायाः प्रभेदे तु सीमातिक्रमणे तथा॥ क्षेत्रस्य
हरणे दण्डा अधमोत्तममध्यमाः॥ मनुः॥ गृ हतडागमारामं क्षेत्रं वा भीषया हरन्॥ शतानि पंच दण्ड्यः स्याद एम०
ज्ञानात् द्विशतो दमः॥ कात्यायनः॥ सामामध्ये तु जातानां वृक्षाणां क्षेत्रयोर्द्वयोः॥ फलं तत्र चयंचसामान्यं सेत्र १९६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्वामिषु निर्दिशेत् ॥ स एव अन्यत्रैवेनु ज्ञातीनां शास्त्राप अन्य संस्थिता ॥ स्वामिनं त विज्ञाया पाय स्पष्टे ने
तु सा ॥ स्मृत्स्थी ना याज्ञवल्क्यः ॥ स्वामिने योनिषेधे वहे अ सं तु अवर्त्तयेत् ॥ उत्तमे स्वामिनो भोगस्त्वदभावे म
हापतेः ॥ स एव ॥ न निषेध्या अवाध्यस्तु स तत्कल्याणकारक परम् मिह स्वल्पः स्वल्प हेत्वोर्वहत्नः ॥ ने
निषेध्यद्रस्तनुर्भग ॥ नारदेऽपि पमितामहरादिषु ॥ याज्ञवल्क्य । वहपायानित्रसत्यिचविनाशे वा विकेहम
ः ॥ श्रात्तः तदर्द्धिक पादनाशा कलौक रादिषु ॥ अशक्तं स्तु वर्द्धये तं रेड समभ्यः नाय यणान्द्रश्यपाश कः
पतिभुर्वद्वाप्पः हेतोयतस्तु ॥ स एव ॥ पमिहंता स्त्रियः गतां मान्नरं गात्तवेति वशं पतं राप यंद्रजायंच विशति
कंहने ऽवि धनपरेवानां हंडकुम्भमसाहसं ॥ नारदः ॥ पतितं पतितेनरकान्यो रंचोरी तिवापुनः ॥ स्त्री
नां तु महोषः स्वामिनमप्या द्विशेषतो व्रजेत् ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ सत्या हत्तानमप्यात्तोऽन्येन नियोगस्त्रिया
मिशाहे वंक गनि […] एन नपोर न ॥ उशनाभो हाम्यात्तावोतं मयेति पः ॥ न हमेवं नवे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

७) हे हंसर्हेनस्य हेतर ॥ ... काद्यार्थ ... अयद्दत्पाद हर्षे ॥ नारदः ॥ यस्मान्नेष्ठ मिद्रो होहस्त ... मेपर्वादि
ध मिन ॥ मक्षा दि मिश्रीयघातोरंडप्याहू लमुमलचोते ॥ बृहस्पतिः ॥ आक्रुषस्तुसमाको शेस्तो डितःप्रतिता
उपन ॥ हित्वा परधि नेवैवनोपरखीमये न्मर इति ॥ कात्यायनः एः घातस्य हाता लेजिह्वा शिश्नंक रस्य वा छेदने
चोत्तमो हैड्गेभेद ने मध्यमोऽधमः ॥ हरीत त्यचः ॥ अस्मापं करजस्य शेरं डोर शवेण ः स्मृतः ॥ अमेध्यापापर्हमेति
ष्यतस्याश्रं नेवि गुणाःस्मृतः हमेध्येवं परस्त्राउद्धि गुणास्तत्रमेवच ॥ होनेष्वद्वेर मोमाह मराहिमिरंस्ड
नेपाहिः पाद ष्वश्वांम्हग ॥ कात्यायनः पूर्दिम्हत्वपुतषाघेरए पाहः मवतुर्गुणाः पहुणः कोपम सोमान्म्
भिर्त्व षगुणाः स्मृतः पारूवंत्वचः ॥ उहारोहस्तेपाहतुरश्शातिकोदमो ॥ पर स्पं तुस वेषांप्रा लोमध्यमसाहे
सरव ॥ पाहके शेपुकके रोहं वनेषपरणान्हश ॥ पाडक थेपुको विघ पाहाधामिप्रातःम शेणितिन
हमेदुः र्वकु र्वन काष्ठादिभिर्नरः ॥ द्विशतवरणान्हशद्धिगुणोम्हर्हेनस्तः पीडित्वारिपुके नाते वयहर राम ७)

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

माहुखयाहेनाधासेशतनिसर्थः ।। सएगाकरयाहरतोभंगेहतेक.र्गोनासपि. ।। मध्योहंदोमर्गाभेहेम्न तेकल्प
हनैतेषा । विमपाडमके रेछेषमेगमभ्रोभ्रलस्वतु । उहरीभ्रषमोरंड संशयेतुनस्ईकेः ।। नुःापिनके नवि
हंगेन रिंसाछोपांसमत्सजः ।। छेजेयंतते रेगासातम्मनोरे नुशासनं ।। कारिागनु व्हथ्प हं उेतापाणिछे हनम
हैत्ति ।। कात्यापनः वावखाकुखेप पेवोता याविलोम्यातु लोमने ।। तंः तपैवहेरयाह छो याल्पा ईडपथाक्रमे
।। विष्णुः एकं वहनां विघतां प्रस्ोकाशाः कौर्हसेह्रिगुएाः । कात्यायनः हेहरिपविनाशेतुपथा रंडं प्रकल्प
पेत ।। तथा नुष्टिकर रेपं समुझां नंवर्धरिनैः ।। नुक्किरं नाहितोनषकं यं । समुखान मौमधाहिम्न संवपडितेह
मिहे: केश्चितहेपनिमर्थः ।। वमुलाडनारोरूवल्कयः ।। उवेवशीगित्तिनोसारेशो तोंगछे हनेतथा ।। रे
हेकुरुप हूभोतु ...गुराः प्रमतिमकमानालिंगस्य छेहने ...सोसध्यमोमूस्नमेवव । मूस्नमेवव ।। ... नु
ह वैतीतेमुस्पानि ...दगुर ... हहे ... तिमव ।। वनस्पतानां सर्वेषां उपभोगो यथा यथा ।। तथा ...या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

याः ... न्कार्यो ... ... इति ... ॥ ॥ ... ॥ ॥ तङ्पयो गीतपात्रिविध
... ... शमीक ...
...
हि ... तत्र प्रकाशं तस्क ...
... तत्रप्रकाशं त
...
...
...
...
... ॥ उक्तो चका
प्रका ...

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

का॰ सौरषिकार्वेवकाः पापको षिनः प्रतिहृपकाएश्वे वंमंगलो हेश स्मपः॥ दृस्ते वमाद्रपो रोया॰ शको
शस्नस्करामुवि॥ बृहस्पतिः प्रच्छाधरोर्बवानिम्पसुनः सस्क॒रुविक्रपा॥ परंपूत॰ द्विगुणं रोष्यो वाणि
गद्लावततयोइपाः प्रकाशा सास्का एमुवि॥ बृहस्पतिः प्रथाघरो षत्सम॥ अज्ञातो बधिर्मभ्रस्पस्तु
यातंरतत्वविन् एगामोष समा हत्रैस हंउस्वेशोरवमिषक्रा॥ कुणहृदेशिनः रुएज भावृहएश्वपे॥ गएका
वंचकाश्वृवहंड्या स्नेकि तवाष्ठतानः॥ अमापवाहिन॰ सम्पास्त्वपैं वीत्कोवजा विनः विनः श्विस्तवंचका
श्चैकलिवीस्याः सर्वएवते॥ ज्योतिर्ज्ञानं तथोत्पातमीनिर्हित्वानयानएणा॥ शक्रुनास्ति पेत्रूपतिने पोस्त्रम
पनतः॥ लक्ष्माने करोपुतकआत्मानं दर्शपति यं हिसंगति ध्र अनान्दएगभि प्यास्त्वएज पूरुषःस्वल्पमूलं
नेसं [illegible] जनर्षि बहूल्पतो॥ पिवा हृकान्वेषपतिह ड्योत्ति [illegible] नुलारतः वे भरतनप्रवालाघान हृत्रिमान्तु
[illegible] र्गा हः [illegible] मध्यमस्थार्वकास्तुश्वहागलोभामि हिनापरा॥ सा
ध्वेत [illegible] क्रियर्मू [illegible] नापालिएदेवं [illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१८ सार्ि स्याद्धा [illegible] ग्यार्वं [illegible] गा [illegible] ओहमा [illegible] गा साधना: धान्वितारएश्चौपादि म्च्छ ल्पचास्तस्कारए:
२· ।।म्हुल्ला।।उ सै [illegible] धि स्नाया। धजहू स्थिमोचक:।। स्नापु गौश्वपमु स्नेपाचो ऐनवविघं: स्म्यत:।। संधिर्भि
स्माहेत। [illegible] दुल्क्यः।। ल्कूं यक श्रिषिभरीतकरसंरस्य हानकौ।। ष्डिनापाप एधेकर पाद्दवि हानकौ।।सं
र्द्श्रीस्ल जैल गुधी संधिं धिष्पिला नु पग्रौ र्दरा श्रौकुर्वति तस्कर: नि षांच्छि त्वानपौ हल्लौत। लाभूले निवि
११ प्राय ता।।बृहस्पतिः।। नध्यापाप्यमुषाहृहे गलेक्वधावलंक्ष्वेपत।। श्रीगुलौगंपि भेरस्पछेहये तंष मेग्नेहे
ष्ठितापहत्तर गौत तो पक्वधम हेति।। श्रीगुल्ना तेलों स्वगुछौ।।इ्वांगह तोगौर य लाय नेविक्रोषमा
हनारह: गौवरेपसम ष्यततेत्रेगौर: मपनत्त:।।ग्नास्योहापाप ताइ पेपरंयदि ननिर्गतानिर्गते पुनरे
तस्मा कोचिद स्पत्रपातितं।। साम्तान्मार्गपात्तंभ्स्वा दिवयालाश्वोवधंराप पत।। पाद्रल्कोपि पुत्रसामिनि राम
हयाङ्गमल्लु यर्द वापत्र गछति।। पंचग्रामाव्वहि:कोशाद्धग्रग्रामस्य वापुनः। तत्सादाहरणो न्यास:।त्ता १८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हन्तालोः हृत्रायनेहग्य ब्रो। वैकटाग्नि ना॥ नरहन्त्रो हस्तपारो श्रित्वा स्काप्य श्वतुष्काये॥ नारदः॥ सं संवं
हतो षव वधः। वाजिवारणालो हानां चाहरीत्र हेहस्पाति॥ सर्वे स्व मि मनुषंगः। व्यासः। पञ्च हस्ते स्व धे पादे
नाहरा शस्त्रणाकस्यातुं नं पमहा पशुस्ते न पातो हरुड्डनममग्राहहंमध्यमंनं ध्यमपमूनपूर्वे रुइपम्नानु
हूत॥ मनु। धामम्र प्राप्यः कुंभेभ्यो हरतो ध्यविके वधः॥ शेषं ह्वोकारस्या गुणारापत्तस्यवत हुनो॥ कुंभोवि
प्रातिश्रमद्याः सएव॥ मूरव्यानां चैव रत्नानां हरणे वधमर्हति नारदः तं — सुवर्णरजतादीनाम मुक्तमानां नवा
सस्कां। रत्नोनां चैव सर्वेषां शतादभ्यधिके वधः मनुः॥ सुवर्णरजतादीनामुत्तमानां च वाससां॥ पंचाशत
हलुभ्यधिके हस्तछेदनमिष्यते शेषेष्वेकादशगुणं मूल्याद्दंडं प्रकल्पयेत्॥ याज्ञवल्क्यः सचिकृत्वाग्रगांक
[illegible] ॥ मनुः। प्राप्य श्रिगंवकुंतागाः फूडंव गोपथ्या हितः नांक्योए त्याल ललादिनु
[illegible] भ्योभिर्वी [illegible] पहनेघातेय। वैतिधेवें वो नारदः भक्तावकाशदातार
वाङ्गुमल्लुपेह [illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०० ... स्साध्वा ... न्यायेन ... केनोपि नो ... गीनः ... स्मा गिनव ॥ इति समस्तो येन ॥ ॥ अथ साह
सं ॥ ... [illegible] ... सहसा क्रियते क ... परि ... विहे कुलक्र ... र्विनैः ॥ तत्साहसमिति प्रोक्तं सहो बलमि
हो ... [illegible] ... बृहस्पतिः ॥ मनुष्यमारणे चौर्यं परदाराभिमर्शने ॥ पारुष्यमुभयं चैव साहसं स्याच्चतुर्विधं ॥ उभयेवा
स्मिन् ... पारुष्ये ॥ नारदः फलमूलोदकादीनां क्षेत्रोपकरणस्य च ॥ भंगाक्षेपोपमर्दाद्यैः प्रथमसाहसं स्मृ
तं ॥ वासः पश्वन्नपानानां गृहोपकरणस्य च ॥ एतेनैव प्रकारेण मध्यमसाहसं स्मृतं ॥ व्यापादो विषशस्त्राद्यैः
र दाराभिमर्शनं ॥ प्राणोपरोधि यच्चान्यदुक्तमुत्तमसाहसं ॥ यादृशं ... ... हालया ... जरण
विहारिणः ॥ ... घातिनश्चैव ... नानाएषविकल्पः ॥ बृहस्पतिः ॥ ... ... प्राचपि ... तथा ... मनुष्यान
काष्ठलोष्ठाश्मगध्नं ... हत्वा हंत ... विविधो ... बृहस्पतिः ॥ एकेसबहवः ... प्रहरंति ... सान्वितोः ... राम
प्रहारकारं तु घातकास्त ... तीः ॥ कात्यायनः ॥ ... हापि ... तथा ... हरकः ... १००

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शस्त्रग्रहणतावन्मनकेहानौविक्रमितानांतु द्रोषरेशुस्त्रैवतधिनाशमभन्नेक॥ उपेक्षाकार्येपुत्रकसुरोषवंतकानु
मोहकः॥ आनिवेदस्कमोपः स्यात्सर्वतेकार्यकारिणः यथाशक्यनुदृष्यंतुदंडमेषांप्रकल्पयेत् नृविप्रस्पर्दं
द्विजविप्रस्पर्द्धे विशेषमाहन्नारदः आविशेषेणसर्वेषांएषदंडविधिस्मृतः॥ वधादृते ब्राह्मणस्यनवधम्
हणांहेतिशिरसोमुंडनेहंडस्तस्यानिर्वासनेपुरात्॥ ललाटेचाभिशस्तांकःसर्वेषांएषदंडःस्तांकंः प
योनिसंगेदंधनचेति॥ आनतायिविशेनेवधः॥ नाततायिवधेदोषोमन्यगौब्राह्मणस्याहितेसुम
न्नेनेकेः॥ कासायनः आततायिनिबोत्कृष्टतपःस्वाध्यायजन्मना। वधस्तत्रतुनैवस्यात्पापेहीनेवधोम
[illegible] ततायिनः [illegible] स्वयाउधतास्तिविषाग्निभ्यशापोद्यतकरस्तथा॥ आपर्वेशोनहं
शेवं [illegible] भार्यातिक्रमकारएचरं मांधाभेषणातत्परं स्वमाघा॥ निर्वज्ञानो
[illegible] तनयं [illegible] गुरुं [illegible] दैपाकास्तु कान्ते॥ आततायिनमायांतं हन्यादेवावि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०१ रिति तत्र मिथिशाब्दधाम्ब ब्र[illegible]रा भिन्ना नता। थिव भयं भ्रात्न राम हरां तुकै नुत्रिक न्या काथे [illegible] गा। पन्नि
रा नि॥ पव वं [illegible]स्पायन ग। [illegible] नेमाचेन माप्रतिभिः [illegible] होत गंजे रणे॥ जी घांसंत जिघांसा वाल्वीतन ष्व स्म ह्रा
भेद्र [illegible] प्रा [illegible] र्वाल्लु णे पि वध्यः किमु ताम्स्इ ल्कि मिताछु रां॥ उघम्य शस्त्र मा पांतं भू णा मेषा
नेन। पुन नि हत ब्रूण हो न स्मा र हत्वा भ्रूण हा भवे रिति गाले नो के के स्वाध्याधि। न कुल जा तं जा तं या ह
१०। स्मा हत तता पितेन॥ भ्रूहत्वाभ्रूणहास्स्मान्भ्रहत्वांभ्रूणहा भवेरिति रु हस्मृक्ते श्वस्त्वाव षाषे मो
गमन्नाततापाथ्रोल तो पि वध्य एवेति भ्रोहासाहिहरि भ्रोल णेन वध्यः। [illegible]रि रस्तु नाह शोपि वध्य एव
इति चंद्रिका शयः। पुरुष्यार्थः मनुकोसाय नेः गोले ब्रहृ हस्पति भ्रव सा स्व व धो यता ततता पि वि श्रेष १०१
विपत्पा सामा मा स विषय यो: पु [illegible] क स्मुर्मनु को। ति यत्र व शो ब्रांव सो वृत्त वा ना॥ पत्तुव्र हस्प राम
तिः॥ भ्राततायो न मुत्कृष्टेन स्वाध्याय संयुतं। योन हत्या द्वधमा प्नो नो श्वमेध फ ल्लं ल भे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नितहंपि स्वबधोघतमिज्ञाततनापिपरं किंवा ॥ अज्ञाततत्ताधिद्विजाघ्राणांस मोपुद्धेनहिंसनमिति कल्लौवधो घतस्म

ततनापिनोविभ्रस्यहननंनिषिद्धं ॥ तत्तत्वनिषिधृतिभ्रामत्वे कल्लौ निषेधोघर्यः स्यात् ॥ सर्वे थामपिक लिनिषेधानां

विधिप्रामर्गोवरत्वसाइमानधर्मानक तिपुगधदेनाकु मेनाधिरा इतिश्र मेपरस्त्वा सिन सर्वे निबंधेषुष्ववृ

स्यापितत्वात् ॥ अज्ञातकल्लौ स्वबधोघनोपाततनापि विधास्तनवध्यः पुंगतरत्तुवध्य एव ॥ अस्मेत्वाततोपिवि

भ्रम्सवेत्यपि पुगिषवध्यः कृत्वि पाहित्वा ततापास्वं पुगेसुवध्यद्गनेहिकु ॥ हानम ध्योहक्षदृश्यहरणे हंडमाहव

हस्पतिः कृत्यो प्रकरणे येवपुष्यम् लकल्ला मित्रोविनाशाय नुहरन्तुरं ज्योश नाघमनुरूपतः ॥ प्रभुपल्ला नत्पाना

नि ... ... न शास्त्रोद्दिशताघं हमें तथा ॥ स्वाधसंहे नरस्ता निर्देवत्वि प्रधनं तथा

... ... स्यसमोहमः द्विगुणं वाकस्य नीचः पुरुषापे हयानं पेह तोवाघातनाप

वीथे - पचात्मन ... ... र्को अत्रविनाशायनेहत्रेति पदस्वरसात्तसां हस वि

स्नात्मसंगनिनिरन्तये ॥ यो ... ... ॥ यसाहसं फारपतिसहायो द्विगुणो

सपमतदेवश्वतमहननःसाहसे प्रयोजक ...

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दमं। पश्चैव … त्को हे दृग्गा कारणे न्मव नुर्गु रां॥ दै गुराप च नु गुरो प्रसान्नात्क गुरंड पेरु पा विशं व ला दृष्ट तो रे
१०२ इमाहमन … सहस्तेन्द्वाह्य … रं श्री दिम्रो शुभीन … ङजनु॥ ता इ रूपा वि न्ना पं रु त्रि पाट्टे स्त्क ह हस्ते जिरा हा॥ स
म० हसा को मेपेष स्तु धने … त्रि ल्न हरे तं शुत्कुस लिं ग न्नेष गो क्ष्मा म पे हर्र भे न नु॥ काम यि त स्पलाग छे तु॥ हु त्रैया
रानानन नुलो मा नांव व त्वा तस्ना तो पदर भा पां ग मने इं इमा हु का सा पे नः॥ त्नोषि रु तो प बीगः सात्म्रम त्व पुरु
षा पुरा ः व धे नु न्न प वे तें न को पी नि क्र म रा हि त तु॥ स एव न्मा निष्ठं नाति या भुक्तो गुणां ता वा स पे हुदे॥ म लि नां गा
मिषः शः पा प्रिं इमा चो प ज्ञा वि ना॥ स एव ही न व र्णि प भुक्तो पा त्वा पा ड्पा ड्पा व ध्या प वा भ वे नु॥ व भ स्लि के
ष्यः हा न स ष्यो ज्ञम सा ह से षु हं इमा हं ना र हं॥ सर्दं रः क्रि पा पे रु च प म स्व श तां व रं॥ न ध्य म स्या व शा स्तु
ह्रे देषु ः पंच रा ता व रः उत्ते मे सा ह से हं उः स ह स्रा व स्य ते॥ व वः सर्वस्व ह र णं पुरा न्ति नो सन्ना के नो त्तरं ग छे राम
दं इत्को रो हं उत्तम सा इ तिं॥ व धो हु हत्वा घु प रो शा स्तु एजा नं शति ना न्न सो न से व हं ड करे णा धि क रा तु॥ इ
तिला हस्वं॥ ॥ त्र्य पका संग्रहणं॥ क्वि ला सर भा र्या गमन स स्य। हत्वा तु पे में त दं ड एक ः कु लि न स जा ती ये १०२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

परभार्यागमनेत्वा । हन्त्रहस्याति ।। ७ ।। म मना । क । मेषपालुतंस्यर्वहेरोहम । ल्यांकर्पित्वामगांके नवएनि
र्वाम्रिपत्तेतः ।। सर्वहरं सर्वसहरः ।। ल्प्रेर्यच्चहर्वेडूः समापा होनापा मेतहर्द्व ।। उन्नमायां वधः ।। तपाव
मत्स्य ।। हमोनेपः समो योपोहा नापाभेतहर्ई ।। उन्नमापां वध ।। तपाव मएव ।। हमोनेपः समायो
योहा नापा मर्दि कस्तेतं पुंसः कौयांधिका यांतुगमने संश्रमापर्णा ।। होनमध्यामानुविल्पासं
गहसोर्हंडमा । हसस्वा । त्रेयाणामपि वेतर्षामप मोमधउन्नमे ।। विनपः कस्यनीपःस्याराविको पित्वलो
इहः ।। उर्हजस्यपरस्त्रिपासः सभाषणोरहंडमाह मनुः ।। परस्यपत्न्या पुरुषः संभाषयोजयेत्रह पूर्वं
माडा तिमोहोषेः प्रातर्भसा हेसं डसंपत्त्रा दिभिर्निवारितेयोः ।। तत्वा पुंसोः संभाषणोरहंडमाहेपा
स्पलयः स्वानिषेवाङ्ति ।। वध्वं ब्रुस्वानुरुमेसुमान् ।। प्रतिषेधेतयोर्ह्तोपथास्मिन्हणांत स्या
मतोकां निबधविषयपूर्वमंदंडमपनिषेवद्धः ।। डमयोरनुलोम होतेसंभोजे हडमा हयाद्विवल्को ।। ९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५१

१०२ सातातावु नमोर्द्ध्मानुलोमानुगा। अम॰ ... ध मेन ना यां॰ क एणी हिकर्त्तेनाकामापन॥ सर्वेष

ग० चापराधं सुप्रसोपापं इ ... त्वहेतं॥ ... पितिरघुवे॰ ... सोगकर्त्तनां व्यभिचरितिगमागमे मेमनुः श्रतानिषं

न दुःखः स्यात् ... नापपरे॥ अथ भिचारितास नुलोमानुगमने तिसएव॥ अनु

मचे स्पर्श ... इत्यादौ लिंगोक्तं। सोमूर्णा वाद्या हलगाद्वजनुश्रातानि पचरदः स्यात्सह सैत्वमजाति

103 पामिति॥ पत्नु सहस्रं ब्राह्मणोऽन्यो गुमे विदः क्षत्रिये यत्र तन्निति तिन्नाद्या यदं ... स्पर्शाति लोमेन गमनेवं उ

मा हमनु॥ ... गुमनमगुष्ठे वा द्विजातेव सोमा हमन॥ अगुमेलिंगमसर्वस्वेगुम॰ वैगहापने॥ ... गु

पा द्विजातिमार्यां गच्छलिंगच्छेदनं सर्वस्वहरणं वा हेति गुमातुगच्छन् लवेस हरणं वधं चाहेति स्मयेत॥ एम॰

गोनमः॥ ... भिगमने लिंगोद्धारसर्वेषहरणं च प्रभावे वधो ... तिधमनु॥ ब्राह्मणोनुपद १०२

जुसां गच्छेतानै स्पर्शा॥ पिंचो॥ वे स्पर्शं पंच शतं कुर्यान्न ... पितुसहा ... सिं॥ ... उभाव पिहिता वैव ब्राह्मणे॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गुरुपाल्पसहः ॥ विसुतो ब्रूहवइं ओरगधघोवाकठाग्निना ॥ सएवा वैश्यश्चैतकत्रिपांगुमां वैश्यावाश्रूत्रिपोवर्जेत ॥ पो
त्रा सरापामगुरुमापांताभुभाहंउम हतेः ॥ अगुरुतल्पगामी गम्मनेयोहंडुः स्लइलपं ॥ वसिष्ठः राजन्मश्चे ङ् स्नात्रीम
मिगच्छद्धत्रयं नैवं दपित्वाराजन्यभगैनो मासे हेवं वे श्वेपाराजन्यायां मे पनेमोचरनब्रूहस्तुराजन्यवैश्यपयोरेति ॥ मा
रहः ॥ एकेनाते समाश्रवृत्र मातुलानीनापितस्यसा ॥ पितव्यमसखिशिष्यस्त्रीभगिनीं नीतत्सखा तुया ॥ दुहिता चापमा
र्यांच सगोत्रा शरणागता ॥ एतैः ममजिता भ्रातुस्सा धीवर्णोत्तमा च या ॥ आसामन्यतमां गच्छन् गुरुतल्पग उ
च्यते शिश्नस्योत्कर्तनं तत्र नान्यो दंडो विधीयते ॥ पाद्ये ... वि ॥ पितुः स्वसारं मातुश्च मातुलानीं तथैव च नामपि
॥ मातुःसपत्नीं भगिनीमाचार्यतनयां तथा ॥ आचार्यपत्नीं स्वसुतां गच्छन् गुरुतल्पगः ॥ छित्वा लिंगं वधस्तस्य सकामायाः
... ॥ ... हारत्नेषु महापातकिनः ॥ उद्देजनकेरेई ॥ दे ... पित्वा
छि पान्मधि ॥ अयंवरं डोनत्रा ॥ ... विकारे हहस्पतिवचनात् ॥ शंखलिखि
तसूत्रयेत ॥ ... वो ॥ वे श्यं पव शतकु पो ... ॥ ब्राह्मणस्य हासाद्गिमने हुमाहया
तोत्पिनयेनागेनापरस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सत्स्वाता। च्यवकृ [illegible] त्लीमशतु[illegible] [illegible] सुसान्तात्मः यच्चा सप्रशाशिकंहमं॥ न्म्यवहृ
१०४ ः स्वाक्लिनाकु [illegible] [illegible] [illegible] तीविभ्राशरसानि का सिना वया गम्यास्युएन्तुलोम्येन
श्री० क्लिये जन्मतिलोमनः [illegible] [illegible] हार गतु॥ न्यैम्राचाराणीति स्वीगरविशेषरीः हेवे रि
[illegible] [illegible] नानिकासिनाकुट्वा [illegible] गोभपुष्यलाः॥ पाञ्चे स्वेयः॥ न्यंसाभिगमनेर्लक्यः कबधेनमवीत्
गास्वतेयः॥ स्पन्न [illegible] स्वस्याहंमस्यापीगमेक्षः॥ स्त्वारेतेसंग्नहराशेतस्याहंडमा॥ हयन्ह॥ हमागतयानारणस्त्रनो भा
॥ नूहल्ला — एवस्याहंमस्यापीगमेक्षः॥ स्त्वारेतेसंग्नहशेतस्याहंडमाहयन्हमागतयानाराप्लनो भ०
स्पर्शीनाहिनया॥ कामयन्त्राहईड्यानरस्याहहमः स्मृतं। न्मोझनणाहानाम्नहाहिगमनेहंडमा हूयनः॥ हृष
तेसेवते ५ न्रुण्व्राह्मणाम्नमीर्हता॥ नीक्ष्वभिः स्वाहः पंड्याजास्म्ह्यानेवध्यघातिनांवैर्णपवाहुक्षिपवापिब्राह्म
णासेवतीतुया॥ शिरसोर्मेदुरनंतस्याः मयालंगर्भेनन्तु॥ हयलःमूर्हः॥ वध्यघातिनः सोनिकाघास्थानदूसर्पः
न्म्यंपंचहदेशस्यासतावितिर्वाहकापाब्यमिवाराः न्मूवयापामाह याज्ञवल्क्यः॥ सुमात्संगहगोग्नारघः केश्री १०४
के शिरस्त्रिया॥ सघोषांपुणषंचाभिमेहताः॥ चतुर्विशति कोहडेस्त्यापात्रजितागमे॥ स्त्रोसेनुखवएषारि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कर्वीतं दत्तसर्पिः ॥ ॥ इति सिक्तासंमार्जनं ॥ ॥ अथ पल्लाप्रधर्म ॥ ॥ गोत्रं पल्लकं रामल्ला यागे हंटं माह
अनुकूलामवाउ पगह लोंसे धापतिय तोमजनभापमिवस्था व्योरत्नाहुं नेवे पति ॥ ऐद्रव स्कय ॥
आत्रानासेय तिनाहतां वारस्तु मिणवा हिनां ॥ त्पजन्हापत्त नीर्याशे अद्व्योभरणं स्लिपाः स्लिपंमसया
हमस्त ॥ स्त्री सिर्मर्नतचनको पेमेक्षधर्मः परस्लियाः ॥ आस्तुर्दे संपतितो हि महापापात्नेकह हिन
ः ॥ इति पक्वाधर्मः ॥ ॥ अथ घृतपाद्वल्लय प्राप्रिनपतिनाभोगमर्पाहिद्वं घृतमंडले ॥ त्रितेस
प्रमिकें स्त्री वित्ता प्रतेहस्मयात पुरुषसिद्धे अमप्रवृत्ते ॥ वृत्ती मंडलत्वे घृतेमंडले ॥ समिकोण जे
हुतो यस्मात्प्रकृतः एवं प्रकारेणामि [illegible] घेत्नपेः घृतेकपट्टकं तुहटं माहसे एव ॥ राज्ञा
स अंगेर्हित्नाः कृतार्थे [illegible] ॥ [illegible] स्वाहमनुः घृतसमा कर्पं चैव पः कुर्पात्कार
च ननोसिवसि [illegible] पुरुपात्नतवेइस्प [illegible] मुवातवेहयातदिः ॥ घृतधर्मं समा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

[illegible]
[illegible] ॥ हरहरस्याविधिर्द्वैपः प्राणिषु तेसमाक्रये। प्राणिषु तह्निसमाह्कपविशिष्टणो
ह [illegible] ॥ अथपक [illegible] ॥ तुर्नवाप्याधिकं दापिलिल्लिघोण्जश्रास
[illegible] स्वा [illegible] घ्रहंज्युउत्तमसाहसं ॥ मध्यमंफूद्विपंचौ श्रेण
णा। पारुषा रक्तिचौरोगा [illegible] स्तेउत्तमाः [illegible] रव्रकु २ स्वरोघवहापविमासस्पवविलप ॥ अगहीनस्तुक
पामृ हृष्मिकं ॥ अमह मुरामृद्वपुंषां [illegible] स्यमां संगवाहि मांसंधा शाहृ द्वे नांगछिहनमपाति निनाहृरपां तथा ॥ शल्यात्यघमो
त्ने घोरा ष्ट्रश्रीत्नमसाहसो विमासंगवाहि मांसंधा ॥ प्रथममसाहसं द्वैड्यो विकवैहि गुण तथा। विकोशांकेदानं ॥ सनुःम
हपन्ना श्रे प्ट्रिलाश्रे उारा तथा ॥ भत्स्युमहास्व ड्रँ गोगजो घूह पासिषु ॥ नृइका लां पमृ
नुष्यमारणी हिमचौरवे तु किन्लिषाभरे तुाप्राणि भत्स्युमहास्वड्रँ गोगजोष्ठहपासिषु ॥ गर्दभाजाविकानं तुर्हेडः स्यास्तचमाव राम
नंतुहिरवेद्विपातोरमे: ॥ पंचाशत्तुभवेद्दण्डः पुमेषुमृगपक्षिषु ॥ अपंचदंडोहतमृत्सदानांनेतांवोध्यः पातृवल्क्यं प्रणो १०५
क: ॥ माषकस्तुभवेद्दण्डः श्वशूकरानिपाततनेदूति।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रंगौरै स्वभिक्त्वनहाप्य : पंचशतें रमं ॥ उपजा पधनंमुंवन्नद्वेवाघ गु स्मृतं उघजी घग्न हीन्वा ॥ एद्रो निएव
वत्कों देत सैवाको शकार रांत नंमत्रस्य वंभिक्तरजिकुं खितामवासेयन ॥ अनिद्यं मरएगा हि ॥ अोकोष्टनंवरं
उयमंशैस्त्वित्या हिमनुगाहः केशापद्द तश्चमतिकुलेषवस्थि ता: नृघान्दे पेछिविधै हैरएगां वोपजांपके
याद्व वल्कयमगतांगलग्नीविकेतुगुणैस्ताड पितुस्तथा । एजणानसमोए टुदैंउत्र मसाहस: ॥ मतांगल
र्जिमरनकवल्ला हि । सए श्रादिनेत्रभेद्र नोएजा हिम्रहेशाकृतसंख्याविमत्वेनवम्र्हस्पजावतोष्टशतोरम:
। नैनवुपमेनु स्राज तिनिभिद्वकमेकुवीवि प्रहस्ताजाविनश्चमृद्रस्पमर्पं ॥ श्राद्ध भोजनार्थं तुप द्रोपवी
[illegible] नापवातवे [illegible] स्मसंतरे निताह्रु याघवहाएम पाका [illegible] एां हंड मा
[illegible] मुश्चलान्नाद [illegible]
[illegible] पेशानु ॥ तम्पा [illegible] नारं [illegible] विवाहाहि गुणोद ॥ पाम मोता जितोस्या
[illegible] भोजेपर्नोन [illegible] न्नसेवेन्नानुतकसं रघ्येपाम ख्यापराः वि
[illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०६ षपिरामाडूपा॥ पम [illegible] रात्या॥ कव: पलवनुप्या [illegible] वराह
कानीरस्याकद्व यं [illegible] ॥ [illegible] वपरणः ॥ उत्तमसाहसारि कं तु साक्षी
प० तिपरणास। हलीरं [illegible] तु [illegible] मधमम्म तदुर्गतं यावत्कालवधेषु कुपरि
माणाहदूहमनासंभवेषिकोपि हुं [illegible] हमनारितां कृत्रेनाशंतमाहमेयाहि॥ तथामंवेस्वा
पाहारंदूस्यश्रोषमाहनारहं श्रमुपान्योदुवापानांवा तारीतां स्वयंवीविनां॥ विरूपांहना रामलं काणं वाघा
तातोहितर्द्विहां॥ पाखे पसोपकरणेयेनजीवंतिकाः॥ सर्वस्वहरणे पतनतु नृणां जाह तु महे ति। अमसापादही
सदृहस्यप्रतिपन्निमाहमाड़ल्लक्ये राज्ञामोपपनयोईयोर्गृहाती वह रणाय ते। निवेपदघोदिये मप: स्वयं
निशहुरणीहकत्रिरा हृणीपन रणीहोपनिसंके त्युविभेमोतरघारित्सहेतसर्यः इति श्रीमामांसकशंकरहा रामः
मजेभदनालंकारे कृतेभास्करेव्यवहारमे पूर्वः समाप्तः शुभं ॥ १ ॥ ७ २ ५ १०६

२२५०   ४७३०
पद्धतिवसा २०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri